

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zruč nad Sázavou v letech 1945 – 1948

vzpomínky, paměti, realita

Zruč nad Sázavou during period 1945 - 1948

memories, memorials, reality

Vypracovala: Veronika Loudová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

Místo a rok odevzdání: Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci s názvem „Zruč nad Sázavou v letech 1945-1948: vzpomínky, paměti, realita“ vypracovala samostatně a veškerou literaturu a další podkladové materiály, které jsem použila, uvádím v seznamu, který je součástí této práce.

V Praze 26. června 2014

Veronika Loudová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D. za vedení bakalářské práce, za její cenné rady a odbornou pomoc.

Mé poděkování patří také Janě Lebedové z Okresního archivu v Kutné Hoře, která mi pomáhala s vyhledáváním potřebných pramenů.

V neposlední řadě nesmím opomenout pamětníky – Jana Kudrnu, Jiřího Klatovského, Jaromíra Krýzu a Josefa Sůvu, kteří mi velmi ochotně přiblížili dobové události.

Abstrakt

Předložená bakalářská práce *„Zruč nad Sázavou v letech 1945-1948: vzpomínky, paměti, realita“* obsahuje popis všech důležitých událostí, které se v tomto městě odehrály v poválečném období.

Práce je rozdělena do šesti klíčových kapitol. První kapitola přibližuje čtenáři samotné město, jeho vznik a vývoj do období druhé světové války. Nejsou také opomenuty ani válečné události, jež velmi ovlivňovaly zdejší život. Druhá kapitola se zabývá místním květnovým povstáním a změnami, které tyto momenty přinesly. Následující tři zásadní kapitoly mapují rozvoj města po okupaci. Nechybí zde zmínka o místní komunistické straně, o poválečných volbách a o komunistickém převratu. Poslední kapitola je věnována firmě Baťa, která byla nejvíce zasažena poválečnými změnami. Součástí práce jsou také výpovědi pamětníků, kteří vzpomínají na dobové události.

Klíčová slova:

Odboj, okupace, Zruč nad Sázavou, komunisté, volby, převrat, Baťa, znárodnění

Abstract

This bachelor thesis *„Zruč nad Sázavou during period 1945-1948: memories, memorials, reality“* contains a description of all the important events that occurred in the postwar period in this town.

The thesis is divided into six key chapters. The first chapter introduces to the reader the town and its genesis and development till the Second World War period. Also war acts are not omitted, which greatly influenced life in the small town. The second chapter deals with the local uprisings and changes that have brought these moments in May. The following three principal chapters describe the development of the town after occupation. Local Communist Party, a post-war elections and the Communist takeover are mentioned as well. The last chapter is devoted to the company Bata, which was most affected by the post-war changes. In this thesis are also testimonies of witnesses who remember the events of that period.

Keywords:

Resistance, occupation, Zruč nad Sázavou, Communists, election, revolution, Bata, nationalization

Obsah

ÚVOD	7
PRAMENY A LITERATURA	9
1 ZRUČ NAD SÁZAVOU	12
1.1 CHARAKTERISTIKA MĚSTA.....	12
1.2 HISTORIE MĚSTA ZRUČE NAD SÁZAVOU	13
1.2.1 Vznik jména města Zruč.....	13
1.2.2 Stručná historie městečka do roku 1939.....	14
1.2.3 Počátky druhé světové války ve Zruči nad Sázavou	16
1.2.4 Vliv Němců na život ve Zruči nad Sázavou.....	17
1.2.5 Život za okupace	19
2 ROK 1945 VE ZRUČI NAD SÁZAVOU	25
2.1 KVĚTNOVÉ DNY ROKU 1945 VE ZRUČI	25
2.1.1 Pátek 4. května.....	25
2.1.2 Sobota 5. května.....	26
2.1.3 Neděle 6.května.....	30
2.1.4 Pondělí 7. května	31
2.1.5 Úterý 8. května.....	33
2.1.6 Středa 9. května	34
2.1.7 Čtvrtek 10. května	35
2.1.8 Pátek 11. května až středa 16. května.....	36
2.1.9 16. květen až červenec 1945	37
2.1.10 Rozvoj města po odchodu Rudé armády v roce 1945.....	39
2.2 PAMÁTNÍKY VÁLEČNÝCH OBĚTÍ.....	40
2.2.1 Památník obětí první a druhé světové války.....	41
2.2.2 Památník rudoarmějců	42
3 ROK 1946 VE ZRUČI NAD SÁZAVOU	44
3.1 VOLBY DO NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ 26.5. 1946.....	44
3.1.1 Vznik KSČ ve Zruči nad Sázavou	47
3.2 OBNOVA A VÝSTAVBA ZRUČE.....	48
4 ROK 1947 VE ZRUČI NAD SÁZAVOU	52
4.1 POKRAČOVÁNÍ VE VÝSTAVBĚ MĚSTA	52
5 ROK 1948 VE ZRUČI NAD SÁZAVOU	56
5.1 ÚNOROVÉ UDÁLOSTI	56
5.1.1 Očista veřejného života	57
5.1.2 Odstranění sklepů na náměstí	58
5.2 VOLBY DO NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ 30.5. 1948.....	59
5.3 DALŠÍ ROZVOJ MĚSTA ZRUČE	60
6 NEJVĚTŠÍ POVÁLEČNÉ ZMĚNY VE ZRUČI NAD SÁZAVOU	63
6.1 PŘÍCHOD FIRMY BAŤA DO ZRUČE NAD SÁZAVOU	63
6.1.1 Vliv Němců na firmu Baťa	65

6.2 OSUD FIRMY BAŘA PO UKONČENÍ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	67
ZÁVĚR	72
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	75
SEZNAM PŘÍLOH	79

Úvod

Zruč nad Sázavou je malé městečko ve středočeském kraji ležící v srdci kutnohorského okresu. Na první pohled se může Zruč jevit jako malá, nevýrazná a pro někoho snad i bezvýznamná obec, ale pro místní občany je to rodný kraj, kraj, který je pro ně tím nejkrásnějším. Toto je i můj případ. Ve Zručí nad Sázavou žiji od malička, a proto mě velmi zajímají události, které se tu v minulosti odehrály. Není tedy nijak zvláštní, že jsem si jako téma své bakalářské práce vybrala popis historických událostí tohoto města.

Výběr konkrétního časového úseku dějin Zruče byl ovlivněn mým zájmem o válečná období. Nyní jsem se zamýšlela nad tím, že by bylo vhodné podívat se o kousek dál, proto jsem si zvolila téma „Zruč nad Sázavou v letech 1945-1948“. Je ale důležité, abychom toto časové vymezení považovali spíše za orientační, jelikož je nezbytné se podívat také na to, jak městečko vypadalo před rokem 1945, abychom pochopili, jako moc zdevastované či naopak válkou téměř nezasažené město přišla Rudá armáda osvobodit od německé nadvlády. Dalším důvodem, který mě vedl k sepsání této práce, je i skutečnost, že je to poměrně moderní téma spadající do 20. století, a je tedy ještě možné dohledat pamětníky. Jedním z hlavních cílů práce je především to, aby vzpomínky pamětníků byly čtenáři předány tak, jak je oni sami zažili, vnímali a tedy i poskytli pro účely této práce. I z tohoto důvodu zní název druhé části mé práce „vzpomínky, paměti, realita.“

Hlavním cílem mé bakalářské práce tedy je čtenáři přiblížit toto období. Historické události jsou důležitou součástí života všech společenství i konkrétních lidí, je důležité znát zásadní období dějin, klíčové události a lidi, kteří se na nich podíleli a podepsali, pozitivně i negativně. Někteří z nich dosud nebyli oceněni, nebo naopak potrestáni, ráda bych proto alespoň některé z nich představila. A to především ty, kteří se již od samotného počátku druhé světové války snažili pomoci osvobodit svoji zemi. Sami nemohli bojovat proti nepříteli se zbraní v ruce a stávali se tedy členy ilegálních odbojových skupin, aktivně se zapojovali do povstání a tak přispěli k ukončení německé okupace. Pro většinu z nich poté nastal čas klidu a uvolnění. Postupně se ale moc dostávala do jiných rukou a občané se museli opět začít přizpůsobovat a podřizovat.

Svou práci dělím na šest hlavních kapitol, v nichž představím Zruč nad Sázavou od samého počátku až do roku 1948. Největší důraz je kladen především na poválečné období. Jednou z zásadní částí bude kapitola o konci války. V této době prožívala Zruč vzrušující chvíle, jelikož bylo cítit jakési uvolnění a po šesti letech se přiblížil konec válečných útrap. Snad i díky místním odbojářům tento šťastný konec přišel dříve a lidé se mohli plně těšit ze svobody. Následoval rok 1946, zde se pokusím nastínit, jak město vypadalo po odchodu rudoarmějců. Již to nebyl rok revoluční, ale budovatelský, a tak se začíná s výstavbou města. Tento rok je dále výjimečný v tom, že přichází první svobodné volby, ze kterých vítězně vzešla komunistická strana, pokusím se tedy zachytit, jak vypadalo volební období v našem městečku a jak moc strana zasahovala do života lidí. Jsem si vědoma toho, že je to poněkud citlivé téma, protože se lid rozdělil na dva tábory. Byli mezi námi tací, kteří se připojili ke Svazu přátel SSSR a snad měli z narůstající komunistické moci upřímnou radost, na straně druhé tu žili ti, kteří tehdejší způsob vlády nikdy neuznali. O tom, kdo bude mít vedoucí slovo, rozhodly únorové události. Do čela státu se oficiálně dostala československá komunistická strana a ihned se chopila vlády. Ve Zručí se dlouhá léta vedly spory o demolici kamenných sklepů na Malostranském náměstí. Starousedlíci si přáli sklepy zachovat a mladým zaměstnancům firmy Baťa byly trnem v oku. Po komunistickém převratu došlo téměř okamžitě k diskutovanému svržení, a tak strana ukázala místním občanům, jakým směrem se bude městečko dál vyvíjet. Proto neopomenu ani tyto události. Pokusím se z dostupných pramenů a literatury ukázat objektivní pravdu, ale zároveň se pokusím přiblížit události očima pamětníků. Závěrečná kapitola je věnována firmě Baťa. Továrna na obuv znamenala pro Zruč velkou změnu, z ryze agrárního města se nyní stávalo město průmyslové a nabízelo lepší životní podmínky. Vše ale zastavila německá okupace, proto se ve stručnosti pokusím načrtnout, jak vypadal příchod firmy do tak malého města a jak moc Němci ovlivnili její rozvoj. Nejdůležitější část této kapitoly je opět věnována poválečnému vývoji. Československá republika zažila během poměrně krátké doby dvě vlny znárodnění, které se nevyhnuly ani zručské továrně, pokusím se tedy přiblížit i tuto stránku tématu

Ve své práci bych chtěla připomenout i radostné okamžiky, jako byly například květnové dny v roce 1945, kdy byla sovětská armáda a následně celý

Sovětský svaz lidmi oslavován. V krátké době totiž přišla změna a někteří občané již na sovětskou armádu nepohlíželi jako na válečné hrdiny.

Je tedy podstatné znát všechny důležité okamžiky historie, jejich hrdiny a zachránce, abychom si mohli utvořit názor o minulosti, událostech a národech, vlastních i cizích. A k tomu tato práce hodlá přispět.

Prameny a literatura

Předložená práce je postavena především na studiu archivních pramenů a sekundární literatury. Největší množství informací jsem čerpala z okresního archivu v Kutné Hoře, protože literatury, která by se věnovala letům 1946-1948, je velmi málo. Ve Státním okresním archivu jsem vycházela ze dvou fondů, z fondu Archivu obce Zruče nad Sázavou a z fondu Městského národního výboru Zruče nad Sázavou. V těchto fondech je uloženo nepřeberné množství spisů, nařízení a vyhlášek.

Archiv obce Zruč nad Sázavou obsahuje materiály především do roku 1945 a existuje zde tedy mnoho spisů ke druhé světové válce. Pro tento úsek mé práce jsem nejvíce využila dva materiály. První z nich se jmenuje *Pamětní kniha obecní 1902-1945*¹. Ačkoliv kronika ve svém názvu nese dataci od roku 1902 po rok 1945, kronikář přesto zaznamenal stručnou historii městečka od samotného počátku, obsahuje také informace o továrně Baťa, o životě za války či o kolaboraci. Je psána velmi krasopisně a čtenář tedy porozumí téměř všemu. Kronikář Jan Říha zapsal pouze události do roku 1940 a další zápis byl vytvořen až v březnu 1949, kdy byl novým kronikářem zvolen Jan Chaloupka a postupně válečné události dopsal. Druhým pramenem, který jsem z tohoto fondu využila, jsou *Spisy z let 1939-1945*². Z tohoto velkého množství nařízení a vyhlášek jsem ve své práci uveřejnila žádost o pomoc všem postiženým leteckými nálety.

Druhý fond, Městský národní výbor Zruč nad Sázavou obsahuje pro mou tematiku větší množství pramenů.³ Druhá kronika, kterou jsem využila ve své práci,

¹ SOKA, Kutná Hora, fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, in.č. 71., k.č. 28.

² SOKA, Kutná Hora, fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, *Spisy z let 1939 – 1945*, in.č. 111, k.č. 20.

³ SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Kronika města 1945-1956*, i.č. 44, k.č. 127a, SOKA, Kutná Hora, fond Měst.nár.výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o schůzích pléna a rady 1945 - 1947 MNV*, in.č. 1,k.č. 1, SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o schůzích pléna a rady 1947-1949 MNV* in.č.2, k.č.2, SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949*, in.č.13, k.č. 13. SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor

zpracovává květnové dny roku 1945 a následně mapuje vývoj městečka do roku 1956. Je napsána již zmíněným kronikářem Janem Chaloupkou, který ji začal psát až v roce 1949, tedy po svém zvolení. Ačkoliv nejsou kroniky psány během války a v krátkém poválečném období, ale až od roku 1949, jsou časové údaje a uváděná jména velmi přesná. Velmi přehledně jsou dále zpracovány informace v protokolech o zasedání Národního výboru, jež téměř odpovídají zprávám zapsaným v městské kronice, jen je rozšiřují. Pro zmapování volebního období jsem poté využila prameny *Volby* a *Voličské seznamy*. Žádný jiný archiv, ani Národní, neobsahuje dokumenty k tomuto tématu, v dnešní době jsou tedy veškeré zmíněné prameny uloženy ve Státním okresním archívu v Kutné Hoře.

Pro svou práci jsem také čerpala ze sekundární literatury. Sledované téma velmi dobře přibližuje publikace od Václava Součka a Zdeňka Žíly, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*⁴. Je zde velmi přehledně vyličen květnové povstání v roce 1945 ve Zručí nad Sázavou. Další publikace, která nastiňuje historii Zruče, je sborník *Zruč nad Sázavou včera a dnes*,⁵ jedná se o sborník, který byl vydán u příležitosti 40. výročí osvobození. Nalezneme tu v malém rozsahu i zmínku o druhé světové válce.

Velmi ráda bych také upozornila na práci od Františka Bílý *Zruč nad Sázavou – národnímu podniku Sázavan*⁶, v níž nalezneme opět stručnou historii městečka, ale jako v jediném spisu jsem zde našla zmínku o vzniku místní komunistické strany. František Bíla je pro město Zruč známou osobností, neboť od roku 1940 působil jako ředitel základní školy.

Pro sepsání mé práce se důležitým zdrojem staly také publikace od Jiřiny Janatové *Almanach 1918-1998*⁷ a *Z městských kronik Zruče nad Sázavou 1840-1968*⁸. Obě tato díla byla vydána jako přílohy Zručských novin. Sám název nám napovídá, že autorka vycházela z městských kronik, ale také z materiálů městského úřadu. Pro sepsání historie městečka mi dále posloužily publikace od Františka

Zruč nad Sázavou *Volby 1945-1954*, in.č.416., k.č. 20, SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Voličské seznamy 1946*, in.č. 417., k.č. 21, SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Sčítání osob, domů, a bytů 1941-1951*, in.č. 436, k.č. 35, SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Fotografie*, in.č.750, k.č.122.

⁴ SOUČEK, Václav, Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, Zruč nad Sázavou 1946.

⁵ SMÍTKA, František, *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, Praha 1984.

⁶ BÍLA, František, *Zruč nad Sázavou – národnímu podniku Sázavan*, Zruč nad Sázavou, 1964

⁷ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, In: Zručské noviny, Zruč nad Sázavou, 1998.

⁸ JANATOVÁ, Jiřina, *Z městských kronik Zruče nad Sázavou 1840-1968*, In: Zručské noviny, 2004.

Plevy⁹ a kniha *Sázava: řeka protkaná železnici*¹⁰ od Václava Větvičky a Jana Rendeka. V těchto knihách nalézáme zmínky o různých městech a vesnicích, které leží po obou březích řeky Sázavy. Kapitoly věnovány Zruči jsou dle mého názoru kvalitně zpracované a po prostudování archivních pramenů a jiné literatury mohu konstatovat, že odpovídají skutečnosti.

K poslední kapitole mé práce, která je věnována firmě Baťa, jsem využila několik publikací. Knihy *Baťa fenomén*¹¹ či *Satelity funkcionalistického Zlína*¹² se věnují zručskému podniku spíše okrajově, proto jsem se opřela především o díla od Martina Rebhána *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*¹³ a od Jany Benešové *Moderní výstavba Zruče nad Sázavou a firma Baťa*¹⁴. Tyto dvě publikace vycházejí především ze studií archivní pramenů týkající se Zruče, a proto věřím, že jsou pro regionální historii velkým přínosem.

Pochopit celou válečnou a poválečnou situaci mi pomohlo několik knih. První z nich, *Praha ve stínu hákového kříže*¹⁵, objektivně podává svědectví o době německé okupace, velmi kladně hodnotím fotografické a obrázkové provedení. Druhá publikace, která se věnuje stejnému tématu, je *Češi pod německým protektorátem*.¹⁶ O únorových událostech se dočteme v knihách *Pět kapitol o únoru*¹⁷ a *Únor 1948 v Československu*¹⁸. Knihy čtenáři přibližují komunistický převrat a snaží se zachytit příčiny a důsledky tohoto převratu.

Jako velmi přínosný zdroj informací shledávám také ve výpovědích pamětníků. Je logické, že vzpomínky jsou subjektivní a musíme k nim tedy přistupovat s jistou rezervou, nicméně velmi dobře dokáží čtenáři přiblížit dobové události.

Pro potřeby své práce jsem využila i další literaturu a zdroje, kompletní seznam je přiložen na konci této práce.

⁹ PLEVA, František, *Toulky vrchovinou – Stručná historie měst, obcí a významných míst vrchoviny*, Ledeč nad Sázavou 1999, PLEVA, František, *Sázava milovaná*, Pelhřimov 2005.

¹⁰ VĚTVIČKA, Václav, Jan RENDEK, *Sázava: řeka protkaná železnici*, Havlíčkův Brod 2011.

¹¹ VALACH, František, *Fenomén Baťa*, Praha 1990.

¹² ŠEVEČEK, Ludvík, Ladislava HORŇÁKOVÁ, *Satelity funkcionalistického Zlína: projekty a realizace ideálních průmyslových měst – továrních celků firmy Baťa*, Zlín 1998.

¹³ REBHÁN, Martin, *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*, In: Historická geografie, Praha 2011.

¹⁴ BENEŠOVÁ, Jana, *Moderní výstavba Zruče nad Sázavou a firma Baťa*, Brno 2010.

¹⁵ MACDONALD, Callum, Jan, KAPLAN, *Praha ve stínu hákového kříže: Pravda o německé okupaci 1939-1945*, Praha 1995.

¹⁶ BRANDES, Getlef, *Čechy pod německým protektorátem*, Praha 1999.

¹⁷ KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno, 1997.

¹⁸ KOCIÁN, Jiří, Markéta DEVÁTÁ, 1948: Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti, Praha 2011.

1 Zruč nad Sázavou

Město Zruč nad Sázavou se rozkládá po obou březích řeky Sázavy a leží v srdci kutnohorského okresu. Zruč je malým městem, čítajícím okolo 5 000 obyvatel, proto je jeho poloha ideální pro klidný životní styl. Od samotného okresního města je Zruč vzdálena pouhých 30 km a od hlavního města České republiky pak 57 km. V okruhu 10 kilometrů od města se nachází hranice dalších dvou okresů, Havlíčkova Brodu a Benešova.¹⁹

1.1 Charakteristika města

Typickým znakem a specifikem Zruče je, že můžeme již při prvním pohledu z jihu, jihovýchodu a jihozápadu odlišit původní historickou část od nejnovější. Z tohoto důvodu začali v posledních čtyřech desítkách let obytné Zruč používat dva místní názvy – stará Zruč a nová Zruč, i když se obsah těchto pojmů v průběhu let měnil a dnes už neodpovídá původnímu významu. Pojem stará Zruč původně označoval tu část města, která se nacházela na východě, dnes ale považujeme za starou Zruč vše, co leží na východ od pomyslné čáry směřující severojižním zámeckým parkem, i přestože se vedle nejstarší zástavby nachází i ta nejnovější. Dalším poznávacím znamením, které na první pohled vidíme, je, že v této části neexistuje žádná vysoká zástavba, která je typická pro velká města či sídliště. A právě těmito prvky disponuje výše jmenovaná nová Zruč²⁰. Obě tyto části se však dokonale prolínají a vytváří dojem sice malého, nicméně moderního města.²¹

Je zřejmé, že nová část Zruče tvoří větší procento zalidnění než starší část. Tento fakt v minulosti zajisté znamenal i určité komplikace pro místní obyvatelstvo, jelikož většina obchodů a služeb se logicky nacházela ve staré části. Přestože Zruč patří k malým městečkům a vzdálenost jednotlivých míst se zdá být opravdu malá, není tento fakt zcela pravdivý.²² Proto nastal rozpor mezi počtem obyvatel a vybaveností jednotlivých částí města. V průběhu následujících let byl tento rozpor

¹⁹ VĚTVIČKA, Václav a Jan RENDEK. *Sázava: Řeka protkaná železnici*. Havlíčkův Brod, 2011., str. 86.

²⁰ Název souvisí s příchodem továrny Baťa do Zruče, když od zámku k Chaběřickým skalám nechal vystavět rodinné domky pro své zaměstnance.

²¹ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*. Praha, 1984., str. 6.

²² Vzdálenost z východního okraje města na západní je po hlavní průjezdni komunikaci 2 500 metrů.

řešen tím, že bylo znásobeno množství obchodů a došlo k posílení nejdůležitějších institucí.

1.2 Historie města Zruče nad Sázavou

Pokud chceme poznávat historii Zruče, musíme se vrátit o několik set let zpět, a to až k samotnému osídlování Posázaví. V roce 1032 byl v Sázavě založen klášter, do něhož byli posíláni mniši. A právě tyto mnichy můžeme považovat za první kolonizátory, kteří museli při své cestě proniknout hustými lesy a usadili se v tomto klidném kraji.²³

1.2.1 Vznik jména města Zruč

Vznik samotného názvu městečka je vykládán dvěma způsoby. Osada, která se okolo 13. století zřejmě nacházela v této zapomenuté oblasti, ležela stranou důležitých cest a vše bylo lemováno hustými, těžko prostupnými lesy. Takovýmto místům se dříve říkalo „z ruky“. Nelze tedy vyloučit, že toto uvedené rčení bylo skutečně základem názvu hradiště i města. Další, a dle mého názoru více pravděpodobnou verzí vzniku jména města, je výklad, který popisuje skutečnost, že od východu obtékal okolo hradiště potok – staročesky „ručej“, ten ubíhal pod hradem bystře – po staročesku „ručě“. Název „Z ruče“ – „Zruč“ mohl být tedy odvozen i tímto způsobem, což je dle mého názoru pravděpodobnější.²⁴

Podlé názvu lze ale konstatovat, že toto město není zemanského původu, protože nenese jméno svého zakladatele. Například vladyka Křen založil Křenovice, později přejmenované na Chřenovice, šlechtic Pertolt založil Pertoltice atd. Ve Zručí však žádná taková skutečnost není historickými prameny doložena.²⁵

²³ PLEVA, František. *Toulky vrchovinou: Stručná historie měst, obcí a významných měst vrchoviny*. Ledeč nad Sázavou 1999, str.307.

²⁴ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 9.

²⁵ Mezi Zručáky se také traduje i třetí varianta názvu vzniku města. Jedná se o tvrzení, že zde jsou zruční lidé.

1.2.2 Stručná historie městečka do roku 1939

Dějiny Zruče jsou spíše dějinami zámku, kostela a fary a jedná se převážně o dějiny šlechtických rodů. První písemná zpráva o Zruči pochází ze 14. století a je spojena se jménem Heřmana Chvalovského z Ledče. Jeho jméno je především důkazem, že již v roce 1328 na území Zruče nad Sázavou stál kostel Povýšení svatého Kříže, jelikož Heřman Chvalovský daroval podací právo k tomuto kostelu Zderazskému klášteru v Praze. Můžeme se tedy oprávněně domnívat, že historie tohoto města sahá ještě do doby posledních Přemyslovců.

Další zmínka má původ v roce 1334, kdy Rytíř Jindřich potvrdil patronátní právo nad zdejším farním kostelem křížovníkům na věčné časy.²⁶ V roce 1355 se stal majitelem města zručský vladyka Petr z Orlíka a Kolovrat. Za jeho panování se ve Zruči nacházely dvě tvrze, které byly od sebe vzdáleny pár set metrů. Známe pouze první majitele těchto tvrzí, jimiž byli Rubin a Čeněk z Dubé a ze Zruče. Další majitelé tvrzí nejsou známí, ale předpokládá se, že došlo ke spojení obou těchto tvrzí.²⁷

Velký zlom v historii města nastal se založením kaplanství, které po roce 1366 založil Ješek z Kolovrat se svou ženou, a po něm zdědili celé panství jeho tři synové. Jeden ze synů vykonával funkci faráře, ale po spáchání vraždy byl zbaven kněžského svěcení, i v důsledku toho jeho bratři v roce 1398 prodali zručské panství svému strýci Mikuláši Kolovratovi ze Zruče.²⁸ Kromě toho, že byl vlastníkem Zruče, byl králem Václavem IV. jmenován popravčím čáslavského kraje. K tomuto účelu vlastnil dva katy.²⁹ Po smrti Mikuláše Kolovrata se vedení panství ujali jeho dva synové, kteří si majetek rozdělili. Majitelem Zruče se tedy stal pouze jeden z nich, a to konkrétně Aleš Kolovrat.

Během husitských válek měli Zruč ve vlastnictví různí majitelé. V roce 1433 se v listině vydané na ledečském hradě uvádí, že majitelem byl Milota z Chřenovic. Je také známo, že se zúčastnil známého Čáslavského sněmu v roce 1421, na kterém byl zvolen jedním z dvaceti členů zemské vlády. Dalším příslušníkem, který zde

²⁶Farnost. Římskokatolická farnost Zruč nad Sázavou [online]. [cit. 2014-04-16] <http://www.rkfzruc.cz/farnost/kostely/zruc-nad-sazavou>.

²⁷ Ještě dnes toto místo s dochovanými pozůstatky zaniklé stavby lidé nazývají „Na starých zámcích“.

²⁸ PLEVA, František. *Sázava milovaná*. Pelhřimov, 2005., str. 171.

²⁹ Ve Zruči se opravdu popravovalo, svědčí o tom dochovaný název „Na šibenici“ v Kutnohorské ulici.

vládl a patřil též do větve Zručských z Chřenovic, byl Ctibor z Chřenovic, který po roce 1475 předal svá privilegia svým třem synům. Na panství zůstal ale pouze jediný majitel, Aleš Zručský z Chřenovic. Následníci větve Kolovratů vládli až do roku 1547.³⁰

V roce 1553 koupil Zruč od Kolovratů Jiří Kalenic z Kalenic. Za panování Kaleniců byla Zruč v roce 1561 povýšena na město s právem užívat erbu, v důsledku toho znak Kaleniců přešel do znaku města, kde je dodnes.³¹ Díky povýšení zde nastal rozvoj zemědělství, obvyklé řemeslné výroby a cechovní malovýroba. Za vrchnostenského panství poté byla výroba rozšířena ještě o pivovar a lihovar. Kalenicové vlastnili Zruč téměř 70 let.³² V březnu 1623 prodal císařský místodržitel kníže Karel z Lichtenštejna zručské panství Arnoldu Perglerovi z Perglasu, ten pocházel z německé rytířské rodiny původně usazené na Chebsku. Později vláda přešla na jeho dceru Alžbětu. Po této majitelce nastalo téměř dvousetleté období, kdy se na Zručí střídali různí majitelé, aniž by zde pevněji zakořenili.

Během svého vývoje byla Zruč postihována častými a nečekanými živelními pohromami. V roce 1714 bylo město a ostatní obydlená místa na obou březích horního a středního toku řeky Sázavy postižená katastrofální povodní, při které utonulo mnoho lidí.³³ Zručskému obyvatelstvu znepříjemňovaly život i jiné události, především však povinnosti. Obyvatelé města museli, stejně jako v jiných částech země, vykonávat tzv. zemské roboty. Zručská šlechta se po roce 1781³⁴ také dožadovala na místních lidech všech robotních povinností a dávek, což vedlo k chudobě. „*V tomto roce Zruč postihla další tragédie, při které vyhořel místní zámek. Při požáru byla zničena umělecká výzdoba zámeckých interiérů. Shořel i celý zámecký archiv.*“³⁵

Majitelé, kteří se snažili městečko podporovat a rozvíjet, byli rytíř Jakub z Löwenthalu, který roku 1839 začal ze svých nákladů stavět školu, která fungovala donedávna, a městečku příznivě nakloněný majitel Jan Stanislav Krejčovský. V roce

³⁰ SOkA, Kutná Hora, fond Archiv obce Zruč n. Sáz., *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, inv.č. 71., k.č. 28, str.6.

³¹ Rodový erb Kaleniců má ve svém znaku stříbrné buvolí rohy na červeném štítě. Viz příloha č. 2.

³² SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 10.

³³ PLEVA, František. *Toulky vrchovinou*, str. 310

³⁴ Vydán patent o zrušení nevolnictví.

³⁵ PLEVA, František. *Sázava milovaná*, str. 178.

1878 se ale posledně jmenovaný dostal do finanční tísně a panství koupila Živnostenská banka v Praze.³⁶

V roce 1885 koupil zručský velkostatek a zámek od Živnobanky za 750 tisíc zlatých český železniční inženýr, podnikatel a milionář Jan Schebek.³⁷ Po jeho smrti zdědil veškerý majetek jeho syn Adolf, který byl rakouským císařem povýšen do šlechtického stavu. Na popud své manželky Emmy kompletně přestavěl zručský zámek, a zničil tak vše, co připomínalo zručské vladyky z Chřenovic. Okolí zámku proměnil v rozsáhlý zámecký park. Posledními dědici byli jeho synové Jan a Alfréd, kteří se o dědictví po otcově smrti v roce 1911 dělili. Alfréd Schebek dostal zámeček v Hodkově a veškeré panské dvory, které k tomuto panství patřily. Jan Schebek dostal celé zručské panství a zámeček v Ostrově.³⁸

Až do konce třicátých let dvacátého století byla ve Zruči jediným zdrojem obživy práce na panství Schebků. Kromě toho zaměstnali Schebkové zdejší obyvatele při stavbě obou železničních tratí, jež vedou do Zruče.³⁹

1.2.3 Počátky druhé světové války ve Zruči nad Sázavou

Zruč je sice malé město, ale druhá světová válka se ji samozřejmě nevyhnula. Velký zlom v samostatnosti tehdy existujícího československého státu představoval 15.březen. Češi byli zrazeni Slováky⁴⁰, byl to počátek utrpení, strádání, vykořisťování, pronásledování a nelidského mučení českých lidí se snahou vyhubit jejich národ. Tento černý den se do historie zapsal jako počátek německé okupace. Německá armáda začala oficiálně obsazovat naši republiku a rozhlas oznámil toto sdělení: *„V šest hodin ráno začne německá pěchota a letectvo okupaci Česko-Slovenské republiky. Seběmenší pokus o odpor bude mít nepředvídatelné následky a povede k naprosto brutální intervenci. Všichni velitelé musí plnit rozkazy okupační*

³⁶ Zdejší velkostatek ji stál 353 tisíc zlatých. PLEVA, František. *Toulky vrchovinou*, str. 311.

³⁷ Pocházel z rolnické rodiny ze Šťáhlav u Rokycan, vystudoval pražskou polytechnickou školu. Začínal jako ředitel a později pracoval jako majitel cukrovaru. Poté pracoval ve službách bratrů Kleinů, kteří byli železniční podnikatelé a nakonec se sám pustil do staveb železnic. V Praze si postavil honosný palác v Bredovské ulici a několik činžovních domů. Na Benešovsku si pořídil čtyři velkostatky a to: Zruč, Zbraslavice, Hodkov a v roce 1889 umírá ve věku 75 let. SWIERCZEKOVÁ, Lucie, *Schebkové...nejen majitelé Zručí*, 2000. str. 2

³⁸ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 15.

³⁹ NAVRÁTIL, Martin, František PLEVA. *100 let místní dráhy Světlá -Ledeč- Kácov*. Čerčany, 2003., str. 32.

⁴⁰ Již 14. 3. dochází k vyhlášení samostatného Slovenského státu, jako spojence nacistického Německa v čele s Jozefem Tisem.

*armády. Jednotky československé armády jsou odzbrojovány. Žádná civilní ani vojenská letadla nesmí opustit svá letiště. Praha bude okupována v 6:30.*⁴¹

Ve Zruči ale probíhaly první dny okupace téměř v poklidu, což bylo zcela určitě způsobeno tím, že se ve Zruči budoval nový obuvnický komplex firmy Baťa, což znamenalo výrazný zásah do života lidí, především v profesní oblasti. V roce 1939 koupil Tomáš Baťa od majitele velkostatku Jana Schebka dvory Zruč a Domahoř s pozemky na výstavbu továrny. Výstavba továrny způsobila příliv nových zaměstnanců. Obrovský nárůst počtu obyvatel znamenal konec idylického vesnického žití a vzrůst ruchu v hostincích i na ulici. Nově příchozí zaměstnanci nachází ubytování téměř ve všech domech ve staré Zruči, protože v Baťově kolonii nebyly ještě postaveny domy s byty pro svobodné zaměstnance. Tento rychlý vpád Baťovců vyvolal u starých usedlíků značný odpor. Byli to zastánci konzervatismu, kteří bojovali proti veškerým novotám, a nové obyvatelstvo nebylo přijato dobře.⁴²

V této chvíli nastala další velká změna, změnil se sociální charakter a složení obyvatelstva. Převahu získala dělnická třída, z ryze agrárního místa se stalo průmyslové středisko. Od tohoto okamžiku vše souviselo s rozvojem továrny a její dělnické třídy.⁴³ Obyvatelstvo se dále dělilo na sociální demokraty, československé národní socialisty, komunisty, agrárníky, živnostníky a lidovce.

1.2.4 Vliv Němců na život ve Zruči nad Sázavou

Na počátku války nastaly i nepříjemné změny, které se ani tomuto malému městu nevyhnuly. Němci zavedli řízené hospodářství a jízdu vpravo.⁴⁴ Byl zaveden lístkový systém, ale potravin bylo málo, proto se opatřovaly na černo, a to především v noci. Jezdívalo a chodívalo se do mlýnů, kde byla noční služba. Někdo zde vyměňoval obilí, jiný kupoval mouku. To probíhalo v celém okolí Zruče. Snad největší poptávka byla po mase, tucích, sádle a másle⁴⁵. Hospodáři se snažili vykrmit

⁴¹ MACDONALD, Callum, a Jan KAPLAN, *Praha ve stínu hákového kříže : pravda o německé okupaci 1939-1945*, Praha 1995, str. 19.

⁴² SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 20.

⁴³ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 21.

⁴⁴ Ze vzpomínek Jiřího Klatovského. Viz příloha č. 1.

⁴⁵ Cena potravin ve Zruči nad Sázavou: 1 q pšenice stál až 1 600 Kč, 1 kg mouky 20-50 Kč, 1 kg vepřového masa 400-500 Kč, 1 kg másla až 500 Kč, 1 vejce až 15 Kč.

především telata a část jich úřadům zatajit. Nejeftektivnější směnným prostředkem se staly cigarety, protože za ně se nakupovalo snadněji než za peníze.⁴⁶

Zručský lid, který nevěřil německým zprávám o vítězstvích na bojištích, tajně poslouchal zprávy z Londýna, Moskvy a jiných stanic.⁴⁷ Ve Zručí existovala různá centra pro poslech těchto zpráv, chodili sem všichni, kteří nemohli poslouchat cizí rozhlas doma. Němci sice nařídili, že se musí v celém protektorátu z přijímačů vyjmout krátkovlnná zařízení, jelikož se domnívali, že tím zamezí poslechu cizích stanic, protože na středních a dlouhých vlnách nebylo možné tyto stanice poslouchat, neboť byly rušeny pískavými zvuky, jež vysílaly zvláštní stanice, které bylo přímo určené k tomuto účelu. Lidé však dlouho bez zpráv z ciziny nezůstali. Sestrojili různá zařízení, často velmi jednoduchá – např. tzv. „churchilky“, které se při poslechu vkládala do aparátu a po něm opět vyňala a dobře uschovala⁴⁸

Další nepříjemností, kterou válka do Zruče přinesla, bylo povinné zatemňování oken kvůli leteckým náletům. Samozřejmě nejčastější nálety byly v Německu⁴⁹, přesto německé úřady přikazovaly, aby i ve Zručí nad Sázavou byly vystavěny kryty proti leteckým náletům. Ty byly vybudovány v zámeckých sklepech a poplach ohlašovaly poplašné sirény, které byly napojeny do místních venkovských rozhlasů.⁵⁰ Naštěstí se žádný nálet na městečko neuskutečnil, letadla nad Zručí pouze přelétávala.⁵¹ Tím, že nedošlo k žádnému poškození Zruče, ani k žádnému zranění v důsledku leteckých náletů, byla i Zruč ochotna pomoci všem, kteří byli zasaženi. Obecní úřad vyhlásil sbírku ve prospěch poškozených pod heslem: „Český venkov ve prospěch postižených leteckými útoky“.

„Je národní povinností každého z nás přispěti těmto nešťastným spoluobčanům. Důvěřujeme, že nebude nikdo z nás, kdo by odmítl příspěvek k tomuto šlechetnému účelu, neboť nikdo z nás neví, zda nebude sám pomoci potřebovati. Neodmítejte proto účast na sbírce a dokažte skutkem své porozumění pro utrpení bližního!“⁵²

⁴⁶ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918 – 1998*, Zručské noviny I (příloha), 1999, str. 24.

⁴⁷ Na tajný poslech stanice Svobodná Evropa vzpomíná i pamětník Jan Kudrna. Viz příloha č. 1.

⁴⁸ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 163

⁴⁹ V protektorátu zemřelo kvůli náletům 7 500 lidí. Vedle Prahy a Plzně bylo také bombardováno např. Brno, České Budějovice, Ústí nad Labem, Cheb a Zlín. V době od 8. a 9. května byl bombardován i Středočeský kraj. Viz BRANDES, Getlef, *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace, odboj 1939-1945*, Praha 1999, str. 373-375

⁵⁰ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 164

⁵¹ Ze vzpomínek Jana Kudrny. Viz příloha č. 1.

⁵² SOKA, Kutná Hora, fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, *Spisy z let 1939-1945*, inv.č.111, k.č. 20.

Zajisté pro Zruč bylo větší událostí to, že do městečka byla posílána německá mládež, tzv. Hitlerjugend. Byla ubytována ve společenském domě firmy Baťa, kde před tím, v roce 1943 byl nastěhován i KLV Lager německých děvčat, která vytvořila asi 5 tříd s přibližně pětadvaceti učiteli.⁵³ Učitelé byli ubytováni na zámku či v bytech ve městě. Nejčastěji ale bydleli v židovských domech.⁵⁴ Dle knihy *100 let místní dráhy* od Františka Plevy a Martina Navrátila přijel první transport s německou mládeží 8. dubna ve 20:45 hodin. Hitlerjugend vystřídali Lager německých děvčat, která v 1:35 hodin odjela směr Světlá a Bayreuth. Po dvou dnech přijel další transport ve 12:18 hodin (dle kroniky nazývaných starší hoši), kteří vystřídali ty předchozí, mladší. Ti odjeli večer do Poděbrad. Starší členové Hitlerjugend odjeli dne 21. dubna k výcviku na střelnici do Milovic a dále k obraně Berlína. Dne 23. dubna dorazil do Zruče transport uprchlíků z Brna a na konci dubna pak dokonce polní nemocnice, která zůstala deportována na 4. koleji.⁵⁵

Nadvláda Třetí říše znamenala největší zásah do života pro Židovské občany. Také v našem městě byly vydávány různé vyhlášky a nařízení, které nařizovaly zabavení židovského majetku, usilovaly o ponížení židovského obyvatelstva a v konečné fázi šlo pouze o jejich vyhlazení. V důsledku nacistické ideologie zemřelo 34 zručských Židů.⁵⁶

1.2.5 Život za okupace

Dobu okupace prožíval obuvnický závod i celé městečko v těžkých poměrech. Mnoho dělníků muselo odejít na nucené práce do Německa⁵⁷, ostatní zaměstnanci byli nadměrně přetěžováni a nedostatečně zásobováni. Ve Zručí žili různě orientovaní občané. Jednu skupinu tvořili ti, kteří sympatizovali s Němci, naopak druhá skupina bojovala proti okupantům a hlásili se ke své zemi. Dle kroniky zde existovala i třetí skupina. Jednalo se o všechny, kteří nesouhlasili s názory říše, a přesto se snažili z tehdejší zajisté nelehké situace něco vytěžit. Byli to většinou sedláci, kteří dokázali odvést povinné dávky a ještě něco zatajit. Zatajené obilí, brambory, maso, drůbež a další potraviny pak na černo prodávali svým

⁵³ Na pobyt německých děvčat vzpomínají i Jiří Klatovský a Jaromír Krýza. Viz příloha č. 1

⁵⁴ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 159-163.

⁵⁵ NAVRÁTIL, Martin a František PLEVA. *100 let místní dráhy Světlá -Ledeč- Kácov.*, str. 84.

⁵⁶ Více v práci AUGUSTOVÁ, Jana, *Židovská komunita ve Zručí nad Sázavou*, Praha, 2013

⁵⁷ Celkově bylo odvečeno 595 zaměstnanců továrny a z toho se již dva nikdy nevrátili do firmy Baťa.

spoluobčanům, rodinám se stále hladovými dětmi. I přes to nejvíce útoků na vlastní osobu zažila skupina obyvatel, která otevřeně sympatizovala s Němci. „*Štítili se jich, jako nečistého hmyzu. Aby přehlušili svou rodnou krev, aby utišili tep českého srdce, projevovali tito odrodilci na veřejnosti svou podlost, nacistickými pozdravy a vztahováním pravice. Někteří z nich ve svém bezmocném vzteku, že jsou přehlíženi a že jimi věrní synové národa opovrhují, snížili se dokonce k udavačství.*“⁵⁸

Za kolaboranty⁵⁹ považuje kronika tři muže, Aloise Kopeckého, Oskara Hermana Svitáka a Václava Vosláře. Václav Voslár byl známý tím, že veřejně přede všemi vyjadřoval svůj politický názor, schválně vyvolával diskuze, aby mohl vyslechnout něco, co by mohl použít jako důkaz, že dotyčný mluvil proti říši. Zaměřoval se i na školní děti, kterých se ptal, o čem si povídají s kamarády a co slyšeli doma. Mnohé z nich se snažil získat i pro velkoněmecké myšlenky. Býval častým hostem u velitele místní četnické stanice Jana Morwitzze, který se přihlásil s rodinou k německé národnosti. Jeho manželka byla rodilá Němka, on byl původem Čech. Z tohoto důvodu se říkalo, že právě Morwitzovi Voslár donášel. Jak dále uvádí městská kronika, byl po válce pro své chování potrestán. Po osvobození v květnu 1945 byl odsouzen na deset let vězení, z toho sedm let musel pracovat v pracovním oddíle, navždy byl zbaven cti a jeho majetek propadl státu.⁶⁰

O Aloisi Kopeckém se vědělo, že přes svůj nízký invalidní důchod si žil poměrně na vysoké úrovni. Takže nebylo pochyb o tom, že byl placen od Němců za zrádovské služby. Po skončení války byl skutečně odsouzen na jeden a půl roku vězení.⁶¹

Posledním mužem z této trojice byl výpravčí vlaků Oskar Herman Sviták, který bydlel na náměstí ve staré Zruči. Kdykoliv přijelo gestapo do Zruče, vždy zamířilo nejprve k němu a až poté zajelo na četnickou stanici, což zrovna nebylo již výše zmíněnému veliteli Morwitzovi zrovna příjemné. Podle vyprávění zručských

⁵⁸ SOkA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 173.

⁵⁹ Kolaborace byla cílevědomá spolupráce s německou říší. Němci nebrali v úvahu politický ani třídní profil a spojovali existenci češství s možností vítězství Německa. Aktivitu, která silně prosazovala německví, šířili především představitelé nacionalistických skupin v počátečním období Protektorátu Čechy a Morava. Tento názor prosazovaly skupiny jako Národní liga či Vlajka a jiné fašistické organizace. Tyto skupiny prosazovaly přijetí norimberských zákonů a nezastíraly náklonnost k ideologii nacionálně socialistické. PASÁK, Tomáš: *Pod ochranou říše*, Praha 1998, str. 74.

⁶⁰ SOkA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str.174-175.

⁶¹ Alois Kopecký byl odsouzen 12. února 1947 a kromě odsouzení k 18 měsícům byly něj vyhlášeny další tresty: trest po propuštění si odpykal v nucených pracovních oddílech, odnětí svobody na dobu dvou let. ¼ jeho jmění propadla ve prospěch státu. SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949*, inv.č. 13., k.č.13.

pamětníků pak Herman Sviták byl potrestán za všechny své činy. Velmi často vyprávěl anekdoty, které lidem připadaly nevhodné. Jednou na železniční stanici vypravoval anekdotu, jejíž smysl se mohl vztahovat i na německou říši, kdosi se o tom zmínil před velitelem četnické stanice Morwitzem, který kvůli již uvedeným důvodům nebyl se Svitákem v nejlepší shodě. Ten této události zřejmě ihned využil, protože prý Sviták po čase ze Zruče zmizel. Podle neověřených zpráv prý byl poslán za trest na práci do Německa, odkud se již nevrátil.⁶²

Pro Zruč bylo také typické, že zde nebyly tak časté hospodářské kontroly, jako v jiných místech. Dle výpovědí Zručáků na tom měl hlavní přičinění místní vládní komisař Josef Buben. Ten, ač byl vybrán Němci za vládního komisaře, proti místním lidem nešel a mnohdy se jim snažil i mírně prospět.⁶³ Po násilném obsazení naší republiky nešlo bojovat proti nepříteli se zbraní v ruce, proto se boj proti nenáviděným okupantům přenesl do podzemí. Bohužel o místním odboji vypráví pouze zručská kronika, ale že ve Zručí odboj skutečně existoval, se dozvídáme i ze sekundární literatury.⁶⁴ V okolí bylo několik skupin podzemního hnutí a jejich způsoby boje byly různé. Nejvíce přívrženců si v našem městě získala skupina, která protiprávně šířila letáky Rudého práva, jež byly tisknuty v Kladně.⁶⁵ Do Zruče nad Sázavou je z Kladna dovážel natěrač Kareš z Kácova, s ním pak byli ve spojení zaměstnanec firmy Baťa Josef Šubrt a zručský zednický mistr František Gabříš. Do Zruče dopravené letáky rozmnožoval František Fejfar, zaměstnanec firmy Baťa, a dalšími pak byli roznášeny dále po Zručí. Šubrt a Gabříš byli ve spojení s podzemním hnutím v Uhlířských Janovicích, ovšem tam bylo hnutí vyraženo a příslušníkům gestapa se podařilo zatknout několik zúčastněných. Po krutých mukách z některých dostali další jména účastníků hnutí, z těch pak Němci dostali tip na zručskou větev podzemního hnutí.

Gestapo tedy již s přesným popisem Šubrt a Gabriše přijelo do Baťovy továrny ve Zručí a požadovalo od tehdejšího osobního referenta Kopeckého předložení kartotéky zaměstnanců firmy Baťa. Tam velmi brzy objevili zaměstnance Josefa Šubrt. Následně u něj doma provedli domovní prohlídku a podařilo se jim

⁶² SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 175-176.

⁶³ Josef Buben byl původně zahradník u barona Schebka. Po zrušení funkce starosty byl Němci zvolen na post vládního komisaře. Viz. vzpomínky Jiřího Klatovského příloha č. 1.

⁶⁴ KÁRNÍK, Zdeněk, *Památná místa protifašistického odboje ve středočeském kraji*, Praha, 1985, JELÍNEK, Zdeněk, *Z dějin nacistické okupace a hnutí odporu na Kutnohorsku*. In: *Středočeské kapitoly z dějin okupace 1939-1942*, Praha 1965.

⁶⁵ Jaromír Krýza vzpomíná, že ilegální tisk byl dovážěn z Prahy – Holešovic panem Hanouskem.

nalézt seznam několika členů ilegálního hnutí ve Zruči nad Sázavou. Již 1. března 1943 došlo k zatčení Šubrtů i Gabříše, oba byli odvezeni na gestapo do Kolína a tam byli bitím, mučením a krutým zacházením přinuceni k tomu, aby vyzradili další jména.⁶⁶ Tím se spustila vlna zatýkání,⁶⁷ to probíhalo ve dvou fázích, a to 3. a 9. března roku 1943. V kronice je zaznamenáno, že mezi obyvateli panoval strach, četníci vykonávali prohlídky domů a zatýkali účastníky hnutí v domovech i v továrně. Všichni zatčení byli odvázeni do Kolína, kde každý prošel výsledkem gestapa, a poté byli posíláni do věznice v Terezíně.

Ve Zruči nad Sázavou a v blízkém okolí bylo zapojeno do ilegálního komunistického hnutí více jak 40 osob.⁶⁸

Zatčení ze Zruče nad Sázavou .⁶⁹

1. František Fejfar byl zatčen 3.3. 1943 a vězněn za ilegální roznos letáků. Domů se vrátil 25.5. 1945.
2. František Babráš byl zatčen 1.3. 1943 a vězněn za ilegální organizování. Později popraven v Drážďanech.
3. Antonín Hloušek byl zatčen 10.3. 1943 pro účast na ilegálním hnutí, domů se vrátil 29.6. 1943.
4. Vilém Hejmala byl zatčen 3.3. 1943, následně vězněn za ilegální činnost. Domů se vrátil 26.5. 1945.
5. Bohuslav Jahelka, zatčen 9.3. 1943 pro účast na ilegálním hnutí. Z vězení se vrátil 29.5. 1945.

⁶⁶ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 178.

⁶⁷ Při zatýkání se stal osudným tzv. systém pětěk. Vznikl z důvodu velkého množství dělníků v Baťových závodech, kteří bojovali proti Němcům. Tzv. pětka byla složena asi ze 3 až 5 lidí a příslušníci daných pětěk neměli nikoho z členů ostatních pětěk znát. Avšak tato zásada nebyla dodržována. JELÍNEK, Zdeněk, *Z dějin nacistické okupace a hnutí na Kutnohorsku*, str. 69.

⁶⁸ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 179-180.

⁶⁹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918 – 1998*, str. 24

6. Josef Jelínek byl zatčen 9.3. 1943 za ilegální činnosti. Vrátil se domů 10.10. 1945.
7. Antonín Jahoda byl zatčen 9.3. 1943 také za ilegální činnost. Domů se již ale nikdy nevrátil.
8. František Kašpar, zatčen 9.3. 1943 za ilegální roznos letáků. Byl vězněn a domů se vrátil 29.6. 1943.
9. Kamil Neužil byl zatčen také 9.3. 1943 a následně vězněn za ilegální činnost. Domů se vrátil 24.5. 1945.
10. Jan Pištěk, zatčen 3.3. 1943 pro rozšiřování ilegálních letáků. Vrátil se 13.4. 1945.
11. František Procházka, zatčen 9.3. 1943 pro ilegální činnost. Následně vězněn v Drážďanech a 23.8. 1944 popraven.
12. Antonín Procházka byl zatčen také 9.3. 1943 pro ilegální činnost, vězněn a v Buchenwaldě umučen 24.8. 1944.
13. Josef Procházka byl zatčen 3.3. 1943 pro ilegální činnost. V Buchenwaldě vězněn a zemřel při leteckém náletu 5.8. 1944.
14. Joef Roček, zatčen 23.7. 1940 pro rozšiřování ilegálních letáků. Byl vězněn a domů se vrátil 7.12. 1940.
15. František Sadovský, zatčen 9.3. 1943 pro rozšiřování ilegálních letáků. Z vězení se domů vrátil 25.5. 1945.

16. Josef Šubrt byl zatčen 1.3. 1943 pro ilegální činnost. Vězněn a následně popraven v Drážďanech 26.7. 1944.
17. František Urban byl zatčen 3.3. 1943 pro rozšiřování ilegálních tiskovin. Domů se vrátil 29.6. 1943.
18. Josef Zbořil, zatčen 3.3. 1943 za činnost v ilegální hnutí, vězněn v Ravensbrücku a domů se vrátil 17.5. 1945.
19. Karel Daněk, zatčen 9.3. 1943 za rozšiřování letáků. Z vězení se vrátil domů 29.6. 1943.
20. Josef Nosek byl zatčen 9.3. 1943 pro rozšiřování tisku. Vězněn a následně propuštěn 29.6. 1943.
21. Arnošt Šlégr byl zatčen 1.3. 1943. Domů se již nevrátil, popraven 26.7. 1944.
22. Dr. Volejník, zatčen v březnu 1943.

Mnoho lidí bylo tvrdě mučeno a trýzněno. Velká část z nich skončila v koncentračních táborech, někteří se již nikdy nevrátili ke svým rodinám. Přesto se členové ilegálního hnutí nenechali vystrašit a dál provozovali svou protinacistickou činnost. Na významu nabylo především v revolučních dnech v roce 1945.

2 Rok 1945 ve Zruči nad Sázavou

Rok 1945 pro mnohé znamenal konec utrpení, strádání a mučení. Konec hrůzné vlády Němců nad světem. Byl to rok, který přinesl velkou úlevu a euforii, ale i mnoho smutku do rodin, kterým se tak potvrdilo, že se jejich milovaní už nevrátí. Ať z koncentračních táborů, německých front nebo například z nucených prací. Na stránku druhou to neměli jednoduché ani němečtí obyvatelé. *„Ti, kteří byli posláni také k nám do Zruče a bydleli ve školách, s hrůzou hleděli vstříc k blížícím se událostem, neopouštěli své byty a se strachem očekávali poslední slavnou hostinu, kterou jim hostitelé připraví na rozloučenou, a již si za šest let okupace zasloužili a vysloužili.“*⁷⁰

2.1 Květnové dny roku 1945 ve Zruči

Květen 1945 měl nejenom pro Zruč, ale i pro další města velký význam. V tuto chvíli již všichni věděli, že se blíží konec německé nadvlády, a bylo zde cítit lehké uvolňování režimu. Během 2. světové války ovlivňovala zručský život ilegální odbojová organizace, která vystupovala proti nacistům a vstoupila do bojů i během květnových dnů. V samotném městečku se sice nevyskytovaly německé posádky, ale několik se jich nalézalo v samotném okolí.⁷¹

2.1.1 Pátek 4. května

V pátek 4. května uspořádala zručská mládež průvod městem, zpívala národní písně za doprovodu harmoniky a cestou ničila německé nápisy, které byly připevněné na firmách a budovách živnostníků. Toto čištění od německých stop probíhalo s nadšením, lidé zůstávali v hloučcích a debatovali až do rána. Na rozích domů, na silnicích se začaly objevovat nápisy: „ *At' žije nová Československá*

⁷⁰ SOkA Kutné Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Kronika města 1945-1956*, in.č. 44, k.č. 127a, str.2

⁷¹ Nejvíce četná německá posádka se nacházela na letišti ve Zbraslavicích v blízkosti Zruče. Byla tvořena asi z 1 200 mužů a čítala asi 30 letadel a dělostřelectvo. Německé posádky se vyskytovaly i v Ledči nad Sázavou – asi 500 vojáků. Další byly v Dolních Kralovicích (500), ve Vlašimi (1 500), v Sázavě (500), v Kutné Hoře (2 000), SOkA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 2

republika“, „Pryč s říší“, „Smrt německým okupantům“. ⁷² Kronika uvádí, že se v domácnostech šili československé vlajky a národní prapory⁷³, muži si sháněli zbraně, které měli ukryty před Němci a vytvářeli si obušky z kusů kabelu. Všichni byli odhodlaní postavit se německému nepříteli. O tom, že již tohoto dne se lidé radovali z přicházejícího konce války, svědčí i vzpomínky Bohumila Mladého: „Z Řendějova jsem s kamarádem chodil třikrát týdně do Zruče k doktorovi na kalciové injekce. Když jsme 4. května přišli do Zruče, bylo na prvý pohled zřejmé, že obyvatelstvo tuší brzký konec války a osvobození od okupantů. Na silnici jsme našli nápis „Pryč s Němci“ a na některých domech byly dokonce vyvěšeny československé vlajky. Ten den jsme se, ač vzrušení, ještě bez příhod vrátili od doktora zpět do Řendějova.“⁷⁴

2.1.2 Sobota 5. května

Tento den se Zruč ověncená československými a ruskými prapory probudila do dne plného očekávání. Každý obyvatel byl přesvědčen, že všichni zločinci budou potrestáni. Tuto sobotu se již nepracovalo a jako by se čekalo na znamení ke společné akci. Němci, kteří byli vždy nebojácní a sebevědomí, už raději ani nevycházeli z domů a jen z dálky sledovali nápisy, které vznikaly na nároží domů a silnicích.⁷⁵ Konečně před polednem bylo zahájeno, stejně jako v Praze, povstání proti okupantům.⁷⁶

Lidé nesoucí vlajky se začali sbíhat před radnici.⁷⁷ Jako jeden z prvních byl obsazen městský úřad, z kterého bylo obyvatelstvo místním rozhlasem uvědoměno, že Zruč stojí od této chvíle po boku bojující Prahy.⁷⁸ Zručská radnice se tedy stala velitelským stanovištěm místního odboje. Povstání ve Zručí vedl štábní kapitán

⁷² SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 27.

⁷³ Často se v domácnostech využívala i látka z protektorátních vlajek, či dokonce s hákovými kříži. V domácnostech byl totiž velmi často nedostatek žádoucího materiálu.

⁷⁴ MLADÝ, Bohumil, *Jak jsem prožil konec války*, Zručské noviny 2005, roč.10, 07/08 2005 str. 5.

⁷⁵ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, Zruč nad Sázavou, 1946, str. 7.

⁷⁶ Dokonce měl dorazit z Prahy do Zruče balík letáků s výzvou občanům k povstání. NAVRÁTIL, Martin a František PLEVA. *100 let místní dráhy Světlá -Ledeč- Kácov.*, str. 85.

⁷⁷ Do této akce se zapojil členové podzemního zručského hnutí, četníci, úředníci, sokolové i železničáři.

⁷⁸ Již v měsíci březnu 1945 vznikl ilegální Národní výbor z členů ze staré Zruče a z Baťova, a podnikaly se přípravy pro povstání.

v záloze Václav Šivr, úředník ve Zruči nad Sázavou.⁷⁹ K radnici spěchali odhodlaní obyvatelé Zruče, proudy mužů a žen, aby nabídli své síly. Přicházeli ale i dobrovolníci z okolních obcí, bylo navázáno spojení s Dolními Kralovicemi, Trhovým Štěpánovem, Kácovem, Uhlířskými Janovicemi, Zbraslavicemi a Ledčí.⁸⁰ Z tohoto velkého množství lidí byly vytvořeny skupinky, kterým velel ten nejzkušenější. Bylo ale nutné opatřit si zbraně, kterých byl nedostatek. Počet mužů byl stonásobně větší než počet zbraní. Již krátce na to byla připravená první různorodá skupina, složená z vojáků i nevojáků, která šla s velkým odhodláním proti Němcům. Hlavním úkolem bylo zmocnit se zbraní a střeliva. Všichni se vydali směrem na nádraží, kde stál německý lazaretní vlak s posádkou asi 150 osob a lehce obrněný vlak, na němž bylo umístěno dělostřelectvo. Nastalo krátké vyjednávání a Němci se téměř bez boje vzdali. Místní odbojáři tak získali zbraně a několik motorových vozidel, hlavně automobily a motocykly. Je důležité říci, že skupina, která se chystala vlaky obsadit, byla vyzbrojena pouze revolvě, a proto hlavním prostředkem bylo vyjednávání. Zajatí Němci byli odvezeni do Společenského domu v Baťově a dále do dvora velkostatku firmy Baťa.⁸¹ Když na nacistickém vlaku zavlála československá vlajka, sebevědomí Zručáků nesmírně stoupl a posílila se jejich morálka, i když zbraně nevystačily pro všechny vojáky, jejich získání bylo splněním důležitého cíle.

Některé takto nabyté zbraně museli ale Zručané dát spojencům do okolních vesnic, kteří se také postavili německým okupantům. Při těchto akcích byli velmi prospěšní, hlásili pohyby německých jednotek, dělali záseky na důležitých komunikacích vedoucích do Zruče a vykonávali rozkazy zručského velení, čímž nabyla zručská akce strategicky většího významu.⁸² Pozitivní výsledky se kromě této akce na nádraží dostavily při kapitulaci posádky letecké pozorovatelný u Nesměřic a německého útvaru v Horce nad Sázavou.⁸³ Bylo zajato 70 německých mužů,

⁷⁹ V tento čas byl sepsán zápis, jehož předmětem bylo předání úřadu vládním komisařem Josefem Bubnem Místnímu národnímu výboru ve Zruči nad Sázavou. Národní výbory hlásily pohyby německých ozbrojených útvarů, jejich úmysly a činnost. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 2.

⁸⁰ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 27

⁸¹ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 8

⁸² Záseky byly postaveny na silnici v Březičku, v Háji k Souticům, v Klučovech, K Jiřicům, za Dubinami a za Pohledí. Tím se znemožnil pohyb motorizovaných německým jednotkám. SOKA Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str.3-4.

⁸³ Obě tyto obce leží pouze cca 2 kilometry od Zruče nad Sázavou.

osvobozeno 40 sovětských zajatců, zabaveno 40 koní a získán materiál na opravy mostů.⁸⁴

Postupně se začaly formovat další vojenské posádky a velitelství, zřídila se kuchyně, ošetrovna a sklad zbraní, střeliva a výstroje. Vytvořila se strážní a pohotovostní služba. Všechna vozidla, která se podařila ukořistit, byla dána vojenským orgánům. Existence zručského odboje se velmi rychle dostala do podvědomí místních obyvatel.⁸⁵ Důvodem rychlého šíření této zprávy byla také skutečnost, že 5. května byl v poledních hodinách vypraven vlak do Kutné Hory s děvčaty z KVL Lagru, která se vracela zpět k rodičům. Nacistická vlajka na vlaku byla vystřídána vlajkou československou a ruskou a vlak byl ozdoben nápisy „*At' žije Beneš*“, „*At' žije Stalin*“.⁸⁶ Ze všech úspěchů se Zruč velmi radovala, ale další události na sebe nenechaly dlouho čekat.

Pozdě odpoledne dostalo zručské nádraží zprávu od velitelství odboje, že: „*Ve směru na Zruč jede německý vlak se 400 ozbrojenými vojáky.*“ Tuto zprávu poslala stanice Buda – Sázava. Velitelství proto dalo příkaz tento vlak zastavit ještě před Zručí a byl proti němu vyslán obrněný vlak.⁸⁷ Jako vhodné místo pro zastavení vlaku a následný boj byla vybrána trať pod Chabeřickými skalami. Pro Němce to byl neznámý úsek, proto měli domácí odbojáři dobrou výhodnou pozici. Těsně pod tratí tekla řeka Sázava, nad tratí se rozkládaly Chabeřické skály, na kterých již při průjezdu vlaku byli rozmístění odbojáři.⁸⁸ Aby nemohl vlak vycouvat zpět, byly rozebrány a odneseny koleje a obrněný vlak, který byl získán již na nádraží, byl postaven před vlak německý. V tuto chvíli byla zahájena palba z obrněného vlaku i ze skal, ale po chvíli byl boj přerušen a došlo k vyjednávání.⁸⁹ Němečtí velitelé se odebrali před Místní národní výbor ve Zruči k jednání o kapitulaci. Jednání trvalo téměř hodinu a bylo velmi únavné, Němci byli neústupní a nechtěli vydat své zbraně, přesto se podařilo německé vojáky odzbrojit. Postačila k tomu menší lest, jednotky,

⁸⁴ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 27

⁸⁵ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 9.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ SOkA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 4-5.

⁸⁸ O dobré pozici pod Chabeřickými skalami a o rozmístění odbojářů na skalách vypráví František Navrátil ve vzpomínkách na květen 1945 v časopisu Sázavan. NAVRÁTIL, František, *Vzpomínky na 9. květen 1945 ve Zruči nad Sázavou*, Sázavan – týdeník vydávaný n. p. Sázavan, Zruč nad Sázavou 1951.

⁸⁹ Při této palbě byl zraněn místní občan Jaroslav Roub, který přišel o nohu. Viz vzpomínky Jaromíra Krýzy. Příloha č. 1.

kterým velel maršál Schröder předstíraly kapitulaci, tím Němce zmátly a oni se vzdali.⁹⁰

Pro další posouzení událostí 5. května 1945 přikládám dopis od Bohumila Mladého, jenž byl uveřejněn ve Zručských novinách roku 2005.

„Vše pro nás začalo 5. května (v sobotu). V časných ranních hodinách přiběhl k nám z nedaleké hájovny hajný a oznámil nám, že potřebuje naší pomoci. Ke Zručí se blížil vlak s vyzbrojenými německými vojáky, který směřoval do Prahy na pomoc k potlačení tamního povstání. Několik železničářů s pomocníky postavilo na koleje mezi Zručí a Kácovem zátaras, aby vlak nemohl v jízdě směrem na Prahu pokračovat. Otec mého kamaráda nás vyzbrojil brokovnicí a kulovnicí. Ve svém dosavadním životě jsem střílel pouze ze vzduchovky a žádnou jinou zbraň jsem ani nedržel v ruce. Můj kamarád Honza na tom byl jako syn lesníka o poznání lépe, protože ho otec již dříve se zacházením s loveckými zbraněmi zasvětil.

Asi kilometr za zručským nádražím směrem na Kácov leží na jedné straně trati silnice a teče řeka Sázava. Na druhé straně se tyčí strmé skály. Ty nám umožnily, po zalehnutí, být z pohledu od trati v poměrně dobrém úkrytu, a při tom zamířit našimi zbraněmi na cíl nacházející se na trati. Naší výhodou také bylo, že z trati, vzhledem k našemu úkrytu, nikdo nemohl vidět, kolik se nás ve skalách skrývá a jaké je naše vyzbrojení. Pokud si pamatuji, sešlo se nás tam asi patnáct. Ostatní přítomní byli obdobně vyzbrojení jako já s mým kamarádem.

Na příjezd vlaku jsme čekali asi dvě hodiny. Tenkrát v sobotu 5. května stále hustě drobně pršelo a bylo i dosti chladno. Když přijel vlak, byli jsme všichni hrozně promoklí a byla nám zima. Pak nastalo dlouhé vyjednávání našeho delegáta s velitelem německých vojáků. My jsme požadovali, aby se vojáci vzdali a vlak se s nimi vrátil do Zruče, kde budou odzbrojeni a zajatí. Němci však nesouhlasili a samozřejmě, snad jako prakticky každý německý voják, nechtěli padnout do ruského zajetí, ale do amerického.

Již se zdálo, že náš požadavek nebude Němci přijat a oni si vynutí pokračování cesty násilím (což by se jim s ohledem na obrovskou materiální a početní převahu jistě podařilo), když v odpoledních hodinách přijelo auto

⁹⁰ SOkA, Kutná Hora, Kronika města 1945-1956, str. 5.

s několika ruskými vojáky.⁹¹ Jednání Němců s nimi bylo velmi krátké a záhy po tom začal vlak s německými vojáky couvat zpátky na nádraží do Zruče. Samozřejmě, že jsme všichni, kteří jsme byli schováni ve skalách, také spěchali na nádraží.

Nevím, jak se dozvěděli obyvatelé Zruče, že se vlak s německými vojáky vrací, na nádraží se však shromáždilo značné množství lidí, převážně mužů. Němečtí vojáci byli zajatí a odvedeni do Společenského domu. Bylo jich asi 300. akce nebyla moc organizovaná, proto se lidé vrhli do vlaku a všechny zbraně a munice ve velmi krátké době rozebrali a odnesli do svých domovů. Musím přiznat, že i my s kamarádem jsme se náležitě vyzbrojili a zamířili jsme zpět do Řendějova.⁹²

Téhož dne večer bylo ještě zatčeno 30 příslušníků Todtovy⁹³ organizace u Soutic a došlo k obsazení dvou německých tanků.

Využití obrněného vlaku přišlo krátce po akci u Chabeřických skal. Bylo rozhodnuto o vyslání obrněného vlaku do Ledče nad Sázavou, kde byla umístěna ubikace německého vojenského oddílu. Vlak byl připraven k odjezdu v tomto složení: vagón s dělem, 2 vagóny s kanóny, služební vůz a lokomotiva. Hlavním úkolem bylo dosáhnoutí německé kapitulace napadením Němců bydlících v Ledči nad Sázavou. Na místo vlak dorazil až v pozdních hodinách a po krátké době bylo zřejmé, že k napadení nedojde. Společná ubytovna německého oddílu totiž byla hluboko pod tratí, proto bylo velmi obtížné sklopit děla tak, aby mohla být ubikace zasažena. Dalším důvodem, proč napadení nebylo uskutečněno, bylo, že se obyvatelé Ledče bránili jakékoliv ozbrojené akci, protože jejich velitel tvrdě pohrozil, že v případě napadení jeho oddílu bude město vypáleno. Proto se obrněný vlak vrátil zpět do Zruče.⁹⁴

2.1.3 Neděle 6.května

V neděli 6. května se neodehrálo nic zvláštního, den probíhal klidně, a proto místní využili situace a věnovali čas ke zlepšování bojové připravenosti. Došlo

⁹¹ Zde jsem se setkala s nejasností. Pamětník Jaromír Krýza zastává názor, že žádné ruské auto neprijelo. Viz příloha č. 1.

⁹² MLADÝ, Bohumil, *Jak jsem prožil konec války*, str. 5.

⁹³ Todtova organizace byla polovojenská organizace, která vznikla v roce 1938 a byla vytvořena původně pro veřejné práce. Podíleli se především na stavbě silnic a opevnění. Typické pro tuto organizaci bylo, že příslušníci nosili hnědé uniformy. O válce. *Válka* [online]. [cit. 2013-08-06]. <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/293>

⁹⁴ Ze vzpomínek Jaromíra Krýzy. Viz příloha č. 1.

k vyzbrojení okolních obcí, zesílení strážních služeb, byly zesíleny překážky na přístupových cestách. Obyvatelé rozebrali koleje na tratích ve směrech k Ledči a ke Kutné Hoře a byla dohodnuta společná akce s partyzánskou skupinou „Lukavec 8“.⁹⁵ Dále byl také ustanoven Místní národní výbor, společný pro starou i novou Zruč, jeho složení bylo následující – předseda Jan Říha, místopředseda Adolf Valenta, členové: František Bechyně, Josef Čapek, Václav Fišer, Antonín Fridrich, Oldřich Hajský, Jan Habal, Josef Chaloupka, Zdeněk Lodr, František Maluš, Matěj Maštaliř, Jindřich Nácovský, Tomáš Sobota, Alois Studnička, Stanislav Šenkýř, Václav Šivr, Antonín Treter, Jaroslav Zachariáš.⁹⁶

Národní výbor krátce po svém vzniku vyzval občany, aby pomohli bojující Praze různými dary.⁹⁷ Větší část byla Pražanům poslána později⁹⁸, protože německé operace proti Praze zabránily, aby bylo vše posláno ihned po sbírce. Část darů zůstala ve Zruči a použila se na stravování ruských vojáků, kteří byli osvobozeni z německého sanitního vlaku na nádraží dne 5. května, a na pohoštění Rudé armády při jejím příchodu.⁹⁹

Účastník Bohumil Mladý vzpomíná na 6. květen tak, jako na den, který probíhal relativně klidně. Bohumil Mladý byl se svým kamarádem poslán na hlídku do určitého úseku na okraji města. Ještě než dorazili na místo, tak se ozvala zpráva z místního hlášení, že všichni občané musí odevzdat získané zbraně, tuto výzvu ovšem neuposlechli a hlídku nastoupili se zbraněmi.¹⁰⁰

2.1.4 Pondělí 7. května

Tento den byl pro zručský odboj velmi zásadní, jelikož nade Zručí již od časných ranních hodin létala výzvědná a bombardovací letadla. Do Zruče přicházela hlášení, že německá vojska a část oddílů SS obsadila další města a vesnice,

⁹⁵ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 28.

⁹⁶ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 6.

⁹⁷ Bylo vybráno celkem 295 375 Kč a tato částka byla 24. května poslána Zemskému národnímu výboru v Praze. Potravin se vybralo: 350 kg cukru, 1650 vajec, 42 kg tuku, 6 kg medu, 13 pytlů mouky, 250 kg chleba, 60 kg masových konzerv, 32 kg povidel marmelád, 12 kg jablek, 10 kg krupice, 4 kg mýdla, větší množství bot a šatstva, též flanel, látky, povlaky na postele a polštáře.

⁹⁸ Pamětník Josef Sůva vzpomíná, že auto, které mělo přivést Pražanům potřebné dary, nikdy do Prahy nedorazilo a údajně skončilo v Uhlířských Janovicích. Viz příloha č. 1.

⁹⁹ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 6.

¹⁰⁰ MLADÝ, Bohumil, *Jak jsem prožil konec války*, str. 5.

docházelo také k přestřelkám.¹⁰¹ Hlavním cílem německých oddílů bylo, aby se dostaly směrem na Vlašim, k Benešovu a odtud na Prahu. Velitel německé posádky, který byl nacistickým fanatikem a stále věřil falešným zprávám, které vysílal německý rozhlas, svolal všechny obce ve směru Zbraslavice – Soutice, aby k němu vyslaly své zástupce, s nimiž chce projednat tyto ultimativní požadavky :

1. odstranění záseků
2. volný průchod německým vojskům se zbraněmi
3. vrácení válečné kořisti
4. vydání zajatců

Po vyřčení těchto požadavků pohrozil, že pokud se obce postaví na odpor, všechny zapálí a s obyvateli naloží jako s povstalci. Přijetí podmínek bylo stanoveno na 15. hodinu téhož dne.¹⁰²

Do této doby se musel dostavit i jeden rukojmí a muselo být přislíbeno, že nikdo proti německým jednotkám nic nepodnikne. Po příchodu do Zruče se konala porada vojenských velitelů a ti rozmyšleli, jak vážná by situace byla, kdyby neuposlechli. Všichni si uvědomovali, že by proti tomuto nepříteli neměli šanci. Početná armáda o síle 1 200 mužů měla přes třicet letadel a dělostřelectva, byla tak oproti malým jednotkám odbojářů o poznání silnější. Během jednání na poradě dostal Národní výbor zprávu, že partyzánská skupina „Lukavec 8“ nemůže pomoci. Také se vzala v úvahu celková situace německé armády na střední frontě, že již dlouho nemůžou Němci odolávat Rudé armádě. Což vedlo k přijetí požadavků, které u občanů zvýšily důvěru o budoucí ochraně Zruče nad Sázavou.¹⁰³ Do Zbraslavic byl tedy vyslán rukojmí s příslibem, že všechna ultimáta budou dodržena. Místní občané ale neuposlechli zcela, jelikož se rozhodli poslat do okolních lesů část ozbrojených lidí s tím, že by zasáhli v případě nepředvídatelného chování nepřítele.¹⁰⁴

Před večerem dorazily na náměstí ve Zručí první tři roty důkladně vyzbrojených mladých německých vojáků, převážně letců. Německý velitel odešel na radnici, kde žádal splnění dalších podmínek. Při přejímání zbraní neprojevil ani nejmenšího údivu nad jejich malým počtem a spokojil se s výmluvou, že jejich

¹⁰¹ Havlíčkův Brod, Vlašim, Ledec nad Sázavou, Soutice, Zbraslavice, Dolní Kralovice a Kutná Hora.

¹⁰² SOKA, Kutná Hora *Kronika města 1945-1956*, str. 6-7.

¹⁰³ I Přes to, bylo toto rozhodnutí přijato u mnohých s odporem a bylo odsuzováno jako „výplod stařeckých mozků a ochabujících sil.“

¹⁰⁴ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 13

zbytek je ještě u strážních oddílů. Předávajícím ulehčil tento akt poznámkou: „*Stejně je co nevidět dostanete zpět*“.¹⁰⁵ Během jednání byla na náměstí část německých jednotek v bojové pohotovosti a část nakládala na auto materiál. Německý velitel zažádal, aby byl odveden k zajatcům. Byl velmi překvapený vzorným chováním a kázní zajatých vojáků, na kterou dohlíželi příslušníci odbojového hnutí. Zajatců bylo několik set a všechny si velitel nechal předstoupit, aby je pokáral, především pro zbabělost, že se dali téměř bez boje zajmout a odzbrojit. Přesto jim slíbil, že je dá příštího dne dopravit za svým oddílem.¹⁰⁶

Před soumrakem byli Němci připraveni k odchodu, ale k velkému údivu nešli směrem na Vlašim a Benešov, ale zpět do Zbraslavic. Kronika uvádí, že se velitel chtěl osobně přesvědčit o síle zručského odboje, o níž se zprávy šířily daleko v kraji.¹⁰⁷

2.1.5 Úterý 8. května

8. května v ranních hodinách nastal všeobecný ústup německé armády na západ, trval potom ještě tři dny a tři noci. Z počátku byl ústup spořádaný a organizovaný. V následujících dnech se již projevovala zášť vůči českému lidu, zběsilost a krvelačnost. Hlavní proud směřoval po státní silnici Kutná Hora – Čechtice.¹⁰⁸ Při ústupu byla ničena vozidla, ozývaly se silné výbuchy, městem zněl rachot motorů a hukot tanků, které opouštěly toto malé město. Dle dostupných pramenů¹⁰⁹ a výpovědi Jaromíra Krýza bylo při ústupu německé armády postříleno u Pohledě 9 mužů z Pertoltic. Další tragédie se odehrála v Lazišti poblíž Zruče nad Sázavou, tam přejezd a silnici ucpala kolona německé techniky, jelikož u vlakové zastávky byl zapálen německý tank Tiger, v němž vybuchlo střelivo. Pět občanů Laziště bylo zastřeleno a šest zraněno. Zprávy o takových tragédiích se rychle šířily, a proto se obyvatelé sousedních Vlastějovic rychle běželi ukrýt do chodeb lomu Fiolníku.¹¹⁰ Téhož dne byl také poslán první transport německých zajatců do Čerčan.

¹⁰⁵ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 8.

¹⁰⁶ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 15

¹⁰⁷ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 8.

¹⁰⁸ V úseku Slavošov, Dolní Pohled, Buda, Onšovec.

¹⁰⁹ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 30, SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 10, SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 16.

¹¹⁰ NAVRÁTIL, Martin a František PLEVA. *100 let místní dráhy Světlá - Ledeč- Kácov.*, str. 88.

Bohumil Mladý ve svém článku vzpomíná, že se svým kamarádem dopadli zhruba sedm německých vojáků, kteří se schovávali ve zručských lesích.¹¹¹

2.1.6 Středa 9. května

Tohoto dne Němci v Praze definitivně kapitulovali a jejich ústup se změnil v panický útěk. Jelikož byl železniční most na Budách velmi slabý a stěží odolával zatížení těžkými vozidly, docházelo k zácpám, a proto byl ústup řízen také přes Zruč. Tato prozatimní objížďka byla povolena až od půlnoci, proto byli zručtí obyvatelé varováni místním rozhlasem, aby všichni, kdo bydleli podél ústupové silnice, odešli na noc ke známým a vyhnuli se případné tragédii. Naštěstí se nic dramatického neodehrálo a Zručáci se mohli v klidu vrátit do svých domovů.¹¹²

Na 9. květen vzpomíná František Navrátil takto:

„9. května v odpoledních hodinách jsme se dočkali. Přijíždějí první rozvědky rudoarmějců do naší země a z rozhlasu se dozvídáme, že boj v Praze byl skončen a že jsme konečně svobodni, po tolika letech útlaku a bezmocného utrpení. Jásot nebere konce. Odboj zručských občanů byl skončen a dopadl celkem velmi dobře. Byl jen jeden zraněný a to soudruh Roub, který přišel v boji o nohu. Ve vesničce Pohledi ustupující Němci střelili několik ran do přihlížejícího hloučku vesničanů, ulevující se tak své zlosti, že museli kapitulovat. Zůstalo tam ležet několik mrtvých, kteří draze zaplatili za podívanou.

Po tři dny a noci hřměla silnice, přes Horku – Buda směrem k Vlašimi ustupujícími německými jednotkami. Podél cesty zůstalo ležet mnoho vraků aut i lehkých tanků, které Němci zapalovali.

Nacistická bestie skončila svůj tvrdý a hrůzu rozsévající život. Oddíly našich soudruhů prohledaly ještě přilehlé lesy, kde se po mnoho dní ještě po kapitulaci skrývaly hloučky Němců. V této vyčišťovací práci pokračovala pak ještě Rudá armáda několik dní. A od této doby se pak datuje veliká pomoc rudoarmějců, kteří nám všemi silami pomáhali roztáčet kola zastavené továrny. Bez jejich účinné

¹¹¹ MLADÝ, Bohumil, *Jak jsem prožil konec války*, str. 5.

¹¹² SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 11.

pomoci bychom byli z poválečného chaosu tak dobře a poměrně v krátkém čase sotva vyvázli.“¹¹³

Téhož dne přijal Místní národní výbor ve Zruči tato opatření :

- 1) jmenoval veřejného žalobce¹¹⁴ proti všem, kdo se za okupace provinili proti čsl. státu a národu,
- 2) internoval 5 místních Němců a 11 podezřelých ze spolupráce s okupačními úřady¹¹⁵,
- 3) určil velitele četnické stanice¹¹⁶.

2.1.7 Čtvrtek 10. května

Čtvrtek byl již třetím dnem ústupu německých vojsk a prvním dnem příchodu sovětských vojsk. Z velkého proudu uprchlíků odbočilo menší osobní auto na zrušské náměstí, v krátké době se ozval hlas z řad místních občanů: „*To je ruský důstojník.*“ V této chvíli se lidé začali upřímně radovat, byla to známka toho, že do Zruče každou chvíli přijedou vojáci Rudé armády. První rudoarmějce¹¹⁷ byl ihned pozván na radnici, kde byl s velkou poctou přijat místním národním výborem.

Velmi mě zaujal počín Bohumila Mladého, který byl důkazem velkého odhodlání a lásky k naší zemi. Z tohoto důvodu jej přikládám:

„Asi 10. května jsem se ve večerních hodinách vypravil sám na návštěvu známých do nedaleké sousední vesničky Brandýs. Když jsem se blížil polní cestou k lesu, spatřil jsem na mezi skupinu za sebou kráčejících německých vojáků. Bylo jich asi 10. Neváhal jsem a zastavil je. Byl jsem vyzbrojen ruským revolverem Naganem. Němci měli zájem dozvědět se, jak se dostanou k Američanům. Já jsem jim ukázal směr do Zruče a také jsem je tam dovedl. Když zjistili, že jsou v místě obsazeném

¹¹³ NAVRÁTIL, František, *Vzpomínka na 9. květen ve Zruči nad Sázavou*, Sázavan, 1951, str. 7.

¹¹⁴ Veřejným žalobcem byl jmenován František Blažek a právním poradcem Rudolf Procházka.

¹¹⁵ Národní výbor se usnesl, že byli internováni: Prokop Wetz, Emilie Viltová, Josef Adrián, Julie Adriánová, Emanuel Komárek, Václav Voslár, František Komberec, Antonín Krupauer, Alois Kopecký, Pavel Bergahauer, dvě sekretářky od Dr. Missbacha, Beatrix Vykydalová i s dcerou Johannou. Zajištěny doma byli: Kristina Schebková, Marie Bubnová, Ida Kopecká.

¹¹⁶ SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o schůzích pléna a rady 1945-1947*, in.č.1, k.č. 1.

¹¹⁷ Dle výpovědi Jiřího Klatovského se ve Zruči nad Sázavou objevili první vlasovci a až poté přišla Rudá armáda. I Jaromír Krýza vzpomíná, že byli ve Zruči Vlasovci. Viz příloha č. 1.

ruskými vojáky, byli by mě nejráděj rozsápali, ale k tomu jim už ruští vojáci neposkytli příležitost.

Teprve později jsem si uvědomil, co je člověk schopen podniknout, když je léta podněcován k nepřátelství v důsledku okupace, války a chování okupantů. O nebezpečí, kterému jsme se tenkrát v mnohých případech vystavovali, jsme s mým přítelem vůbec neuvažovali. Jistě z části také proto, že nám tehdy bylo pouhých 19 let“.¹¹⁸

2.1.8 Pátek 11. května až středa 16. května

V následujících květnových dnech se v městečku objevili další sovětsí vojáci, pročešávali lesy a snažili se očistit město od posledních německých vojáků. Při této činnosti přišli o život dva rudoarmějci.¹¹⁹ Ale pobyt sovětských vojáků přinesl do Zruče i kladnější momenty, než byly za posledních šest válečných let. Na loukách se pásli koně a dobytek, po večerech byly slyšet ruské zpěvy a v domech zaznívala ruská řeč. Lidé měli sovětské vojáky rádi, pohostili je i ze svých skromných zásob, každý místní občan se snažil, aby si vojáci odnesli do své vlasti ty nejkrásnější vzpomínky.¹²⁰

V tomto týdnu také ustanovil Místní národní výbor ve Zruči, že všechny nevojenské věci, které byly zabaveny německých nepřátelům, mají být vydány rodinám popravených, zahynulých politických vězňů a intervenovaných, přikázaných na nucené práce do Německa, tedy naprosto všem, kteří během odboje citelně trpěli. Národní výbor vyslal své členy, aby takto postižené rodiny navštívili a zjistili, jakou pomoc potřebují, zda-li materiální nebo spíše finanční.¹²¹

¹¹⁸ MLADÝ, Bohumil, *Jak jsem prožil konec války*, str. 5.

¹¹⁹ Dva vojáci, Michal Bačilo, narozený roku 1922, padl dne 14. května 1945 a Ivan Loktil, narozený v roce 1923, padl dne 15. května 1945. Jsou pochováni na zručském hřbitově. Jejich smrt nám připomíná pomník, který se nachází na malostranském náměstí ve Zruči nad Sázavou. Dále Jaromír Krýza ve svých vzpomínkách uvádí, že jsou na hřbitově pochováni jako rudoarmějci, ale prý se jednalo o vlasovce. Viz. příloha č. 1.

¹²⁰ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 17.

¹²¹ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 15-16.

2.1.9 16. květen až červenec 1945

V průběhu dalších květnových dní byly v městečku ubytovány další celky Rudé armády. Vojáci byli ubytováni v domácnostech, ve stodolách a v zahradách.¹²² Na louce u řeky vznikl dokonce celý stanový tábor. Na zámku bylo umístěno velitelství dělostřelecké jednotky, ve společenském domě byl zřízen lazaret pro zraněné a nemocné vojáky a budova místní pošty se stala sídlem pro velitele města, majora Rudé armády, Ševčenka.¹²³

Následující dny si obyvatelé zcela užívali vytouženou svobodu. Vše bylo zakončeno oficiální oslavou Dne vítězství, která se konala 20. května. Celá akce se konala na náměstí před radnicí a přesto, že velmi pršelo, přišlo velké množství Zručáků, aby společně oslavili svoje velké vítězství. Národní výbor pozval i 20 důstojníků dělostřeleckého pluku, kteří měli sídlo v Hulicích. Na slavnosti promluvil také sovětský podplukovník a po celé slavnosti byli všichni vřele pohoštěni.¹²⁴

Sovětské vojáky na dva měsíce žili jako občané Zruče, účastnili se různých zábav, chodili do kina, naučili se místní tance a osvojovali si českou kulturu. Po tomto začlenění museli ale zpět do své zpusťované země, v průběhu měsíce července a srpna 1945 opustili tedy sovětské vojáky město Zruč.

Během těchto dvou měsíců bylo hlavní starosti místních občanů pořízení „Osvědčení o národní a politické spolehlivosti“ u národního výboru, jež potřebují k případnému nastoupení do zaměstnání, k založení živnosti, k získání bytu, o který byli v době okupace připraveni, či pouze k tomu, aby se mohli přestěhovat. Národní výbor také vydal prohlášení, že všechny židovské majetky se staly majetkem národním, jelikož téměř všechno zručské židovské obyvatelstvo¹²⁵ zahynulo v koncentračních táborech.¹²⁶

Brzy po návratu z koncentračních táborů v Německu, hlavně z Buchenwaldu, založili 1. července osvobození političtí vězňové Odbočku Svazu osvobozených politických vězňů ve Zručí. Ke členství se přihlásili i lidé z okolních vesnic a při založení měla Odbočka 22 členů. Představitelé Odbočky se především snažili o to, aby byla pečlivě a spravedlivě provedena „očista veřejného života“ od všech zrádců

¹²² Viz. vzpomínky pamětníků na příchod Rudé armády. Příloha č.1.

¹²³ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 30.

¹²⁴ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 17.

¹²⁵ V koncentračních táborech zahynulo celkem 34 zručských občanů židovské národnosti včetně dětí.

¹²⁶ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o schůzích pléna a rady MNV 1945-1947*, inv.č.1, k.č.1.

českého národa. Snažili se pomáhat sirotkům po zahynulých v koncentračních táborech a s velkým úsilím sháněli finanční prostředky pro všechny takto postižené rodiny.¹²⁷

Dále byl 9. července na žádost 4 politických stran reorganizován Místní národní výbor a rozšířen na následujících 30 členů.¹²⁸

1. Bechyně František, NS,	16. Kovařík Leopold, SD,
2. Beneš Josef, Dubina,SD,	17. Krajíček František, SL,
3. Bouma Josef, KSČ,	18. Kužela František, SD,
4. Bureš Hynek, SD,	19. Lodr František, KSČ,
5. Černovský Karel, KSČ,	20. Mašinda František, KSČ,
6. MUDr. Dias Alois,NS,	21. Maštalíř Matěj, Dubina, NS,
7. Duchalík Josef, SL,	22. Maštalíř František, SL,
8. Edr František, SD,	23. Pištěk Jan, KSČ,
9. Ergermeier Ferdinand, SD,	24. Říha Jan, NS,
10. PhMr. Fridrich Antonín, NS,	25. Sobola Tomáš, SL,
11. Hajský Oldřich, NS,	26. Šubrtová Božena, SL,
12. Hlavatý Josef, KSČ,	27. Teplý Josef, KSČ,
13. Janata Josef, SL,	28. Tesárek Josef, NS,
14. Jahoda František, SD,	29. Vaňousek Josef, KSČ,
15. Jedlička Robert, SL,	30. Zachariáš Jaroslav, NS,

Na ustavující schůzi byli zvoleni tito členové do rady Místního národního výboru:

1. Bechyně František	6. Jahoda František
2. Bouma Josef	7. Jedlička Robert
3. MUDr. Dias Alois	8. Mašinda Josef
4. Ergermeier Ferdinand	9. Říha Jan
5. Hlavatý Josef	10. Sobola Tomáš

¹²⁷ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 26.

¹²⁸ SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Volby 1945 – 1954*, in.č.416., k.č. 20.

Předsedou Místního národního výboru byl zvolen Říha Jan, prvním místopředsedou Hlavatý Josef a druhým místopředsedou Jedlička Robert.

Zruč nad Sázavou byla zastupována na okresním shromáždění v Ledči nad Sázavou těmito jmenovanými:¹²⁹

1. Daněk Karel, Zruč nad Sázavou, čp. 607
2. Bureš Hynek, Zruč n. Sázavou. čp. 162
3. Duchalík Josef, Zruč nad Sázavou, čp. 602
4. Valenta Adolf, Zruč. n. Sázavou čp. 563

16. července byla ve Zručí dále založena odbočka Svazu přátel SSSR. Plenární schůze se konala ještě téhož dne a jako hosté se jí zúčastnili sovětští důstojníci. Jeden z důstojníků dokonce veřejně vystoupil a hovořil o již dlouho trvajícím přátelství těchto dvou zemí. „*Čeští a ruští partyzáni a vojáci bojovali bok po boku za stejné cíle, za svá práva a za svobodu svých národů.*“ V tomto roce se Svaz snažil především o získání co největšího počtu členů. Formy získávání příznivců byly různé. Nejlepší způsobem, jak se mohl zručský lid dozvídat o Sovětském svazu a následně šířit o této zemi znalosti, bylo odebrání svazového tisku. Výsledkem úsilí bylo, že do konce roku získal Svaz 116 členů.¹³⁰

Město Zruč nad Sázavou zůstalo jedním z mála městeček a obcí, které nebylo během válečných let trvale okupováno nacistickými vojskem. Zručí odbojáři zajali při tomto povstání 900 Němců, získali množství zbraní, výzbroj, střelivo a různé vojenské materiály. Naštěstí byly ztráty na straně zručských nepatrné.¹³¹

2.1.10 Rozvoj města po odchodu Rudé armády v roce 1945

Od měsíce srpna řešil národní výbor problémy s nedostatkem bytů, kterých zde byl nedostatek. Bylo to zaviněno především tím, že se v době okupace nestavělo,

¹²⁹ Tamtéž

¹³⁰ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 25

¹³¹ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 17.

ale dělníků, kteří přijížděli za prací a nastupovali do firmy Baťa neustále přibývalo. Proto se již na podzim začaly objevovat první domky budoucího sídliště.¹³² Z důvodu neustále přicházejícího obyvatelstva se také začalo uvažovat o založení reálného gymnázia. Městečko mělo ty nejlepší předpoklady pro zřízení střední školy – Zruč se nacházela téměř ve středu Posázaví a měla rozvinutý průmysl, díky němuž byl život v tomto městě velmi rušný. Potřebné učební místnosti byly ochotně nabídnuty firmou Baťa, ale jednání o zřízení školy bylo velmi zdlouhavé a podnikaly se různé úřední zásahy, aby k založení nakonec nedošlo.¹³³

Lidé si velmi dobře uvědomovali, jak válka dokázala zničit život mnoha lidem, a proto byli ochotni pomoci, i když sami to zajisté také neměli snadné. Místní národní výbor uspořádal sbírky pomoci. Slovensko bylo válečnými událostmi více postiženo než české země, proto se v nich konaly sbírky pod heslem „Pomoc Slovensku“. Ve Zručí sbírku organizoval Místní národní výbor¹³⁴ a věnoval na ni ze svých prostředků řádného opatření hospodaření částku 5000 Kčs, celkově ale bylo vybráno 73 316 Kčs.¹³⁵

V říjnu byla vykonána další sbírka na obnovu Lidic, která vynesla 30 020 Kčs. Během Vánoc se vybralo pod vánočním stromem republiky ve staré Zručí 3 560, 70 Kč a v nové Zručí pod stromem 14 706 Kčs.

Od květnového povstání do konce roku 1945 uspořádal MNV celkem 28 schůzí, v nichž byly řešeny hlavně záležitosti očisty veřejného života, věci bytové, změny ve složení MNV, vystavování Osvědčení o národní spolehlivosti a věci týkající se internovaných. K 31. prosinci žilo ve Zručí nad Sázavou 3 100 obyvatel.¹³⁶

2.2 Památníky válečných obětí

Památníky, které připomínají všechny oběti válečných dní ve Zručí nad Sázavou, se v tomto malém městečku nacházejí dva. O výstavbě pomníků bylo

¹³² Sídlíště se začala stavět na polích severně od nové továrny Baťa.

¹³³ Ministerstvo školství rozhodlo, že reálné gymnázium bude otevřeno v okresním městě Ledči nad Sázavou.

¹³⁴ Dále jen MNV.

¹³⁵ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 24.

¹³⁶ SOKA, Kutná Hora, Fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Sčítání osob, domů a bytů 1941-1951*, in. Č. 436, k..č.35.

rozhodováno na radnici. Během válečných let, kdy muži museli odejít na frontu, ženy tvrdě pracovaly na svých i panských polích jen proto, aby uživily sebe a svoje děti, a po ukončení tak velkého utrpení se mnoho manželů a otců od rodiny již nevrátilo nebo nebyli schopni sami pracovat. Proto se zrodila myšlenka postavit obětem pomník, který by byl poděkováním těm, kteří položili život za svobodu a sami se jí již nedočkali.

2.2.1 Památník obětí první a druhé světové války

„V září roku 1927 začali místní učitelé Jan Říha, Josef Chaloupka a ředitel měšťanské školy Václav Pospíšil vytvářet základy k památníku obětí 1. světové války. Na podzim roku 1927, tedy ihned po vykopání základů, byl navezen písek, drny na srovnání terénu a kámen do základů. Zhotovení vlastního pomníku bylo již předtím zadáno sochaři z Uhlířských Janovic - Květoslavu Semmlerovi. Pomník byl hotov již v první polovině října, proto se mohl položit základní kámen Památníku. To se odehrálo 16. října 1927, kdy nákladní automobil přivezl pískovcovou plastiku a ta byla ihned za přítomnosti mnoha lidí osazena. Práce však ještě nekončily. Byla navezena zemina a k Památníku zasazeno několik stromů a keřů. Ústřední plastika Památníku představovala ležícího raněného vojáka a nad ním se sklánějící ženskou postavu, která mu podává napít.“¹³⁷ Na soklu pak pod znakem Československé republiky byla vyryta jména zručských občanů - obětí první světové války. Výdaje na pomník činily 12.000 korun. Následující rok již byly dokončeny všechny práce na úpravě okolí a byla provedena výsadba. Poté byla uspořádána veliká slavnost, na které byl celý Památník slavnostně odhalen. Z výtěžku této slavnosti pak byl pomník úplně zaplacen.

K rozšíření Památníku došlo v roce 1949, když předtím zástupci města Zruče nad Sázavou oslovili sochařského mistra Kabeše z Tábora, aby vytvořil umělecký návrh. Nově rozšířený pomník tvořily 3 plastiky.¹³⁸ V jeho spodní části je umístěna deska se jmény obětí první světové války, dominantu tvoří plastika od sochaře Semmlera. Postranní nižší část obsahuje desku se jmény obětí druhé světové války a plastiku partyzána přivázaného ke stromu. Z druhé strany je opět deska se

¹³⁷ Viz příloha č. 14.

¹³⁸ Nejvyšší prostřední část je vysoká 4,20 metrů.

jmény obětí druhé světové války a plastika vojáka (rudoarmějce) držícího v náručí malé dítě.

K celkové opravě pomníku pak došlo v roce 1985. Prováděli ji restaurátoři: akademický sochař Smrkovský a výtvarnice Nadějová z Kutné Hory. Nově upraveno bylo i okolí památníku.¹³⁹

Ještě dnes se každoročně u příležitosti výročí vzniku republiky a osvobození od fašismu¹⁴⁰ pokládají k Památníku věnce. Uctívají se oběti první i druhé světové války.¹⁴¹

2.2.2 Památník rudoarmějců

Ve Zruči se nachází i pomník vojáků Rudé armády. Ten zobrazuje dva vojáky, kteří zde byli v květnových dnech zastřeleni. Původně byl na pomníku omylem napsán rok 1943, který měl představovat rok jejich úmrtí, i když z kroniky již nám je dnes známo, že zemřeli v roce 1945.¹⁴² Právě těmito dvěma mladým sovětským vojákům, kteří se bohužel už nevrátili do své vlasti, se věnuje článek ve Zručských novinách uveřejněný Mgr. Martinou Fialovou. Jeho autorka se snažila zjistit, kdo vlastně příslušníci Rudé armády byli, co tu dělali a jak zahynuli.

„Oslovili jsme všechny, kteří by mohli při hledání odpovědi pomoci. Jako první se ozval kronikář města Milan Bíla a poradil nám hledat v kronice Sázavanu. Ale tam se žádná zpráva bohužel neobjevila. O kus dál nás posunul až Martin Rebhán. Zjistil, že oba padlí rudoarmějci se nenarodili v roce 1922, jak bylo uvedeno na náhrobcích, ale jeden z nich byl ještě o rok mladší. Dokonce zjistil, že ani datum jejich úmrtí nebylo zapsáno správně. Oba zahynuli až v roce 1945. Ještě větší jasno do celé záhady vnesla doktorka Jana Vaněčková ze Státního okresního archivu v Kutné Hoře. Té se podařilo v archivu vypátrat, kde se tu oba vojáci nejspíš vzali. Na potvrzení vydaném 10. května 1945 se uvádí, že níže uvedení příslušníci Rudé armády se po svém vysvobození z německého zajetí zúčastnili československého národního odboje proti německým okupantům v řadách čsl. Národního vojska.“¹⁴³

¹³⁹ JANATOVÁ, Jiřina, *Památník obětí 1. a 2. světové války, 75. výročí (1927-2003)*, Zručské noviny 2002, roč. 12, 12/2002, str. 7.

¹⁴⁰ Dny 28. října a 8. května.

¹⁴¹ JANATOVÁ, Jiřina, *Památník obětí 1. a 2. světové války, 75. výročí (1927-2003)*, str. 7.

¹⁴² SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 15.

¹⁴³ FIALOVÁ, Martina, *Pomníky vojáků Rudé armády*, Zručské noviny 2014, ročník 24, 01/2014, str. 1.

Zjištěná informace, která mě velmi zaujala je, že na náhrobku je uveřejněno jméno Ivan Loktil, ale v seznamu je uvedeno jméno Ivan Loktev. Data narození a úmrtí jsou ale totožná, a proto se můžeme s jistotou domnívat, že se jedná o téhož vojáka. O Ivanu Loktevovi bylo tedy z archivních materiálů zjištěno, že pocházel z Tambovské oblasti z vesnice Alexandrova a narodil se 28. září 1922. O druhém ruském vojákově Michalu Bačilovi se zde nic nepsalo. V jiných archivních materiálech se naopak objevuje opět jméno Ivan Loktil se stejnými daty narození a úmrtí. Zůstává tedy záhadou, jaké bylo skutečné příjmení rudoarmějce Ivana. Rozuzlení nepřináší ani zpráva velitele stáže ze dne 14. května 1945: „*Dne 14.5. 1945 při prohlídce lesa za rybníkem byla nalezena zastřelená dívka na louce vedle potoka a jeden ruským partyzán jménem Ivan, který ležel v potoku. Pravděpodobně měli tam dostavení. Pachatel neznámý. Byli odneseni na místní hřbitov. Při prohlídce lesa bylo zajato pět německých bývalých vojáků. Zbraně neměli. Byli odvedeni do Zruče.*“¹⁴⁴ Zůstává tedy záhadou, jaké bylo skutečné příjmení rudoarmějce Ivana.

Z tohoto hlášení si můžeme tedy domýšlet, že pravděpodobně zemřel při tajné schůzce se svojí dívkou. I dle výpovědi Jaromíra Krýzy se prováděly jakési večerní hony na Němce, kteří se ukrývali před sovětskou armádou, je tedy velmi pravděpodobné, že se tento ruský voják zapletl do nějaké přestřelky. Jaký měl osud Michal Bačilov se ale zjistit nepodařilo. Archivy upřesňují pouze jeho datum narození a úmrtí.¹⁴⁵

Dle mého názoru je přínosné, že byl tento článek uveřejněn ve Zručských novinách, dostal se tak do podvědomí mnoha občanů. V době války byli příslušníci ruských vojsk oslavováni a tito dva mladíci zemřeli ve Zruči jako hrdinové, podíleli se na historii tohoto malého městečka, a proto je vhodné, že tu mají svůj památník. Jejich náhrobky jsou opraveny, Ivanovi bylo přenecháno příjmení Loktil, jak to bylo uvedeno na původní náhrobní desce. Opravila se pouze data narození a úmrtí u obou vojáků. V létě roku 2014 je plánována ještě betonová rekonstrukce pilíře hrobu a prostor před náhrobkem bude vyplněn bílým šterkem nebo trávou.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 1.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 1.

3 Rok 1946 ve Zruči nad Sázavou

Rok 1946 byl prvním rokem po oficiálním ukončení války a oproti předchozímu roku již nebyl rokem revolučním, všechno úsilí vedlo k tomu, aby byl život, který byl pošpiněn nacistickou okupací, zcela očištěn. Dále to byl rok, který byl naplněn hořечnou snahou přetvořit toto malé město vesnického rázu na průmyslové město, které by se rozvojem továrního průmyslu v národním podniku firmy Baťa stalo největším městem v okrese. První kroky, které bylo třeba vykonat, byly výstavby kanalizace, dlažby, vodovodu apod. Toto vše měla jiná větší města již vybudovaná, o návrhy, co by se mělo vybudovat, zlepšit a zřídit, tedy nebyla nouze. Bylo potřeba postupovat od začátku krok za krokem, proto provedení nebylo tak rychlé.¹⁴⁶

S nově přichozím rokem dochází ke změně v MNV, rezignoval Antonín Jahoda ze strany sociálně demokratické a na jeho místo byl za tuto stranu přijat Alois Studnička, který byl 16.3. zvolen předsedou bytové komise. Další, kdo rezignoval z bytové a osvětové komise, byl Václav Malina. Místo něho byl na místo osvětové komise zvolen za Československou stranu lidovou Karel Tomáš a na místo bytové komise úředník firmy Baťa Josef Janata. Dalším odstupujícím členem z pozice předsedy finanční komise byl Jaroslav Zachariáš. Na jeho místo nastoupil Karel Novák, také úředník z firmy Baťa.¹⁴⁷

3.1 Volby do Národního shromáždění 26.5. 1946

Od osvobození v květnu 1945 vykonávalo ve státě moc zákonodárnou revoluční Národní shromáždění. Podle Košické dohody mohly být v českých zemích pouze čtyři strany - komunistická, lidová, sociálně demokratická a národně socialistická. Tyto strany poté byly zastoupeny v Národní frontě stejným počtem poslanců. První svobodné volby byly vypsány na neděli 26.5., vzešlo z nich ústavodárné Národní shromáždění volené na dva roky.¹⁴⁸ Celé volby byly

¹⁴⁶ JANATOVÁ, Jiřina, *Z městských kronik města Zruče nad Sázavou I. díl 1840-1968*, Příloha Zručských novin 2002, str. 40.

¹⁴⁷ Podle směrnice ministerstva vnitra o ustavení MNV měl mít zručský Národní výbor podle posledního sčítání z r. 1930 pouze 15. členů. Poněvadž počet obyvatelstva vzrostl od té doby na čtyřnásobek, byla podána ministerstvu vnitra žádost, aby byl počet členů zvýšen na 30. SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o schůzích pléna a rady 1945-1947*, inv.č.1, k.č.1.

¹⁴⁸ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 31.

připravovány jako volby svobodné a demokratické a na velmi dlouhou dobu také jedinými svobodnými demokratickými volbami zůstaly. Měly samozřejmě zaručit i vypracovávání nové ústavy Československé republiky.¹⁴⁹

Během volebního období se naplno probudil předvolební boj, strany se snažily získat voliče na svou stranu konáním schůzí a vylepováním plakátů. Napětí vyvrcholilo den před volbami, kdy většinu domů, plotů, mostů, zdí a stromů zdobily volební plakáty. Jediná strana, která ze začátku nepodlehla tomuto způsobu přesvědčování, byla strana sociálně demokratická, která věnovala z volebního fondu 500 Kč místní měšťanské škole na koupi potřeb pro sociálně slabší žáky. V poslední chvíli před volbami ale sáhli sociální demokraté k plakátové agitaci.¹⁵⁰

Volby proběhly klidně podle voličského řádu. Při studování pramenů jsem narazila na fakt, že mnoho lidí nebylo vůbec uveřejněno na voličském seznamu, a proto dodatečně podávali žádosti o připsání na seznam a vydání voličského průkazu.¹⁵¹ O tom rozhodoval vždy předseda místního národního výboru, ve městech nad 500 000 obyvatel mohla vždy rada místního národního výboru pověřit některého ze svých členů. Pro představu uvádím, jaké náležitosti musel voličský průkaz obsahovat:

- a) *pořadové číslo, pod nímž byla dotyčná osoba zapsána ve stálém voličském seznamu,*
- b) *jméno, příjmení, zaměstnání, bydliště, den, měsíc a rok narození,*
- c) *číslo zvláštního seznamu, který se vedl o voličských průkazech podle §15, odst. 4 zákona,*
- d) *označení, pro kterou volbu se voličský průkaz vydává,*
- e) *název obce, v níž dotyčná osoba chtěla volit, pokud se ovšem nejednalo o osobu vojenskou či o člena Sboru národní bezpečnosti,*
- f) *datum vydání voličského průkazu.*¹⁵²

¹⁴⁹ MACHALA, Jan, *Retribuce a parlamentní volby 1946*, Paměť a dějiny, Praha 2014, č.2. str. 40-41.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 31.

¹⁵¹ SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Voličské seznamy 1946*, inv.č.417, č.k. 21.

¹⁵² *Úřední list republiky Československé: II. díl ediktální*. Praha, 1946, č. 51.

Voleb v roce 1946 se zúčastnilo 1 893 voličů, z nichž 8 občanů odevzdalo prázdné lístky. Platných bylo tedy 1 885 hlasů. Volby vyhrála s velmi přesvědčivým výsledkem komunistická strana s celkovým počtem 918 hlasů. Československá strana národně socialistická obdržela 402, strana lidová 325 a sociální demokraté dosáhli pouze 240 hlasů.¹⁵³

Podobným výsledkem skončily volby v celém Česku.¹⁵⁴ Z těchto voleb mohlo být občanům Zruče tedy zřejmé, že Komunistická strana Československa bude nejspíše ovlivňovat vývoj v celém státě a nikoliv pouze v jejich malém městě.

Po všeobecných volbách do Národního shromáždění dne 26.5. a podle jejich výsledků se ustavil 8. července 1946 nový MNV, který byl přesně z poloviny tvořen členy Komunistické strany Československa. Členy byli:¹⁵⁵

1. Mašinda Josef	6. Souček Václav	11. Janda František
2. Pištěk Jan	7. Lodr Zdeněk	12. Matějka Josef
3. Vaňousek Josef	8. Severa František	13. Vančura Karel
4. Vondrus Ludvík	9. Janíková Růžena	14. Včela Josef
5. Bouma Josef	10. Krýza Josef	15. Havlena Josef

Zbylých patnáct míst tvořili členové stran: Československá strana národně socialistická (6 členských míst), Československá strana lidová (5 členských míst) a Československá strana sociálně demokratická (4 členská místa). Za předsedu MNV byl zvolen Josef Mašinda za KSČ, prvním náměstkem Otakar Novák za NS a druhým náměstkem Josef Bouma, také za KSČ.¹⁵⁶

O neustálém růstu a vlivu komunistické strany ve Zruči nad Sázavou svědčí i fakt, že v komisích MNV vždy tvořili převahu příslušníci KSČ, při vyrovnaném počtu členů byl vždy komunistický předseda.¹⁵⁷

¹⁵³ SOKA, Kutná Hora, *Volby 1945-1954*, in.č.416., k.č. 20.

¹⁵⁴ Na Slovensku vyhrála s přesvědčivým výsledkem Demokratická strana. Získala přes 60% hlasů.

¹⁵⁵ SOKA, Kutná Hora, *Volby 1945-1954*, in.č.416., k.č. 20.

¹⁵⁶ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 30

¹⁵⁷ Např. Komise zemědělská měla 10 členů – 4 členové za KSČ, 2 za SD, 2 SL, a 2 členové NS. Ve finanční Komisi je také počet členů 10, ale všichni příslušníci mají stejný počet, tedy počet členů dva. Předsedou se ale stal Zdeněk Lodr za KSČ. Komise bytová, živnostenská i pomocná mají každá 4 členy za stranu komunistickou. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 30-31.

3.1.1 Vznik KSČ ve Zruči nad Sázavou

Vznik komunistické strany ve Zruči nad Sázavou je úzce spjat s postavením dělnictva a jejich pracovními možnostmi. Pracovní příležitost byla ve Zruči vždy velmi malá, a proto dělníci pracovali na statku, někteří z nich pracovali pouze sezónně a jiní dokonce museli dojíždět za prací do jiných, větších měst. Postavení dělnictva, mzdy a pracovní nabídky ve Zruči ovlivňoval také vývoj událostí v letech 1918 – 1920. Prosincovou stávkou¹⁵⁸, kterou dělnictvo prohrálo a již byl ukončen i boj o politický charakter republiky, bylo rozhodnuto, že Československá republika zůstane buržoazním státem a veškeré touhy dělnictva po socializaci zůstanou nenaplněny. Dalším zklamáním bylo uzákonění pozemkové reformy, od níž především drobní zemědělci a zemědělství dělníci očekávali zlepšení své existence, ale vinou velkoagrárníků reforma zklamala. Ve Zruči byla vyřízena tím, že se velkostatek vzdal svých rozsáhlých pozemků, ale vše to byly pouze nevýnosné půdy. Další oblastí, která dělníkům nikterak nevynášela, bylo stavebnictví, ve Zruči chyběly peníze pro veřejné stavby a výstavba rodinných domů, zdaleka nedosahovala vysokých hranic stavebního ruchu.¹⁵⁹

Velký ohlas způsobila především zpráva o dělnickém vítězství v Rusku roku 1917, která se k nám šířila spíše až po první světové válce, zato velmi rychle, především letáky, ale informace přinášeli i dělníci, kteří dojížděli za prací. Zprávy zněly pozitivně, byly lákavé a dělníci byli nadšení, mnozí z nich se scházeli doma po večerech a diskutovali o svých těžkých poměrech.¹⁶⁰

Všechny tyto události pomalu ale jistě vedly k tomu, že byla utvořena první komunistická buňka ve Zruči, která se poté v roce 1925 ustanovila jako místní organizace KSČ. Čítala tehdy 21 členů, ale stoupenců měla daleko víc, což lze usuzovat například z toho, že bylo odebíráno okolo 70 výtisků Rudého práva. O skutečnosti, že komunistická strana ve Zruči stále sílila, napovídal i fakt, že při volbách do zastupitelstva získali komunisté 4 mandáty. Postavení zástupců komunistické strany v obecním zastupitelstvu ale nebylo zcela jednoduché, byly zde

¹⁵⁸ Prosincová stávka byla vyvolána roztržkou mezi marxistickou levicí a demokratickou pravicí uvnitř Československé sociálně demokratické strany. Došlo k obsazení Lidového domu policií, který byl sídlem levice a byl předán pravicovému křídlu sociální demokracie. Následně byla levicí vyhlášena generální stávka během níž vznikaly dělnické rady, které se spolupodílely na řízení podniků. Celkovým výsledkem těchto neshod bylo vyhlášení Komunistické strany Československa v květnu 1921.

¹⁵⁹ BÍLA, František, *Zruč nad Sázavou : národnímu podniku Sázavan, Zruč nad Sázavou*, 1964, str. 5.

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 5.

strany buržoazní a socialistické, které si vzájemně konkurovaly, ale v boji proti komunistické straně se dokázaly semknout.¹⁶¹

Představitelé komunistické strany ve Zruči nad Sázavou byli velmi aktivní v boji proti německým okupantům, a to především ilegálním způsobem. Mnoho příslušníků strany bylo zatčeno, vězněno a mučeno v koncentračních táborech, mnozí z nich si již nikdy nevrátili do svých domovů. Vrátila se pouze malá část a s podlomeným zdravím.¹⁶²

Oficiálně byla místní organizace KSČ opět ustanovena 18. května 1945. Ustavující schůze se zúčastnilo 17 soudruhů a soudružek, téměř všichni byli zaměstnanci Baťových závodů. Na členské schůzi, která se konala o týden později, bylo rozhodnuto, že je potřeba změnit vedoucí úředníky v továrně, kteří během okupace šikanovali zaměstnance a spolupracovali s nacisty. Členové se tedy za zpěvu revolučních písní vydali z hotelu „U nádraží“ ve staré Zruči do továrny a uskutečnili svůj plán.¹⁶³

Od těchto dnů zasahovala strana do správy obce a veřejného života. Došlo k první velké změně ve složení MNV, 9. července se na žádost zručských politických stran reorganizoval MNV, strana získala místo I. místopředsedy a obsadila největší počet členů.¹⁶⁴ Již v říjnu byl předsedou MNV zvolen člen KSČ Josef Hlavatý a v letech 1946-1951 Josef Mašinda.¹⁶⁵

Po Vítězném únoru se samozřejmě Komunistická strana Československa stala nejsilnější politickou stranou, potvrdila tak své zásadní postavení a plně zasahovala do všech oborů veřejné činnosti.¹⁶⁶

3.2 Obnova a výstavba Zruče

Po odchodu vojenských jednotek ze Zruče nad Sázavou, a především jednotek nacistického Německa, které při svém ústupu ničily téměř vše, co jim přišlo do cesty, se mohla Zruč pokusit o svou rekonstrukci. Prvním velkým úkolem bylo

¹⁶¹ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 42.

¹⁶² Viz. kapitola Život za okupace, str. 17.

¹⁶³ Viz kapitola Osud firmy Baťa po ukončení druhé světové války, str. 61.

¹⁶⁴ 9. července bylo ustaveno 12 členů komunistické strany v MNV společně s náhradníky. Členy byli : Hlavatý Josef, Bouma Josef, Černovský Josef, Lodr Zdeněk, Mašinda Josef, Pištěk Jan, Teplý Josef, Vaňousek Josef. Náhradníci: Dymák Čeněk, Kabelka Ladislav, Sadovský František, Souček Václav. SOKA, Kutná Hora, *Volby 1945-1954*, in.č.416., k.č. 20.

¹⁶⁵ Samospráva: Starostové - historie. *Zruč nad Sázavou* [online]. [cit. 2014-05-22]. Dostupné z: <http://www.mesto-zruc.cz/mesto/samosprava/starostove-historie/>

¹⁶⁶ BÍLA, František, *Zruč nad Sázavou : národnímu podniku Sázavan*, str. 6.

sestavení regulačního plánu staré Zruče. Tento úkol byl zadán dne 18. srpna¹⁶⁷ Ing. Hruškovi, který již tento plán dělal při Baťovské výstavbě. Prvním krokem v tomto plánu měla být kanalizace staré Zruče a dlážděný průtah celým městem až k novému domu Jaroslava Rouba čp. 190. Do výběrového řízení se dostaly čtyři nabídky.¹⁶⁸ Výstavba kanalizace byla nakonec svěřena firmě Ing. Miňovského za celkovou částku 174 522 Kč. Než ale celé práce započaly, došlo již na počátku k nucenému zdržení, v místě plánované kanalizační výstavby se totiž nacházel domek pana Rozkošného, který bránil pokračování. Proto byla potřeba dům čp. 8 zbourat a pana Karla Rozkošného odškodnit. Po dlouhém jednání si majitel domu převzal částku 15 000 Kč a přijal stavební parcelu pro svůj nový domek.¹⁶⁹ Snad největším problémem, který ohrožoval vůbec celé započetí plánovaného projektu, bylo uvolnění potřebných peněz. Členové MNV si spočítali, že nemohou uvolnit tak velké množství peněz, které se po nich požadovalo, z běžného rozpočtu. Celou tuto vypjatou situaci ještě více znepríjemňovaly zprávy od zemského národního výboru: „*Nebude-li kanalizace hotová v první půli roku 1947, nemůžeme začít s dlažbou a ztratíte částku pro ni připravenou, která již nepůjde převést do příštího roku.*“, či „*Nemůžete začít s kanalizačními pracemi, pokud nemáte schválený celkový projekt!*“¹⁷⁰

Přes velké nepochopení a nesouhlas úředníků ze zemského národního výboru museli Zručané začít jednat, aby dokončili to, co si po mnoho let přáli. Nikdo nechápal, jak spolu souvisí výstavba kanalizace a položení dlažby silnic. Proto 19. července byla vytvořena zvláštní komise, složená ze čtyř členů MNV, která měla největší právo zasahovat do plánovaného projektu a snažila se alespoň o nejrychlejší realizaci dlažby silnic.¹⁷¹ Veškerá snaha a úsilí o zlepšení stavu města byla odměněna na podzim. V říjnu navštívila Zruč komise Zemského národního výboru¹⁷² z Prahy

¹⁶⁷ Zde jsem se setkala s nejasností. V *Almanachu 1918-1998* od Jiřiny Janatové je datum 28. srpna, zatímco v kronice města 18. srpna Předpokládám, že správný údaj je 18. srpna, jelikož se toto datum udává i v protokolech zasedání rady MNV. SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949*, in.č. 13, k.č.13.

¹⁶⁸ Nabídky od: Ing. Jaroslava Matičky z Prahy – Karlín, Ing. Josefa Bureše z Prahy – Vinohrady, Ing. Čeňka Pštroša z Prahy Žižkov a Ing. Josefa Miňovského z Prahy – Smíchov. Nabídka od posledně jmenovaného byla nejlevnější. Všechny návrhy byly předány Ing. Novotnému z technického oddělení MNV v Ledči nad Sázavou k prozkoumání. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str.32.

¹⁶⁹ Z počátku chtěl MNV panu Karlovi Rozkošnému darovat náhradní byt, ale z důvodu vyvstálých komplikací mu byla darována parcela.,SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949*, in.č.13, k.č.13.

¹⁷⁰ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 33.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 34.

¹⁷² Dále jen ZNV.

a z Čáslavi a následně v listopadu komise ZNV o vodoprávním řízení.¹⁷³ a bylo povoleno od příštího roku začít s pracemi. Kvůli vykopávání kanalizace byla zavedena pracovní povinnost pro muže od 16 do 55 let. Další úprava městečka proběhla, když došlo ke zlepšení veřejného osvětlení ve staré Zruči.¹⁷⁴

Další rekonstrukce, která ve Zruči proběhla, se týkala zručského školství. Dochází k znovuoobnovení školních rad, které byly během okupace přeneseny na vládního komisaře. Po zasedání 8. března volí tedy MNV za členy újezdni školní rady tyto představitele: Jana Pištěka, vedoucího firmy Baťa, n. p. , a Aloise Studničku, vlakvedoucího.¹⁷⁵

Za členy místní školní rady byli zvoleni: Otakar Novák, poštovník, Julie Jiříštová z továrny Baťa, František Bechyně, pekař, Josef Tesárek, kovář, a Zdeněk Lodr, vedoucí dopravního oddělení firmy Baťa. Náhradníky byli: Igor Stoil Todorov, zubní lékař, Václav Malina, poštovní podúředník, František Mazaný.¹⁷⁶

Stejně jako v předešlém roce, se i tento rok věnoval čas veřejným sbírkám. Konkrétně se jednalo o sbírku „Darujte našim dětem české knihy“, která byla vyhlášena pohraničím, sbírky se zúčastňovaly především děti ve školách a knihy, které se jim podařilo vybrat, byly poslány Ústřední matici školské v Praze. Druhá sbírka byla vyhlášena okresním městem Ledec nad Sázavou pod heslem „Budujeme Slezsko“.¹⁷⁷ Jednalo se o finanční pomoc Slezsku, které utrpělo válkou nemalé škody, tato akce v tomto roce proběhla ve Zruči dvakrát, v dubnu a následně při oslavách 28.října.¹⁷⁸

V tomto roce se také nadále rozvíjela místní Odbočka osvobozených politických vězňů. Svaz během roku 1946 uspořádal několik akcí připomínající dobu německé okupace, například v říjnu si lid připomněl nacistické běsnění filmem „Nezapomeneme“, či během svátku Všech svatých si lid připomínal oběti nacistické okupace vzpomínkou na místním hřbitově u improvizovaného hrobu, atp. Dále se

¹⁷³ Z městského rozpočtu byla na přípravné kanalizační práce uvolněna částka 600 000 Kčs, na vodovodné přípravné práce částkou 550 000 Kčs, na dlažbu silnice městem 200 000 Kčs a na dlažbu k nádraží 100 000 Kčs.

¹⁷⁴ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o schůzích pléna a rady MNV 1945-1947*, inv.č.1,č.k.1

¹⁷⁵ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949.*, in.č. 13, č.k. 13

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 27.

¹⁷⁸ V dubnu byla vybrána částka 12 221 Kčs a 16 pytlů věcí, hlavně hraček pro děti. Při druhé veřejné sbírce v říjnu bylo vybráno 5 979 Kčs. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 38.

především Odbočka politických vězňů věnovala své hlavní náplni, čímž byla starost o sociálně slabší, vdovy a děti po všech, kteří se po válce již nikdy nevrátili.¹⁷⁹

Druhým svazem, který sice vznikl již v roce 1945, ale své fungování rozvíjel především od roku 1946, byl Svaz přátel SSSR. Toto sdružení si v první radě připomínalo veškeré události spojené se Sovětským svazem, například zde lidé vzpomínali na narozeniny V.I. Lenina a J.V. Stalina, připomněli si výročí Říjnové revoluce a výročí smlouvy o přátelství mezi Československou republikou a Svazem sovětských republik.¹⁸⁰ Tohoto roku byl zvolen i předseda Svazu SSSR, jímž se stal Antonín Klenovský, celkový počet členů byl 1192.¹⁸¹

Na podzim také Národní výbor v Ledči nad Sázavou zažádal o povolení výstavby nemocnice, ale zpráva o výsledku rozhodnutí přišla až v následujícím roce.

V měsíci srpnu se na místním národním výboru také jednalo o rodině Jana Schebka. Hlasovalo se pro i proti a nakonec byl této rodině vydán list Osvědčení o národní spolehlivosti.¹⁸²

Během tohoto roku se ve Zruči nad Sázavou MNV zabýval především rozvojem našeho městečka. Hlavním úkolem bylo odstranit rozdíly mezi starou a novou částí Zruče, byla definitivně povolena výstavba kanalizace a schválen projekt pro vydláždění průjezdních komunikací. V tomto roce se také do čela politického dění dostala komunistická strana, a to nejenom v tomto našem malém městě. Ke dni 31.12. měla Zruč nad Sázavou 3 305 obyvatel.¹⁸³

¹⁷⁹ Svaz měl celkově 38 členů, 29 mužů, 8 žen a 1 dítě. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str.41.

¹⁸⁰ Například pan Jaromír Krýza vzpomíná, že hlavním úkolem tohoto Svazu bylo šíření komunistické ideologie. Viz. příloha č. 1.

¹⁸¹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 27.

¹⁸² Viz. příloha č. 20 a 21. Zprávy o Kristině Schebkové.

¹⁸³ SOKA, Kutná Hora, *Sčítání osob, domů a bytů 1941-195*, in. Č. 436, k.č 35.

4 Rok 1947 ve Zruči nad Sázavou

Tento rok se v našem městečku nestalo nic zvláštního. Hlavní pozornost se věnovala opětovné rekonstrukci a obnově města. Vedla se mnohá jednání o výstavbě již započaté kanalizace, jednání o stavbě nemocnice a byly vyhotoveny různé plány, které napomáhaly k lepšímu a modernějšímu rozvoji. Tímto směrem se Zruč jistě ubírala i díky nově vzniklým živnostem, které se právě tento rok zakládaly.

4.1 Pokračování ve výstavbě města

Tento rok mnoho lidí očekávalo, že již budou dokončeny všechny plánované práce, se kterými se započalo už v předchozím roce, nicméně se to nepodařilo. Potíže s kanalizací a s ním spojenou dlažbou silnice se vlekly i po celý tento rok. Zemský národní výbor, který původně povolil započetí prací, opět vrátil kanalizační projekt k úpravě.¹⁸⁴ Projekt musel být tedy znovu opraven a dále musel být ještě předložen plán čistící stanice. MNV se snažil předložit opravený projekt v co nejkratší době, aby nakonec nebyl obviněn, že celou věc zdržuje. Celý problém byl vyřešen tímto způsobem: pan Ing. Zdrubecký se po shlednutí veškerých míst a zhodnocení zručského terénu rozhodl dát svolení, vyvést stoku do řeky Sázavy bez čištění. Samozřejmě byla stanovena podmínka, že do řeky nesmí být vypouštěna voda odpadní, ale pouze okapová či povrchová. Tento způsob městečku finančně velmi pomohl a ušetřilo se tak několik set tisíc za plánovanou výstavbu čistící stanice, která měla být postavena buď za železničním viaduktem „na malém ostrůvku“ nebo měl kanál vést mezi tratí a řekou až k Baťovým závodům.¹⁸⁵

Bylo propočítáno, že na kanalizaci v délce 1 547 metrů bude zapotřebí vydat částku 2 127 125 Kčs. Městečko počítalo s třetinovou podporou, což znamenalo, že samo by muselo zaplatit 1 500 000 Kčs. Město tedy vyjednávalo v Kutné Hoře o půjčce, jelikož veškeré finanční prostředky byly uloženy na vázaných vkladech. Později zemský národní výbor uvolnil z vázaných vkladů částku 600 000 Kčs.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Tentokrát se změna týkala toho, že na některých místech ve Zruči nad Sázavou mělo být kanalizační potrubí uloženo hlouběji do země, než do této chvíle bylo. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 45.

¹⁸⁵ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949.*, in.č.13, č.k. 13

¹⁸⁶ Za kanalizační projekt bylo zapláceno Ing. Miňovskému 196 290 Kčs, objednávka potrubí vyšla na 83 000 Kčs.

Když byly všechny potřebné záležitosti vyřízené, nic nebránilo tomu, aby se mohlo začít budovat. Již při vykládání vagónů a odvozu potrubí se ukázala pracovitost a obětavost dobrovolníků, kteří byli příkladem pro ostatní.¹⁸⁷

Další velmi pozitivní zpráva pro zručské obyvatelstvo obsahovala sdělení, že i kdyby se kanalizace nestihla kompletně vystavět v tomto roce, tak částka, která na ni byla připravena v rozpočtu zemského národního výboru, by nepropadla, jak dříve představitelé výboru hrozili, ale automaticky by se částka převedla do následujícího roku, tedy do roku 1948. Po tomto vyjádření se k práci připojovali další lidé a s velkým nasazením pomáhali při vykládání kostek a potřebného materiálu.¹⁸⁸

V tomto roce byla také dokončena demolice domu pana Rozkošného¹⁸⁹, která byla nutná k výstavbě kanalizace. Okolo zbouraného domu byla vystavěna ohrada, podél které se začal budovat chodník.¹⁹⁰

MNV se také velmi zabýval otázkou výstavby nemocnice. Konečný výrok vynesli techničtí znalci ze zemského národní výboru až 13. května Podmínky našeho městečka shledali za výhodnější, než mělo samotné okresní město. Otázkou nadále ale zůstávalo, jak se rozhodne samotný ZNV, Ledeč se totiž nechtěla vzdát místa na výstavbu nemocnice, a proto doposud nepadlo ještě žádné rozhodnutí.¹⁹¹

Další novinkou pro Zruč byla realizace výstavby nových jatek. Pro nová jatka bylo vyhlédnuto místo „v liškách“¹⁹² a rozpočet na první budovu činil 30 000 Kčs. Plány a rozpočet stavebních hmot dosáhl 11 000 Kčs. Vše potřebné bylo předloženo Okresnímu národnímu výboru v Ledči nad Sázavou, výsledek ale nebyl uspokojivý, protože plán nebyl přímo schválen a musel se dát k projednání ZNV. Ačkoliv se nejednalo o dotovanou stavbu, rozhodnutí bylo značně zdrženo. To znamenalo pro Zruč nepříjemnosti, jelikož jatka byla ve Zruč potřeba, jak potvrdili i veterinární odborníci.¹⁹³

Druhou novinkou se určitě stala plánovaná realizace měšťanské školy. Hlavní náplní schůzek MNV bylo prozatím vybrat co nejvhodnější místo na stavbu. Po několika návrzích bylo nakonec rozhodnuto pro pozemek firmy Baťa, která ochotně

¹⁸⁷ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 46.

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 47.

¹⁸⁹ Zbourání a odvoz materiálu stálo 18 900 Kčs a ohrada 8 200 Kč.

¹⁹⁰ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949.*, in.č. 13, č.k. 13.

¹⁹¹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 27.

¹⁹² „V liškách“ je rodáký označen les podél potůčku od osady Dubina až k jeho ústí do Ostrovského potoka.

¹⁹³ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 50.

svoje prostranství nabídl. Byli proto pozváni odborníci a architekti, aby vyhotovili potřebný regulační plán, který měl splňovat takové podmínky, aby stavba mohla být pojata do pětiletého plánu.

Drobné opravy byly provedeny v obci Dubina spadající do města Zruče nad Sázavou, dále byl opraven rozhlas, zlepšeny silniční příkopy a bylo rozšířeno veřejné osvětlení. Všechny následující práce byly sestaveny do pětiletého plánu, na prvním místě byly stavby veřejné, průmyslové a družstevní, potom teprve stavby soukromé.¹⁹⁴

Rozkvět městečka byl úzce spojen i s novým živnostími, které byly založené na doporučení MNV. Zájemci o živnost museli být bezúhonní a nesměla jim být prokázána spolupráce s Němci. Právě z tohoto důvodu bylo několik žádostí zamítnuto.¹⁹⁵

MNV Zruče nad Sázavou a její občané se ze všech sil snažili opravit a vylepšit si svoje město, ale ani tento rok nezapomněli na lidi, kteří potřebovali pomoc. Opět se ve městě konaly veřejné sbírky. Byla prováděna sbírka Junáky a Sokoly pro okresní sociální pomoc, kde se podařilo vybrat 5 549 Kčs, sbírka dušičková, sbírka pro Červený kříž a opět lidé nosili dary pod vánoční stromy pro opuštěné děti. Tyto tři veřejné sbírky vynesly částku 10 629 Kčs.¹⁹⁶

V tomto roce se velmi rozvíjel Svaz přátel SSSR a dostával se neustále do popředí díky své činnosti. Uspořádal několik oslav, v lednu si připomínala Zruč úmrtí V.I. Lenina, v únoru oslavu Rudé armády a v listopadu proběhly oslavy 30. výročí Svazu sovětských republik. Lidé mohli shlédnout filmové představení i v Ledči nad Sázavou nebo v Křivsoudově.¹⁹⁷ Svaz si také zařídil svou knihovnu, v níž se nacházely především knihy sovětských autorů. Výhodu získávali všichni

¹⁹⁴ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 28

¹⁹⁵ Nově vzniklé živnosti ve Zručích nad Sázavou: Obchodní dům Baťa – obchod s textilním zbožím, Bufet v biografu ve Společenském domě – p. Božena Šubrtová, Prodej zboží sportovního a koženého – p. Jan Říha, Holičství – p. Lidmila Jelínková, Kapelnictví – p. Alois Kolomazník, Knihovna – p. Lidmila Zákravská, Malířství a natěračství – p. Jaroslav Doubek, Obchodní dům Baťa – prodej lahvového piva, Správkárna aut, garáže – p. Miloslav Mitvalský, Drogerie – p. Vilém Křišťan, Firma Baťa – prodej betonového zboží, Zahradnictví – p. Fratišek Pokorný, Prodej ryb – p. Alois Šindler, Obchod s jízdními koly, šicími stroji – p. Jan Jelínek, Autodrožka – p. Jan Matoušek, Nepravidelná doprava osob – p. Jaroslav Lešovský, Nákup a prodej surových kůží – p. Augustin Šindler ze Želivce, Dámské krejčovství – p. Miloslava Jašková. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 50-51.

¹⁹⁶ JANATOVÁ, Jiřina, *Z městských kronik města Zruče nad Sázavou I. díl 1840-1968*, 2002, str.30.

¹⁹⁷ Město Křivsoudov leží ve Středočeském kraji, okres Benešov a je od Zruče nad Sázavou vzdáleno 20 km.

členové, jelikož si mohli jakékoliv knihy zapůjčit domů, tento rok jich přibylo 51 členů. Celkový počet se prozatím ustálil na 249 členech.¹⁹⁸

V tomto roce se na MNV konalo 7 plenárních schůzí a projednáno bylo 83 záležitostí. Rada se sešla 38x a projednávala 470 záležitostí. Také bylo uskutečněno 7 jízd do Prahy.¹⁹⁹ Tam například probíhala jednání o již zmiňované plánované výstavbě nemocnice či o výstavbě nových jatek. Ve Zruči nad Sázavou žilo k 31.12. 1947 3 489 obyvatel, narodilo se 82 dětí, zemřelo 46 lidí a bylo uzavřeno 56 sňatků.²⁰⁰

¹⁹⁸ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 56-57.

¹⁹⁹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 28

²⁰⁰ SOKA, Kutná Hora, *Sčítání osob, domů a bytů 1941-1951*, in.č.436, k.č. 35.

5 Rok 1948 ve Zruči nad Sázavou

Tento rok se zapsal do paměti národa především díky únorovým událostem, které znamenaly zlom demokracie a přinesly obrovskou změnu do života každého občana. Komunisté ale ovlivňovali život již od roku 1945, kdy obsazovali významné vládní resorty (vnitřní, zemědělství, informací a financí), které si podrželi až do února 1948. V tuto chvíli Československo nastoupilo cestu ke komunistické totalitě a k přechodu do sovětského bloku.²⁰¹

5.1 Únorové události

Když Edvard Beneš podlehl tlaku komunistů pod tíhou obav z občanské války a vojenského zásahu SSSR a přijal 25. února 1948 demisi 12 ministrů tří nekomunistických vládních stran, došlo k oficiálnímu převzetí moci komunistickou stranou. Začaly vznikat tzv. akční výbory²⁰² Národní fronty, které prováděly tzv. očistu veřejného života. Ve Zruči se to týkalo především vyloučení několika občanů z veřejného života, zbavení volebního práva a přeložení těchto občanů na jiná pracovní místa.²⁰³

V našem městečku se místní akční výbor utvořil 27. února a jeho složení bylo následující: Josef Václavík, František Janda a Karel Černoch za ROH²⁰⁴, Jan Pištěk a Kamil Neužil za SOPVP²⁰⁵, Luděk Bíla za SČM²⁰⁶, za KSČ²⁰⁷ byli členy Josef Mašinda, Karel Vančura, Alois Březina, Josef Vaňousek a Zdeněk Lodr, za NS²⁰⁸ Karel Novák, za SD²⁰⁹ Alois Studnička a Josef Jelínek, za SL²¹⁰ za JČSZ František Brambora, Jindřich Nácovský a Josef Bouma²¹¹, za Svaz válečných poškozených

²⁰¹ KOCIÁN, Jiří, DEVÁTÁ, Markéta, 1948: *Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Praha 2011, str. 11-13.

²⁰² Členy akčních výborů nebyli pouze komunisté či levicově orientovaní sociální demokraté, ale také představitelé demokratických stran či lidé stojící mimo politické strany. Akční výbory vznikaly ve všech sférách veřejného života, během měsíce ovládly život všude: v místech závodů a podnicích, ve školách, bankách a úřadech, ale i ve spolcích, zájmových organizacích a dokonce i v nekomunistických politických stranách. Jejich činnost koordinoval Ústřední akční výbor Národní fronty, který se ustavil 25. února 1948 a který příkazem z 29. února důrazně upozorňoval, že akční výbory se nemají volit, ale ustavovat.²⁰² TAMTÉŽ, str. 19.

²⁰³ JANATOVÁ Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 29.

²⁰⁴ Revoluční odborové hnutí

²⁰⁵ Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých.

²⁰⁶ Svaz české mládeže.

²⁰⁷ Komunistická strana Československa.

²⁰⁸ Strana národně socialistická.

²⁰⁹ Strana sociálně demokratická.

²¹⁰ Lidová strana.

²¹¹ Jednotný svaz československých zemědělců.

zastupoval František Borek a za Československou obec legionářskou Otakar Pešout. Předsedou se stal Josef Vaňousek, I. místopředsedou Alois Studnička, II. místopředsedou Kamil Neužil a jednatelem Karel Novák.²¹² Užší výbor byl tvořen Janem Pištěkem, Josefem Václavíkem, Jindřichem Nácovským, Zdeňkem Lodrem a Josefem Jelínkem.²¹³

5.1.1 Očista veřejného života

Jak již bylo výše zmíněno, hlavní pracovní náplní akčních výborů byla očista veřejného života, a to především od příslušníků nekomunistických stran.

Vyloučení z veřejného života, zbavení volebního práva a přeložení byli tito občané:

1. Václav Malina, listonoš, člen MNV, přeložen na Kutnohorsko,
2. Josef Průša, správce Obily, předseda SL, přeložen na Kutnohorsko,
3. Robert Jedlička, odborný učitel, člen MNV za SL, přeložen na Kutnohorsko,
4. Juliána Šurá, odborná učitelka na rodinné škole, přeložena na Budějovicko,

Vyloučení z veřejného života a zbavení volebního práva byli tito občané:

1. Antonín Lapáček, elektrotechnik, I.místopředseda MNV za NS,
2. František Maštaliř, rolník z Dubin, člen rady MNV za NS,
3. Jaroslav Klaus, stavitel, náhradník MNV za SL,
4. Dr. Alois Dias, státní obvodní lékař, člen MNV, za NS,
5. Ferdinand Egermeier, vrchní četnické strážce a člen komise MNV, za SD.²¹⁴

Očista veřejného života se dotkla občanů i v jiných oblastech života města, například kulturně-sportovních. Podle pokynů akčního výboru České obce sokolské byl utvořen dne 2. března akční výbor místního Sokola, který na sebe převzal veškeré rozhodování a již za týden od svého založení vyloučil několik členů. Vyloučena byla i Anna Křížová, která byla obviněna z toho, „že se provinila za okupace proti národní a sokolské cti svým vyjádřením o zavřených vysokoškolácích.“²¹⁵ Své funkce

²¹² SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949.*, inv.č.13., č. k. 13.

²¹³ Tamtéž

²¹⁴ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 63.

²¹⁵ Tamtéž, str. 64.

ale byli zbaveni i další občané: Jaroslav Kořínek, Antonín Lapáček a František Hanzl. Dr. Alois Dias zbaven funkce místostarosty.

Akční výbor místního Sokola dohlížel také na dodržování komunistického režimu. Hlavním důvodem k vyloučení byl nepřátelský poměr k tehdejšímu režimu, tedy režimu lidově demokratickému. Navrženi k vyloučení byli: Oldřich Hajský, Karel Klapka, Jaroslav Kříž, Josef Ovčáček, Jan Paulíček, Jaroslav Zachariáš, Anna Boudníková, Hedvika Puchálíková, Lidmila Jílková, Růžena Novotná, Anna Ovčáčková, Arnošta Peřinová, Anežka Rohanová – Pospíšilová a Rafaela Říhová.²¹⁶

Akční výbor Sokola nakonec své členy nevyloučil, a proto byl rozpuštěn. Následně nově vzniklý správní výbor navržené členy již opravdu vyloučil.

5.1.2 Odstranění sklepů na náměstí

Mnoho let se usilovalo o zbourání sklepů na náměstí ve staré Zruči. Staří usedlíci se bránili, noví obyvatelé Zruče však chtěli náměstí obnovit a sklepy zbourat. Sklepy byly postaveny po první světové válce a lidé si v nich uchovávali především brambory a kořenovou zeleninu.²¹⁷ O rozdílných názorech na postavení sklepů se dočteme i v městské kronice. „*Po dlouhé časy čnely jejich stropy, poházené hlínou, do výše jako na frontě kryty, poskytující vojákům ochranu před dělostřeleckými náboji nebo před leteckými pumami, takže cizí návštěvníci Zruče měli dojem, že se Zruč připravuje na válku. Potěšení z nich měly pouze děti v zimě, když sjížděly po nich na sáňkách, ale novým obyvatelům Zruče, kteří do ní přišli po první světové válce, byly trnem v oku.*“²¹⁸

Od chvíle, kdy přišli do městečka po první světové válce noví občané, místním obyvatelstvem nazýváni cizáci, se vedla dlouhá jednání o odstranění sklepů. Návrh, jak tuto situaci vyřešit, přinesly až únorové události a vše po nich vzalo rychlý spád. Ráno 20. března asi 400 zaměstnanců továrny napochodovalo s lopatami a motykami za znění dechové hudby na náměstí ve staré Zruči. K majitelům sklepů byli vysláni poslové, kteří měli obyvatelům vše vysvětlit. Než stačili dát odpověď, měli své brambory ze sklepů v pytlích před domy. Celé dílo bylo hotovo už v 16

²¹⁶ Tamtéž, str. 76.

²¹⁷ O účelu sklepů ve staré Zruči vypráví i pamětník Jiří Klatovský. Viz příloha č. 1.

²¹⁸ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 64.

hodin. Je ale nutné dodat, že někteří staří usedlíci si mohli odvézt stavební materiál a od MNV obdrželi cement na stavbu sklepů na svých pozemcích.²¹⁹

5.2 Volby do Národního shromáždění 30.5. 1948

Volby do Národního shromáždění dne 30. května se konaly pod heslem „Jednotou k zabezpečení republiky“. Voličům byla předložena pouze jediná kandidátka Národní fronty a KSČ si v ní přisoudila 70 % zastoupení, zbytek byl přidělen ostatním. Volby tedy proběhly v atmosféře zastrašování a porušovaly se při nich zásady svobodné a demokratické volební procedury. Bezpečnost stíhala sebemenší příznaky protikomunistické propagandy a pronásledovala pokusy, které vyzývaly občany, aby do volebních urn vhodili bílé lístky.²²⁰ V našem městečku bylo vhozeno 99 bílých lístků z celkového počtu 1 948 voličů. Tedy pro obrozenou Národní frontu ve Zruči nad Sázavou hlasovalo 1 849 voličů.²²¹

Vlivem únorových událostí a voleb do Národního shromáždění došlo i ve Zruči ke změně v MNV. Rozhodnutím akčního výboru Národní fronty byl Josef Bouma nahrazen soudruhem Baušteinem. Po rezignaci Jindřicha Náčovského se stal předsedou mimořádné vyživovací komise František Kovařík. Složení rady bylo tedy následující: Josef Mašinda - předseda, Alois Studnička, Zdeněk Lodr, Ludvík Vondra, Jelínek z Domahoře, Kamil Neužil, Alois Březina, František Brambora, Bauštein²²² a František Kovařík.²²³ Předseda MNV se musel pracovně účastnit schůzí předsedů MNV v Ledči nad Sázavou, kde se probíraly veškeré záležitosti města.²²⁴ Josef Mašinda se ale také zúčastnil celostátního sjezdu MNV v Kroměříži dne 27. června a mohl ve Zruči přivítat několik významných osobností. Jmenuji dle mého názoru dvě nejvýznamnější návštěvy, tehdejší ministryni výživy Ludmila Jankovcovou a člena diplomatického sboru Dr. Chýleho.²²⁵

Dále byly z příkazu okresního národního výboru ustaveny tři komise: rolnická – v čele Brambora, dále Maštálíř, Rakušan, Štěpán, Svoboda, Sezemský,

²¹⁹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1999*, str. 29.

²²⁰ KAPLAN, Karel, *Pět kapitol u Únoru*, Brno 1997. str. 225-228.

²²¹ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1954*, str. 65.

²²² U Baušteina a Jelínka z Domahoře nejsou v pramenech uvedena jejich křestní jména.

²²³ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949.*, in.č.13., č.k. 13

²²⁴ Například se zde zamýšlelo realizování projektu a následná výstavba zemědělské školy, projednávala se tu parcelace Schebkova velkostatku, apod.

²²⁵ Další osobnosti byli poslanci: Dr. Polišínský, Šafařík, Pešák, David, Paška, Košlejna, Dr. Jelínek a Dr. Ivan Holý. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 59.

Bezděk, komise živelní: Brambora, Kaucký, Vedra, Rakušan, Josef Jelínek a komise divadelní: Bauštein, Vondra, Štícha, MUDr. Škrabala a Martinák.²²⁶

5.3 Další rozvoj města Zruče

I v tomto roce pokračovalo zvelebování a výstavba městečka. Kanalizace byla téměř hotová a dlažba také velmi dobře pokročila, její zbytek byl dodělán pouze z udržovacích nákladů, jelikož hlavní materiál, jako kostky, písek a cement, byl připraven z peněz dvouletky.²²⁷

Ani rok 1948, který byl plný zvratů, nebyl výjimkou v oblasti sociálních sbírek, lidé opět pomáhali svým československým spoluobčanům. Pro akci „Budujeme Slezsko“ bylo vybráno 3 130 Kčs, na sociální pomoc 10 004 Kč, na pomoc brigádníkům v uhelných dolech 15 450 Kčs, výsledek sbírky pod vánočními stromy činil 13 566 Kčs a pro místní osvětovou radu bylo vybráno 4 010 Kčs.²²⁸

O sociální věci se zajímal i MNV, a proto vymohl pro 16 učňů od okresní péče o mládež pomoc na ošacení a pomůcky do základní odborné školy, každému tak bylo darováno 1 000 Kčs. Junák dostal na řízení skautského tábora na řece Želivce také 1 000 Kčs. Jednalo se i o větší částky, tak Svazu české mládeže bylo darováno na kulturní činnost 10 000 Kčs, starší spoluobčané v čase Vánoc dostali 30 500 Kčs. Nebylo zapomenuto ani na spolek Ochrana matek a dětí, jemuž bylo darováno 7 050 Kčs, stejná částka poté byla darována i škole národní a škole střední.²²⁹ Veškerá finanční pomoc od MNV se samozřejmě odvíjela i od toho, že se našli různí dárcové, kteří městu darovali celkem 28 300 Kčs.²³⁰

Tento rok byl velmi bohatý i kulturně. Ve Zručí bylo sehráno několik divadelních her, ať už to byla místní mládež, místní ochotníci nebo hostující soubory (ze Zlína i z několika dalších divadel, např. Horáckého divadla.)²³¹ Na veškeré

²²⁶ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 29

²²⁷ Při studiu pramenů jsem objevila přesný počet odpracovaných hodin na stavbě kanalizace a dlažby ve městě. Proto jej pro zajímavost uvádím: na úpravě náměstí odpracovali občané dobrovolnými brigádami 3 820 hodin, na kanalizaci 3 412 hodin a na dlažbě 1 244 hodin. Celkem tedy 8 476 hodin. SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1954*, str. 67..

²²⁸ SOKA, Kutná Hora, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949.*, in.č.13., č.k. 13.

²²⁹ Tamtéž, čk. 13.

²³⁰ Jednotliví dárcové byli: závodní rada národního podniku Baťa – 23 000 Kčs, Svaz české mládeže – 1 500 Kčs, Sokol – Botostroj – 1000 Kčs, komise žen KSČ 1 000 Kčs, konsumní družstvo Rozvoj 600 Kčs, Červený kříž - 500 Kčs, závodní hasičský sbor - 500 Kčs, Junák - 500 Kčs, Svaz přátelství SSSR – 500 Kčs, Bohumil Linhart – 200 Kčs.

²³¹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 29.

kulturní činnosti se nejvíce podílel Svaz přátel SSSR²³². Například v březnu uspořádal večer ruských tanců a zpěvů²³³ a v červenci proběhla akce prodeje knih prezidenta Klementa Gottwalda, jichž se prodalo celkem 320. V našem městě ale probíhaly i další oslavy, které byly velmi úzce spjaty s tehdejším Sovětským svazem. Ať se jednalo o oslavy připomínající smrt či narození Lenina nebo oslavy výročí založení Rudé armády apod. Listopad vyvrcholil oslavou 52. narozenin prezidenta Klementa Gottwalda. Ve Zruči se konala při této příležitosti veřejná slavnostní schůze, kterou zorganizovala závodní organizace komunistické strany.²³⁴

V roce 1948 se uskutečnilo o sloučení všech složek prvního a druhého odboje. Šlo o sloučení Československé obce legionářské, Svazu osvobozených politických vězňů, Československých dobrovolců z let 1918 se všemi složkami bojovníků a partyzánů z druhého odboje. K tomu ve Zruči došlo 2. ledna 1949, nově pod jménem Svaz bojovníků za svobodu.²³⁵ Další novinkou v tomto roce bylo, že po dohodě s KSČ, ROH²³⁶ a výchovatelským sborem byla opět založena závodní skupina Svazu české mládeže. *„Bylo to v době největšího politického napětí, v době mohutného nástupu všech pracujících proti vzrůstajícím kapitalistickým vlivům v naší společnosti. V únorových událostech už byla natolik zorganizovaná, že v jednohodinové stávce nastoupila jako vedoucí složka mládeže a tlumočila názor a poměr veškeré mládeže k těmto událostem.“*²³⁷ Díky náborovým akcím vzrostl počet členů v tomto roce na 589.

Ve dnech 22. a 23. května uspořádal Svaz tzv. „majáles“, který měl velký úspěch. A to nejen kulturní, ale i politický. V posledním týdnu dvouletky také podnikl kulturní soutěž, jíž se zúčastnili soubory i jednotlivci okresu. Mimo jiné konal různé vzpomínkové slavnosti a působil též v podnicích KSČ a ROH.²³⁸

²³² Svaz přátel SSSR v tomto roce dosáhl 447 členů. Z celkového počtu se jednalo o 279 mužů a 168 žen. Od 22. února byl Svaz nazýván SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství.

²³³ Tehdy zde vystupovala skupina Marusja- Zamkov.

²³⁴ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945-1956*, str. 66, 75.

²³⁵ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 29-30.

²³⁶ Revoluční odborové hnutí.

²³⁷ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 73.

²³⁸ Tamtéž, str. 73.

V tomto roce se konaly pouze 3 plenární schůze a bylo projednáno 68 záležitostí. Účast na schůzích byla 87 %. Ve Zruči nad Sázavou žilo k 31. 12. 1948 3843 obyvatel, narodilo se 63 dětí, zemřelo 36 lidí a manželství uzavřelo 43 dvojic.²³⁹

²³⁹ SOKA, Kutná Hora, *Sčítání osob, domů a bytů 1941-1951*, in.č.436, k.č. 35.

6 Největší poválečné změny ve Zruči nad Sázavou

V předchozích kapitolách jsem se především snažila znázornit a přiblížit život v malém městečku Zruč během tří poválečných let. Otázkou ale neustále zůstává, jak vlastně vypadal život v největší zručské firmě Baťa? A jak vůbec život obyčejných lidí tato firma ovlivnila? Jedno je jisté, že právě firma Baťa byla po skončení druhé světové války nejvíce zasažena změnami, které postupně přicházely s rostoucí komunistickou mocí.

6.1 Příchod firmy Baťa do Zruče nad Sázavou

Již ve 20. a 30. letech dvacátého století existovalo ve světě a v Československu několik poboček firmy Baťa²⁴⁰, které vznikaly až do roku 1945.²⁴¹ V očích mnoha občanů byl Baťa spojován se světovým úspěchem, s takovou cenovou politikou, která poskytovala obuv i pro velmi chudé vrstvy obyvatel a hlavně s možností dobrého pracovního místa.²⁴² Na stranu druhou se jednalo o podnik, který byl znám svou tvrdostí a kázní. Tomáš Baťa se jednoduše snažil vytvářet pro mladé pracovníky optimální podmínky, ale zároveň vyžadoval optimální kvalitní pracovní výkony.²⁴³ Přesto firma ročně zaměstnávala několik tisíc nových lidí a bylo tedy potřeba hledat nové plochy pro výstavbu dalších podniků.²⁴⁴

Místa si firma vybírala tak, aby byla velmi blízko dopravních cest, větších splavných řek, železnic a hlavně aby oblast měla velkou rozlohu levných pozemků s rezervou pro následný rozvoj továrny a města. Velký problém tvořily silnice. Jan Antonín Baťa navrhl již v roce 1936 magistrálu, která měla vést u města Cheb a pokračovala by až k Brnu – právě okolo města Zruče nad Sázavou. Magistrála měla být zakončena teprve u hranice s Rumunskem. Bohužel Baťovu ideu narušily mnichovské události, kvůli nimž byla trasa upravena. Jednalo se o trasu Terezín –

²⁴⁰ V zahraničí se nacházelo 100 společností a v Československu 24 společností.

²⁴¹ O jak velký podnik šlo, dokládá i fakt, že v roce 1939 pracovalo ve firmě Baťa a v jeho všech pobočkách 68 tisíc lidí. VALACH, František, *Fenomén Baťa*, Praha 1990, str. 62.

²⁴² Mzda ve firmě patřila k nejvyšší v republice, zaměstnanci měli možnost osobního růstu, mohli se vzdělávat a využívali pojištění u firmy, také využívali bezplatnou lékařskou péči, potraviny nakupovali ve firemních obchodech za nízké ceny. Měli také možnost bydlení v moderních domech za nízký nájem. SINCLAIROVÁ, Soňa, *Tomáš J. Baťa : Švec pro celý svět*, Praha 1991, str. 9. Na p. Baťu vzpomíná i pamětník Jan Kudrna. Viz příloha č. 1.

²⁴³ VALACH, František, *Fenomén Baťa*, str. 33.

²⁴⁴ REBHÁN, Martin, *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*, In: Historická geografie 37/2, Praha 2011, str. 243-244.

Praha- Jihlava- Brno – Zlín – Žilina – Košice – Užhorod – rumunská hranice.²⁴⁵
Úsek mezi Prahou a Humpolcem se stal pozdější částí dálnice D1 z Prahy do Brna.²⁴⁶

Tomáš Baťa jednal o koupi pozemku v Ledči a ve Světlé nad Sázavou, ale po neúspěchu koupil v roce 1939 od majitele velkostatku Jana Schebka dvory Zruč a Domahoř s pozemky na výstavbu továrny.²⁴⁷ Výstavba začala téměř okamžitě a obuvnická výroba byla zahájena již v květnu roku 1939. Do Zruče přijelo asi 150 pracovníků, kteří měli zaučovat místní obyvatele v ševcovském umění. Zaučování šlo velmi rychle, protože Zručáci byli již v tomto řemeslu přeci jen částečně zběhlí, jelikož od roku 1727 zde fungoval cech koželužský a obuvnický. Vyráběla se obuv klasická dětská, dámská, pánská, ale i obuv s dřevěnou podešví.²⁴⁸ V továrně se začalo oficiálně pracovat od 1. ledna 1940.²⁴⁹

Pro představu, jak probíhal pracovní den ve firmě Baťa, uvádím vzpomínku pana Bohuše Lichorobiece, která byla uveřejněna ve Zručských novinách v roce 1999.

„Pracovní den na novém působišti začínal sedmou hodinou ranní rozcvičkou. Jedna skupina štípala dříví a druzí pumpovali vzduch do generátoru. Pro slabý příkon elektrického proudu jsme vypomáhali tímto zařízením vyrábět energii potřebným napětím pro chod všech obuvnických strojů. Tento náš pomocník byl poháněn dřevoplynem a k vytváření plynu se jako surovina používalo tvrdé dřevo. Když se trubky zanesly dehtem, musela se aparatura rozebrat a vyčistit. Zpoždění ve výrobě, vzniklé opravou, se proto muselo dohánět v nastaveném čase. Denní plán 1000 párů bagančat se musel plnit i za cenu přesčasové práce, mnohdy až do dvacáté hodiny. Neplnění výrobního úkolu neexistovalo. Po práci nás čekal ještě další neodkladný počín. Ze Zlína posílali materiál v podobě výkroje pro šicí dílnu, lepidla, podešve, podpatky, stélky, nitě, hřebíky, prostě vše, co bylo nutné k výrobě obuvi. Do uvolněných vagónů se zase naložily hotové výrobky a vagón mohl ještě v noci odjet zpět do Zlína. Nebyly zde ale žádné skladovací prostory, proto bylo takové opatření. Všechny tyto práce byly bez odměny a prováděly se bez reptání,

²⁴⁵ ŠEVEČEK, Ludvík, a HOŘŇÁKOVÁ, Ladislava, *Satelity funkcionalistického Zlína: projekty a realizace ideálních průmyslových měst – továrních celků firmy Baťa*, Zlín 1998, str. 13 – 23.

²⁴⁶ Důkazem nedokončené dálnice u Zruče jsou nedokončené mosty u dnešní vodní nádrže Želivka – Švihov. Místní obyvatelé jim říkají „německé mosty“. Poloha se ale dnešní přehradě D1 vyhýbá.

²⁴⁷ Pozemky byly odkoupeny za částku 3 950 000 Kč.

²⁴⁸ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obce 1902-1945*, str. 213.

²⁴⁹ BÍLA, František, *Zruč nad Sázavou: národnímu podniku Sázavan*, str. 7.

protože to bylo nutné k výrobnímu programu. Nebylo zde žádné sociální zařízení, to vše se budovalo za pochodu. K tělesné potřebě sloužilo hnojiště a za umývárnu žlab na nádvoří.

Začaly se stavět přístupové cesty – betonky pro plynou dopravu stavebního materiálu. Jezdilo se po poli a po dešti měla nákladní auta velmi ztíženou přepravu. Stavba první tovární budovy rostla před očima. Co týden, to jedna etáž betonové konstrukce. Z okolí se sem jezdili lidé dívat na ten stavební zázrak. Současně se stavěl hotel, vodárna, škola a druhá tovární budova. Veškerý úspěch byl v organizaci práce. Stavebníci měli jedinou mechanizaci – míchačku betonu a malty a postranní výtah. Jinak se používalo klasické nářadí – lopata a krumpáč. Písek na stavbu se dobýval ručně ze Sázavy a pro plynulý přísun cihel si firma postavila za nádražím vlastní cihelnu. Plánovala se výstavba letiště a z nádvoří podniku se měla budovat přípojka na dálnici. V plánu bylo ještě postavení obchodního domu, budovy kulturního domu s velkým kinosálem a divadelní budovy. Škoda, že válečná okupace zabránila splnění tohoto plánu.²⁵⁰

6.1.1 Vliv Němců na firmu Baťa

Hlavní změnu během okupace továrna zaznamenala, když se musela veškeré výroba změnit a začalo se vyrábět pro potřeby německého válečného hospodářství. Mnoho dělníků muselo odejít z továrny na nucené práce do Německa a s ostatními zaměstnanci bylo zacházeno velmi tvrdě. Vedoucí úředníci závodu se zapojili do okupačního režimu, plnili ochotně příkazy Němců a byli vůči dělníkům nesmlouvaví.²⁵¹ Zruč byla velmi dobře hlídána, aby se zde neobjevily žádné projevy nespokojenosti s okupací. Zdejší Oberlandrat Eckerhoff sídlil v Kolíně a do Zruče často jezdil, aby kontroloval zdejší nálady, ale také stavbu Baťova závodu. Kvůli Němcům nebyl plán rozvoje města nikdy splněn. Původně se mělo jednat o moderní průmyslové město pro 15 000 - 20 000 obyvatel, ale z důvodu okupace a následného znárodnění město zůstalo v té podobě, jaké bylo v letech 1939-1940 postaveno.²⁵² Tedy pouze dvě tovární budovy z původně plánovaných jedenácti.

²⁵⁰ LICHOROBIEC, Bohuš, *Trochu vzdálené skutečnosti*, Zručské noviny 1999, 03/1999, str. 9-10.

²⁵¹ SMÍTKA, František. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, str. 21.

²⁵² Zruč měla před příchodem firmy Baťa cca 800 obyvatel.

V našem městečku se také začala vyrábět vojenská obuv. Boty vypadaly následovně: podešev byla dřevěná a z vojenských odpadů byl upraven svršek. Na dřevácích pracovala třetina zaměstnanců, ale vojenskou obuv vyráběly celé dvě třetiny místních ševců.²⁵³ Jelikož se zvyšoval objem výroby, zvyšoval se i počet zaměstnanců, kteří neustále přicházeli do našeho města.

1. V roce 1939 pracovalo ve firmě Baťa 578 zaměstnanců, vyrobeno bylo 232 500 párů bot a průměrná týdenní mzda činila 337 Kčs.
2. V roce 1940 pracovalo ve firmě Baťa 1 140 zaměstnanců, vyrobeno bylo 1 195 500 párů bot a průměrná týdenní mzda činila 367 Kčs.
3. V roce 1941 pracovalo ve firmě Baťa 1 518 zaměstnanců, vyrobeno bylo 1 886 300 párů bot a průměrná týdenní mzda činila 414 Kčs.
4. V roce 1942 pracovalo ve firmě Baťa 1 405 zaměstnanců, vyrobeno bylo 2 613 700 párů bot a průměrná týdenní mzda činila 425 Kčs.
5. V roce 1943 pracovalo ve firmě Baťa 1 436 zaměstnanců, vyrobeno bylo 2 671 400 párů bot a průměrná týdenní mzda činila 400 Kčs.
6. V roce 1944 pracovalo ve firmě Baťa 1 800 zaměstnanců, vyrobeno bylo 2 232 300 párů bot a průměrná týdenní mzda činila 420 Kčs.²⁵⁴

V době druhé světové války bylo z továrny odvečeno celkem 595 lidí, a to na práci do Německa a Rakouska. Dva zaměstnanci firmy Baťa se již nevrátili, údajně zemřeli při leteckém náletu.²⁵⁵

Během válečných let se také společně se stavbou továrny stavěly rodinné domky. Mezi lety 1939 - 1942 zde bylo postaveno celkově 420 bytových jednotek.²⁵⁶ Tato výstavba byla velmi důležitá, jelikož po příchodu zaměstnanců do Zruče, neměli lidé kde bydlet. Nejdříve byly ženy ubytovávány v malé místnosti v budově statku a muži poté v hostinci U Labutě, všichni tedy museli obývat společné prostředí. Stavěly se i různé dřevěné ubikace a tzv. weekend, ale přesto to bylo málo a muselo se přistoupit na výstavbu nových rodinných domků.²⁵⁷ Jako předloha sloužily již domky, které byly vystavěny dle návrhů a zkušeností zlínských

²⁵³ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 216-217.

²⁵⁴ Tamtéž, str. 217.

²⁵⁵ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 21.

²⁵⁶ Jednalo se o tzv. čtyřdomky (20), dvojdomky (116) a jednodomou (13).

²⁵⁷ SOKA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902-1945*, str. 214.

architektů. Proto nalezneme v našem městečku prvky typické baťovské architektury.²⁵⁸ Jednalo se o domky jednoduché, ale funkčně promyšlené, všechny stavby byly budovány pod heslem: „*kvalita – rychlost – minimální investice*“.²⁵⁹

Od roku 1940 se zde také stavěl společenský dům²⁶⁰, ale nikdy nebyl zcela dokončen. Na rozkaz Němců musel být postaven se šikmou střechou a místo plánovaných velkých oken musela být vystavěna malá. Oficiálně byl dům otevřen od roku 1942, nacházelo se zde kino, ve II. etáži byl zřízen obchod a knihovna s čítárnou.²⁶¹ Následující rok společenský dům obsadili Němci a byla zde umístěna Hitlerjugend.²⁶² Po ukončení války již byla budova přestavěna a byl ji dán vzhled, který si obyvatelé přáli ještě před příchodem okupantů.

Výstavba továrních komplexů a s ním spojených budov se tedy zastavila v roce 1942. Od tohoto roku byla stavební činnost téměř nulová a městečko žilo pouze ve stínu okupace.

6.2 Osud firmy Baťa po ukončení druhé světové války

Kronikář Václav Chaloupka v městské kronice uvádí, že nebýt zaměstnanců firmy Baťa, kteří se aktivně podíleli na ilegálním odboji a v květnových dnech vystoupili proti okupantům, určitě by Zruč byla Němci rychle obsazena. Po odchodu Němců dokonce zaměstnanci řekli: „*Rudá armáda nám vyhnala Němce, ale pracovat musíme sami.*“ Do práce se tedy pustili ihned.²⁶³ Zaměstnanci si u MNV stěžovali a požadovali jakousi očistu podniku, z firmy měli odejít všichni pracovníci, kteří si jakýmkoliv způsobem spolupodíleli na německé tvrdosti a trýznění. Toho zaměstnanci chtěli dosáhnout pod pohrůžkou stávky. Aby byl zachován chod továrny, byli tedy odstraněni všichni vedoucí, zejména Jakub Čelůstka a Arnošt Kopecký. Vyloučen byl i ředitel továrny Leopold Klátíl.²⁶⁴

²⁵⁸ Tato architektura se zrodila v myšlenkách zlínských architektů, kteří pracovali pro firmu Baťa. Nazvali ji architekturou tzv. *zlínského standardu* a stavby jsou vystavěny ve funkcionalistickém stylu. První takováto stavba byla postavena v roce 1916 ve Zlíně. Jednalo se především o společenské domy, školy a internáty. Až na přelomu 20. a 30. let vnášejí mladí architekti do baťovské architektury novou technologii. Například Miroslav Drofa a Vladimír Karlík vypracovali plány na výstavbu továrny, Společenského domu a rodinných domků ve Zručí nad Sázavou. REBHÁN, Martin, *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*, str. 258-259. Více o architektuře Miroslava Drofy také na stránkách www.drofa.com.

²⁵⁹ REBHÁN, Martin, *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*, In: Historická geografie 37/2, str. 259.

²⁶⁰ Později přejmenován na hotel Baťov.

²⁶¹ BENEŠOVÁ, Jana, *Moderní výstavba Zruče nad Sázavou a firma Baťa*, Brno 2010, str. 51-54.

²⁶² Viz . kapitola Vliv Němců na život ve Zručí nad Sázavou.

²⁶³ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 18.

²⁶⁴ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 17.

23. května 1945 se v továrně utvořil přípravný výbor, ten projednával program další práce v továrně. Měl být také zvolen revoluční závodní výbor. Před schůzí se ještě uspořádal manifestační průvod městem a nádvoří továrny se rychle zaplnilo. Nyní se všechny zraky upíraly ke stolu, který byl umístěn na vagónu²⁶⁵, odkud k pracujícím lidu promluvili členové přípravného revolučního závodního výboru. Všem lidem vysvětlili účel a důležitost závodního výboru a zároveň upozornili, že v továrně jsou ještě někteří, kteří upřednostňují starý režim.²⁶⁶

Po tomto proslovu byla přečtena kandidátka a na řadu přišlo veřejné hlasování. Byli zvoleni téměř všichni navržení kandidáti, na místo ředitele byl jednomyslně zvolen Jan Pištěk.²⁶⁷

25. října byl vydán jeden z Benešových dekretů²⁶⁸, na jehož základě měly být podniky, které zaměstnávaly více jak 500 lidí, znárodněny. A jelikož měla zručská pobočka firmy Baťa v roce 1945 1 286 zaměstnanců, stala se společně s ostatními pobočkami národními podniky. Dle dostupných informací přijali dekret zaměstnanci s nadšením a samotný akt jeho podepsání si vyslechli dělníci z rádia.

Tento rok zaměstnanci vyrobili 1 700 000 párů bot a týdenní průměrná mzda činila 482 Kčs.²⁶⁹

Další rok byl v továrně, stejně jako ve městečku, rokem budovatelským. Okupace téměř zastavila plánovaný stavební ruch v podniku Baťa, n. p., proto se nyní, po válce, firma snažila dosáhnout svého snu a učinit Zruč vyspělým městem Posázaví. První stavební plán po nucené přestávce se týkal kvalitnější dodávky elektrické energie, v blízkosti obecní školy se vystavěla transformační stanice. Aby lidé věděli, čeho chtějí zaměstnanci firmy dosáhnout a jaké změny v budování

²⁶⁵ Viz. příloha č.11.

²⁶⁶ SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 18-19.

²⁶⁷ Jan Pištěk pocházel z moravskoslezského Slovácka a vyučil se tesařem. Do firmy Baťa nastoupil v roce 1937 a po otevření pobočky ve Zruči nad Sázavou přešel do našeho městečka. Nejprve pracoval v závodě jako tesařský předák a po třech měsících se stal stavbyvedoucím na stavbách prodejen. V době druhé světové války byl vězněn pro ilegální činnost v Buchenwaldu. Po osvobození americkou armádou se vrátil zpět do Zruče a stal se ředitelem podniku. Podařilo se mu překonat poválečné obtíže a uvést továrnu do stálého chodu. SOUČEK, Václav a Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*, str. 19-20.

²⁶⁸ Byly podepsány tyto dekrety: dekret č.100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank a dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven. Současně byl podepsán dekret č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách. HLUŠÍČKOVÁ, Růžena, *Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948*, Praha 1983, str. 34.

²⁶⁹ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 19-20.

chystají, uspořádala firma 28. dubna v Čechticích „Den propagace Zruče a práce národního podniku“, spojený s výstavbou v tamní měšťanské škole.²⁷⁰

22. května 1946 navštívil obuvnický podnik ve Zruči 1. náměstek předsedy vlády Klement Gottwald. Byl uvítán před radnicí členy MNV, prohlédl si provoz v továrně a odpoledne promluvil na veřejném shromáždění před Společenským domem. Jeho řeč se týkala především vnitropolitických záležitostí.²⁷¹

Tento rok počet zaměstnanců vzrostl na 1 590, vyrobeno bylo 1 800 000 párů obuvi a průměrná týdenní mzda se výrazně zvedla, nyní činila 718 Kčs.²⁷²

Následujícího roku byla započata stavba 3 činžovních domů po 16 bytových jednotkách, z nichž jeden byl dostavěn na podzim roku 1947. Další dva byly dokončeny v roce 1948. Také byly položeny základy ke dvěma internátům o kapacitě pro 640 osob. Na konci 50. let ale vznikly na plánovaném prostoru místo internátů bytové domy.²⁷³

Přestože na výstavbu městečka bylo vydáno velké množství peněz, zaměstnanci ani tak nezaháleli, uspořádali několik sbírek a vykonávali dobrovolné směny. Jejich výsledek byl tento:

1. Sbíрка hladovějícímu Rumunsku	5 360 Kčs.
2. Sbíрка pozůstalých z dolu Ko-hi-nor	15 000 Kčs.
3. Hodinová směna zaměstnanců angl. horníkům	30 106 Kčs.
4. Národní uhelná osmihodinová směna	101 066 Kčs.
5. Půlhodinová směna pro stávkující ve Francii	15 287 Kčs.
6. Půlhodinová směna pod vánoční strom republiky	15 288 Kčs.
7. Sbíрка na Řecko a Španělsko	11 137 Kčs.
8. Sbíрка pod vánoční strom republiky	10 162 Kčs.

Celkově tedy bylo ve firmě Baťa, n.p. vybráno 204 006 Kčs²⁷⁴

Tento rok v továrně pracovalo 1 811 zaměstnanců a průměrná týdenní mzda činila 787 Kčs.²⁷⁵

²⁷⁰ Tamtéž, str. 39.

²⁷¹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 27.

²⁷² SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 39-40.

²⁷³ BENEŠOVÁ, Jana, *Moderní výstavba Zruče nad Sázavou a firma Baťa*, str. 60.

²⁷⁴ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 54-55.

Firma prosperovala dál, dokonce byla jedním z podniků, který splnil dvouletý plán, jako jeden z prvních závodů v republice, již v měsíci září. Za tento kvalitní výkon dovolilo centrální ředitelství podniků ve Zlíně postavit ve Zruči divadelní budovu, k níž byl položen základní kámen Dr. Ivanem Holým, ten navštívil podnik právě v den splnění dvouletky.²⁷⁶

Do této doby pracovalo v národním podniku 2 328 zaměstnanců, vyrobeno bylo 3, 2 milionů párů obuvi, průměrná týdenní mzda činila 881 Kčs. Po únorových událostech, kdy byla provedena druhá etapa znárodnění, se ke zručskému podniku přičlenilo 13 závodů na výrobu obuvi: 2 v Ledči nad Sázavou – Voko a Štředry, 5 ve Vlašimi – Bauer, Šmoha, Vrtiška, Schiller a Kraus, 1 v Kutné Hoře – Strakosch, 2 v Kolíně – Navara a Formánek, 1 v Platanech – Kolařík, 1 v Pečkách, 1 v Sušici – Schwarzkopf. Tyto závody byly do konce roku 1948 soustředěny v pět závodů, a to: Ledeč n. Sáz., Vlašim, Pečky, Kolín a Sušice. Ostatní závody byly postupně sloučeny nebo zrušeny. Reorganizací, již se stal národní podnik ve Zruči samostatným, byl od Zruče odloučen závod v Sušicích a přidělen k n. p. Obus Praha, současně byla vykonána likvidace závodu v Pečkách, který byl přidělen k n. p. Leko a ve kterém byla zavedena výroba lehké konfekce.²⁷⁷

Po přičlenění zaměstnávalo těchto 13 závodů 1 800 zaměstnanců, průměrná týdenní výroba byla 22 tisíc párů bot. Po reorganizaci zaměstnávaly tyto závody koncem r. 1948 již jen 1 260 zaměstnanců, ale průměrná týdenní výroba stoupla na 33 tisíc párů obuvi.²⁷⁸

Závod také pokračoval v péči o zaměstnance. Kromě již vystavěných rodinných domků se nově stavěly činžovní domy s ústředním topením. Zaměstnanci museli každý rok podstoupit lékařskou prohlídku v závodní ambulanci, ta byla tento rok vybavena novými přístroji. Zaměstnanci si také mohli půjčovat knihy ze závodní knihovny, v tomto roce měla 1 671 svazků a průměrně si lidé půjčovali knihy 3x týdně. Další výhodou pro pracovníky firmy byly filmy, které se promítaly za jednotné vstupné 5 Kčs.²⁷⁹

²⁷⁵ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 28.

²⁷⁶ Otevření divadla bylo plánováno v roce 1949, ale s názvem Divadlo pracujících bylo oficiálně otevřeno 30.6. 1950.

²⁷⁷ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 70.

²⁷⁸ Tamtéž, str. 70-71.

²⁷⁹ JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998*, str. 30.

Zaměstnanci dále navštěvovali tzv. večerní školy práce. Ty byly rozděleny podle zájmů na skupiny: odborné školení (obuvnické názvosloví, stroje, kalkulace, účetnictví), jazyky (angličtina, ruština, francouzština), domácí nauky (šití prádla, šatů a vaření), základní školení (pro dívky dodatečně přijaté do závodu). Vyučovalo se v pondělí, v úterý a ve středu večer. Tříd bylo 14, průměrně 30 žáků ve třídě. Základní vyučovací předměty: čeština, ruština, politika, počty, těsnopis, rytmika, zpěv, recitace a ostatní volitelné předměty. Také se vyučovaly předměty technické. Prakticky se poté učilo v dílnách. Učitelé byli většinou členové vychovatelského sboru. Hlavním cílem bylo rozšířit a prohloubit základní vědomosti.²⁸⁰

V tomto roce ukončil závod plán dvouletky opět s předstihem, konkrétně 18. září 1948. Byl znovu jeden z prvních obuvnických sektorů a do konce roku bylo vyhotoveno o 934 032 párů obuvi více. Splnění dvouletého plánu o více než čtvrt roku dříve bylo dle občanů způsobeno různými okolnostmi. „*Po únorových okolnostech se začalo téměř všechno osazenstvo zajímati o plnění plánu, rozrostla se akce protiplánu, zaměstnanci si sami stanovili tak vysoce poctivé závazky, že je mohli splnit jen s největším vypětím sil. Kvalita výrobků vzrostla z 0,78 % vadných párů na 0,54 %.*“ Z celkové výroby bylo určeno 17% pro export, vyváželo se především do SSSR, Polska, Jugoslávie, Belgie, střední Ameriky, Afriky, Švýcarska a Indie.²⁸¹

Podnik Baťa n. p. byl k 1. lednu 1949 přejmenován na Svit n. p. a od 1. července na Sázavan n. p. Tento název nesla firma až do svého zániku. Ještě v roce 1990 navštívil Sázavan Tomáš Baťa, prohlédl si chod firmy a továrna naposledy zaměstnala nové pracovníky. Celkový počet zaměstnanců byl tehdy 2 928 osob. 31. března 1991 byla založena akciová společnost Sázavan a došlo k první vlně propuštění. Úplný konec podniku nastal 30. března 1998, tedy po sedmi letech. Byli propuštěni poslední zaměstnanci a byla tak definitivně ukončena ševcovská tradice ve Zruči nad Sázavou.²⁸²

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ SOKA, Kutná Hora, *Kronika města 1945 – 1956*, str. 71-72.

²⁸² REBHÁN, Martin, *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*, str. 249-250.

Závěr

Cílem této práce bylo představit období města Zruče nad Sázavou, ve kterém se během krátkého časového úseku vystřídaly dvě vládnoucí moci. Městečko se v době okupace rozvíjelo velmi pomalu, hospodářství muselo přejít na řízenou formu, občané museli přijmout řadu vyhlášek a nařízení a v neposlední řadě se všichni museli zcela podřít chodu Třetí říše. Je zřejmé, že toto nešťastné období se nejvíce zapsalo do života Židů, kterým byla postupně odebrána jejich práva. Hlavním cílem nacistů bylo vyhladit židovské obyvatelstvo a rozšířit tak dle jejich ideologie pouze rasu čistou, árijskou. Toto nacistické běsnění nepřežilo 34 zručských Židů. Válka ovlivnila i život ostatních obyvatel. Potravin bylo nedostatečné množství, a proto i ve Zruči fungoval černý trh. Žili tu i lidé, kteří si vzájemně pomáhali, a tak život v této době byl o něco jednodušší. Pozitivnější klima bylo ve městečku i díky vládnímu komisaři Josefu Bubnovi, jeho zásluhou nebyly ve městečku časté kontroly. O tomto muži uvedli pamětníci Jiří Klatovský a Jaromír Krýza, stejně tak kronika, že to byl čestný a hodný člověk, který zachránil Zruč před četnými kontrolami. Ve Zruči se během války vytvořil ilegální komunistický odboj, který nabyl na svém významu především v květnových dnech roku 1945. Místní odbojáři se aktivně zapojili do všech akcí, ve kterých viděli naději na nové, svobodné začátky.

S květnovým místním povstáním souvisel také příchod Rudé armády. Ta byla přijata s velkou radostí a nadšením zručských obyvatel. Dle dostupných pramenů a literatury byli ve městě zastřeleni dva rudoarmějci, kteří jsou zde pochováni a byl jim postaven památník. Pamětník Jaromír Krýza zastává ale názor, že se nejednalo o rudoarmějce, nýbrž o vlasovce. Po prostudování materiálů jsem zjistila, že tito sovětské vojáci opravdu padli do německého zajetí a po svém vysvobození bojovali proti německým okupantům. Otázkou nadále zůstává, zda-li se tito vojáci během německého zajetí opravdu přidali k Ruské osvobozené armádě. Velmi často do ní vstupovali sovětské zajatci, aby unikli nelidským podmínkám v zajateckých táborech. Nesetkala jsem se ale s žádným materiálem, který by jakýmkoliv způsobem zmiňoval jejich členství u armády generála Vlasova. Proto se můžeme pouze domnívat a spekulovat nad možností, kterou nám otevřel Jaromír Krýza. Ten také ve své výpovědi hovořil o přítomnosti vlasovců, kteří bojovali na straně Němců při

odzbrojovací akci na nádraží, při níž získali Zručáci množství zbraní. Tuto informaci ani jedna kronika neuvádí. To, že se ve Zruči vlasovci pohybovali, potvrdil i pamětník Jiří Klatovský.

Myslím, že mohu rok 1945 nazvat rokem zlomovým, v městečku skončila německá nadvláda a přišli osvoboditelé ze Sovětského svazu. Snad v celém Československu byli spojováni se svobodou. Postupně se k moci dostali představitelé komunistických stran, kteří svůj ideál viděli právě v SSSR. Československo bylo mezi lety 1945-1948 označováno pojmem třetí Československá republika. Byla to éra, při níž došlo k přechodu od demokratického státu, o jehož budování se snažil po první světové válce již Tomáš Garrigue Masaryk, ale také jeho následovník Edvard Beneš po vzoru Francie a Spojeného království, k totalitní, lidově demokratické republice orientované na východ, k Sovětský svaz.

Při studiu pramenů a literatury jsem nenarazila na žádnou publikaci, která by se přímo věnovala komunistické straně ve Zruči nad Sázavou. V již zmíněné publikaci od Františka Bílý *Zruč nad Sázavou – národnímu podniku Sázavan*, nalezneme malou zmínku o vzniku této strany, která byla ustanovena v roce 1925 a měla 21 členů. Stoupenců měla ale daleko víc, což lze usuzovat například z toho, že bylo odebíráno okolo 70 výtisků Rudého práva. Má práce seznamuje dále čtenáře s tím, že v roce 1946 se voleb zúčastnilo 1 893 voličů a téměř polovina občanů si za svou stranu zvolilo právě stranu komunistickou. A od tohoto roku se tedy i v tomto městečku stává vedoucí stranou, své vedoucí postavení si poté definitivně zpečetila v únoru 1948, kdy prezident pod tíhou strachu z vojenského zásahu Sovětského svazu podal demisi. Únorové události jsou ve Zruči spjaty převážně s odstraněním kamenných sklepů na náměstí ve staré Zruči, které byly po dlouholetém jednání definitivně odstraněny. V květnových, již nedemokratických volbách, získala strana 70 % zastoupení, a proto se pro komunistickou moc vyjádřilo v našem městečku 1 849 voličů z celkového počtu 1 948.

S rostoucí mocí komunistické strany byla velmi úzce spjata zručská pobočka firmy Baťa. Příchod továrny do Zruče zcela obrátil dosavadní poklidný život. Od té doby se Zruč jevila jako ideální místo pro život. Bylo to malé, klidné město v srdci Posázaví, ale zároveň nabízelo dobré pracovní podmínky. Specifikem koncernu Baťa bylo, že se zde vyráběla obuv pro děti, ženy a muže, ale během německé okupace se změnila výroba obuvi pro vojenské účely. Zaměstnanci museli plnit veškeré příkazy

vedoucích úředníků závodů, kteří se zapojili do okupačního režimu. V době druhé světové války bylo z továrny odvečeno celkem 595 lidí, a to na práci do Německa a Rakouska. Členové ilegálního komunistického hnutí byli z velké části také zaměstnanci továrny. Ti se spolupodíleli na květnových osvobozeneckých akcích roku 1945 ve Zruči nad Sázavou. Velkou změnu továrna zaznamenala po skončení války, kdy továrnu museli opustit pracovníci, kteří se spolupodíleli na německé tvrdosti, a do čela podniku se dostali příslušníci komunistické strany. Po dvou vlnách znárodnění se stala továrna národním podnikem a od roku 1949 se změnil název firmy na Sázavan, n. p.

Ve své práci jsem vycházela především z archivní pramenů, proto věřím, že zájemcům, obzvlášť místním občanům, odhalí tato práce další díl mozaiky doposud neprozkoumané historie. Já osobně pokládám za velmi přínosné, že vznikají práce, ať už od studentů či historických nadšenců, s regionální tematikou.

Jsem si vědoma toho, že toto téma je velice rozsáhlé a tato práce ho nevyčerpala. Otázkou nadále zůstává, jak vypadal vývoj ve městečku po roce 1948? Jak moc ovlivnila komunistická ruka samotný rozvoj Zruče? Těmito a dalšími otázkami bych se ráda zabývala v budoucnu. Možná jsem si tedy otevřela cestu a následujícím cílem se pro mne stane rok 1960, kdy došlo k uzákonění socialismu v Československu.

Seznam pramenů a literatury

Použité archivní prameny:

Státní okresní archiv Kutná hora

SOkA, Kutná Hora, *Pamětní kniha obecní 1902- 1945*, in.č. 71, k.č. 28.

SOkA, Kutná Hora, fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, *Spisy z let 1939 – 1945*, in.č. 111, k.č. 20.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Kronika města 1945-1956*, i.č. 44, k.č 127a,

SOkA, Kutná Hora, fond Měst.nár.výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o schůzích pléna a rady 1945 - 1947 MNV*, in.č. 1,k.č. 1.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o schůzích pléna a rady 1947-1949 MNV* in.č.2, k.č.2.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Protokoly o zasedání rady MNV 1946-1949*, in.č.13, k.č. 13.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou *Volby 1945-1954*, in.č.416., k.č. 20.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Voličské seznamy 1946*, in.č. 417., k.č. 21.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Sčítání osob, domů, a bytů 1941-1951*, in.č. 436, kč. 35.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Fotografie*, in.č.750, k.č.122.

SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Internované osoby – Němci,kolaboranti, přesídlování národní spolehlivosti 1945-1946*, in.č. 434, k.č. 33

Použitá literatura:

BENEŠOVÁ, Jana, *Moderní výstavba Zruče nad Sázavou a firma Baťa*, Brno 2010.

BÍLA, František, *Zruč nad Sázavou: národnímu podniku Sázavan, Zruč nad Sázavou: Kulturní a školská komise MNV*,1964.

BRANDES, Detlef, *Čechy pod německým protektorátem*, Praha 1999.

HLUŠIČKOVÁ, Růžena, *Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948*, Praha: Práce, 1985.

JANATOVÁ, Jiřina, *Almanach 1918-1998: 80 let ve Zruči nad Sázavou a okolí*, Zruč nad Sázavou : Městský úřad, Zručské noviny I (příloha), 1998.

JANATOVÁ, Jiřina, *Z městských kronik města Zruč nad Sázavou I. díl 1840 – 1968*, Zruč nad Sázavou: Městský úřad, Zručské noviny (příloha), 2004.

KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno: Doplněk: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 1997.

KÁRNÍK, Zdeněk, *Památní místa protifašistického odboje ve středočeském kraji*, Praha : středisko st. památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1985.

KOCIÁN, Jiří, Markéta, DEVÁTÁ, 1948: *Únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a poměry společnosti*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 8. díl V-Ž*. 1.vydání, Praha: Libri, 1996.

MACDONALD, Callum, Jan, KAPLAN, *Praha ve stínu hákového kříže: pravda o německé okupaci 1939-1945*, Praha: Melantrich, 1995.

NAVRÁTIL, Martin, František, PLEVA, *100 let místní dráhy Světlá – Ledec – Kácov, Červany* : Posázavské pacifik, 2003.

PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998.

PLEVA, František, *Toulky vrchovinou: Stručná historie měst, obcí a významných míst vrchoviny*, Ledec nad Sázavou, 1999.

PLEVA, František, *Sázava milovaná*, Pelhřimov: Nová tiskárna, 2005.

SMÍTKA, František, Jiřina HUDCOVÁ, František FIŠER a kol. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, Praha : tiskařské závody, 1984.

SOUČEK, Václav, Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů*, 1946

SWIERCZEKOVÁ, Lucie, *Schebkové.....nejen majitelé Zručí*, 2002.

ŠEVEČEK, Ludvík, Ladislava HORNÁKOVÁ, *Satelity funkcionalistického Zlína: projekty a realizace ideálních průmyslových měst-továrních celků firmy Baťa, Zlín*: 1998.

VALACH, František, *Fenomén Baťa*, Praha: Práce, 1990.

VĚTVIČKA, Václav, Jan, RENDEK, *Sázava : Řeka protkaná železnicí*, Havlíčkův Brod: Jan Vašut, 2011.

Použité časopisy a sborníky:

FIALOVÁ, Martina, *Pomník vojáků Rudé armády*, In: Zručské noviny: Zruč nad Sázavou, 2014.

JANATOVÁ, Jiřina, *Památník 1.a 2. světové války, 75. výročí (1927-2003)*, In: Zručské noviny, Zruč nad Sázavou, 2003.

JELÍNEK, Zdeněk, *Z dějin nacistické okupace a hnutí odporu na Kutnohorsku*, In: Středočeské kapitoly z dějin okupace 1939-1942, Praha, 1965.

LICHOROBIEC, Bohuš, *Trochu vzdálené skutečnosti*, In: Zručské noviny, Zruč nad Sázavou, 1999.

MACHALA, Jan, *Retribuce a parlamentní volby 1946*, In: Paměť a dějiny, č.2, Praha 2014.

MLADÝ, Bohumil, *Jak jsem prožil konec války*, In: Zručské noviny, Zruč nad Sázavou, 2006.

NAVRÁTIL, František, *Vzpomínky na 9.květen ve Zručí nad Sázavou*, In: Sázavan, Zruč nad Sázavou 1951.

REBHÁN, Martin, *Baťovský fenomén ve středočeském kraji*, In: Historická geografie 37/2, Praha 2011.

Úřední list republiky Československé: II. díl ediktální, Praha 1946, č. 51.

Internetové zdroje:

www. drofa.com [cit. 2014 – 06 - 18]

www. valka.cz [cit. 2013 - 06 - 08]

www. mesto-zruc.cz [cit. 2014 – 05 - 22]

www. rkfzruc.cz [cit. 2014 - 05 - 22]

Pamětníci:

Jan Kudrna, rozhovor ze dne 18. 3. 2014

Jaří Klatovský, rozhovor ze dne 28. 3. 2014

Jaromír Krýza, rozhovor ze dne 19. 4. 2014

Josef Sůva, rozhovor ze dne 8. 4. 2012, 27. 4. 2014

Seznam příloh

Seznam textových příloh

Příloha č. 1: Vzpomínky pamětníků na dobové události

Seznam obrazových příloh

Příloha č. 2: Erb města Zruče nad Sázavou (PLEVA, František, *Toulky vrchovinou*, Ledeč nad Sázavou, 1999, str. 307)

Příloha č. 3: Zručské náměstí v roce 1900 (Tamtéž, str. 308)

Příloha č. 4: Fotografie Františka Gabriše, člena zručského ilegálního hnutí (SOKA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Fotografie*, in.č.750, k. č. 122)

Příloha č. 5: Fotografie Josefa Šubrt, člena zručského ilegálního hnutí (Tamtéž, in. č 750, k. č. 122)

Příloha č. 6: Nástup zaměstnanců továrny Baťa k místnímu odboji (SOUČEK, Václav, Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů*, 1946, str. 9)

Příloha č. 7: Rozmístění německých vojsk v okolí města Zruč (Tamtéž, str. 13)

Příloha č. 8: Odzbrojení dvou německých vlaků na zručském nádraží (SMÍTKA, František, Jiřina HUDCOVÁ, František FIŠER a kol. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, Praha : tiskařské závody, 1984, str. 27)

Příloha č. 9: Příchod prvního sovětského vojáka do Zruče nad Sázavou (Tamtéž, str.30)

Příloha č. 10: Ústup německé armády z města (Tamtéž, str. 29)

Příloha č. 11: Volba revolučního závodního výboru ve firmě Baťa (SOUČEK, Václav, Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů*, 1946, str. 13)

Příloha č. 12: Odstranění kamenných sklepů z náměstí (SMÍTKA, František, Jiřina HUDCOVÁ, František FIŠER a kol. *Zruč nad Sázavou včera a dnes*, Praha: tiskařské závody, 1984, str. 29)

Příloha č. 13: Návštěva Klementa Gottwalda ve zručské továrně (Tamtéž, str. 32)

Příloha č. 14: Památník obětí druhé světové války (Soukromý archiv Jiřiny Janatové)

Příloha č. 15: Památník rudoarmějců (Soukromý archiv Jiřiny Janatové)

Příloha č. 16: Budova špýcharu, ve které byla provozována první obuvnická dílna firmy Baťa v roce 1939 (PLEVA, František, *Toulky vrchovinou*, Ledec nad Sázavou, 1999, str. 310)

Příloha č. 17: Rodinné domky vystavené firmou Baťa (SOUČEK, Václav, Zdeněk ŽÍLA, *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů*, 1946, str. 12)

Příloha č. 18: Výstavba továrních komplexů v roce 1939 (Architekt Drofa [online]. [cit.2014-06-20].Dostupné z:

<http://www.drofa.com/architekt/pages/en/prumyslova/vystavba.html>)

Příloha č. 19: Pohled na tovární areál firmy Baťa (Architekt Drofa [online]. [cit.2014-06-20].Dostupné z:

<http://www.drofa.com/architekt/pages/en/prumyslova/vystavba.html>)

Příloha č. 20: Posudek na Kristinu Schebkovou (SOkA, Kutná Hora, fond Městský národní výbor Zruč nad Sázavou, *Internované osoby – Němci, kolaboranti, přesídlování národní spolehlivosti 1945-1946*, in. č. 434, k. č. 33)

Příloha č. 21: Zpráva Místnímu národnímu výboru ve Zručí nad Sázavou o československé příslušnosti Kristina Schebkové (Tamtéž, in.č. 434, k.č. 33)

TEXTOVÉ PŘÍLOHY

VZPOMÍNKY PAMĚTNÍKŮ NA DOBOVÉ UDÁLOSTI

Vzpomínky Jana Kudrny

Jan Kudrna (narozen 11. prosince. 1929) přišel do Zruče nad Sázavou s rodiči v prosinci roku 1939 kvůli práci ve firmě Baťa. Sám se vyučil cukrářem, ale kvůli špatné výplatě nastoupil také do firmy Baťa, pozdějšího podniku Sázavan.

Délka stopáže činí 36:06 minut a rozhovor proběhl 18. března 2014 ve Zruči nad Sázavou.

Veronika Loudová (dále VL): Kdy jste přijel do Zruče nad Sázavou a jaké byly začátky v tomto městě?

Jan Kudrna (dále JK): Do Zruče nad Sázavou jsem přijel s mou rodinou v zimě, v prosinci roku 1939. Tatínek pracoval u firmy Baťa ve Zlíně a po zřízení podniku Baťa ve Zruči začal pracovat právě v tomto malém městě. Pamatuji si, že otec nenastoupil hned další den po příjezdu, jelikož tovární komplexy nebyly úplně vystavěny. Celý komplex se dokončoval až na Silvestra 1939 a muselo začít stěhování dílny ze dvora velkostatku do tovární budovy, čehož se můj otec účastnil. Vše se prý vozilo na saních s volským spřežením. A již od ledna nastoupil do továrních prostor, které byly vytápěné a osvětlené.

VL: Vzpomínáte si na život ve Zruči během války?

JK: V roce příchodu do Zruče mi bylo pouhých deset let, ale první vzpomínku na válku jsem zažil ještě za pobytu ve Zlíně. Byl jsem u rodičů moji matky v Malenovicích a zažil jsem jednu nepříjemnou událost, kdy američtí bombardéři přelítávali přes naše území. Myslím si, že jeden letoun musel mít nějakou závadu, protože měli ve zvyku odlehčit letadlu a odhodili pumy, které dopadly na pole. Naštěstí byli šikovní, že to nehodili do baráků, ale rána to byla pěkná. Samozřejmě i ve Zruči se ta válka projevila. Bylo tu smutno a ponuro. Spousty věcí lidi vůbec dělat nemohli. Museli jsme mít večer vždy zatemnění, kvůli náletům. Ale nakonec ve Zruči stejně žádný nebyl. Ale zatemnění se hodilo, vždy jsme pod peřinou

poslouchali rádio Svobodná Evropa (smích), ale moc dobře jsme věděli, že to žádná legrace není, jelikož za to byl trest smrti.

VL: Věděl jste o tom, že ve Zruči existovalo za války podzemní hnutí?

JK: Ne, tak to jsem vůbec nevěděl. Věděl jsem, že pan Baťa ve Zlíně podporoval místní obyvatele a byl proti Němcům, ale o tomto jsem nevěděl.

VL: A co konec války? Květnová povstání v roce 1945?

JK: Já jsem se přímo tohoto odboje neúčastnil, ale samozřejmě mi tyto události neunikly a spoustu se toho povídalo. Ono už v květnu lidi věděli, že to s německou armádou nevypadá dobře. Vzpomínám si, že začátkem května táhla německá armáda na Zruč směrem od Zbraslavic. Pod Pohledí byl tehdy ještě lesní porost a právě zručští partyzáni, jak jím říkám, tam udělali záseky. Pokáceli nějaké stromy, aby vojska měla problémy tudy projíždět a museli to odklízet. Přes Zruč do Prahy směřoval ozbrojený německý vlak na pomoc k potlačení tamního povstání. Proto se Zručáci shromáždili za nádražím směrem na Kácov u Chabeřických skal. Toto místo bylo strategicky opravdu výhodné, jelikož z jedné strany byly skály a z druhé silnice a řeka Sázava. Němcům se opravdu projet nepodařilo a vlak se musel vrátit zpět na nádraží, kde byl odzbrojen. Lidé si tenkrát rozebrali německé zbraně a munice, které měli asi za dva dny vrátit, ale spoustu lidí nic nevrátilo. A již kolem 10. května přišla Rudá armáda.

VL: Jaký byl příchod rudoarmějců?

JK: Nepamatuji se, že by Zruč vyloženě oslavovala jejich příchod, ačkoliv všichni věděli, že to je dobré znamení. Sovětští vojáci byli ubytováni u různých lidí. Třeba u nás byl ubytován voják. Bydlel na zahradě ve stanu a jmenoval se Vaska. Je ale pravdou, že se tu zdrželi asi dva měsíce a za tu dobu se mezi místními a rudoarmějci nějaký vztah určitě vytvořil.

VL: Po válce se Zruč opět začala rozvíjet. Měla třeba Vaše rodina nějakou živnost?

JK: Ano, Zruč se opravdu začala rozvíjet a začaly různé poválečné úpravy. Opravovala se kanalizace, stavěla se jatka a vznikly nové živnosti. Těch bylo opravdu dost. Například bufet v kině v tehdejší společenské domě, prodej sportovního, koženého zboží, holičství, zahradnictví, krejčovství a podobně. Jako brigádník jsem pracoval v cukrárně a rozvážel po Zruči zmrzlinu. Často se ale

stávalo, že lidé neměli peníze a proto platili vajíčkama či moukou. Po vyučení se cukrářem jsem pak sám pracoval u firmy Baťa.²⁸³

VL: A jaký byl tedy pan Baťa vůbec člověk?

JK: Pan Baťa byl velmi slušný a čestný člověk. Vždy na 1. máje připravil pro své zaměstnance balíčky s jídlem a sladkostmi a opravdu každému jeden věnoval. Byl na své zaměstnance štědrý a uměl se o ně dobře postarat. Ještě před příchodem lidí ze Zlína nechal postavit ve Zruči byty, kde měli být zaměstnanci ubytováni. Rozhodně neměl rád Němce a naopak podporoval český lid.

VL: V roce 1948 pokračoval závod v péči o zaměstnance. Vzpomenete si na některá opatření?

JK: Byla například vybavena závodní ambulance, dokoupeny moderní přístroje a také probíhaly různé školy práce. Hlavním cílem bylo zdokonalování se. Dostávali jsme školení o požární ochraně, o lepidlech. Prostě o všem, co jsme používali při práci.

VL: Jak probíhaly tyto školy práce?

JK: My jsme byli třeba celý týden nebo i čtrnáct dní na tomto školení. Tenkrát to probíhalo v chatě Na Rohuli kousek od Ledče nad Sázavou, kde jsme bydleli ve dvou patrech. V jednom patře byla zasedací místnost, kde výuka probíhala. Vždy přišel nějaký mistr a vyprávěl o svém oboru. My jsme seděli a měli jsme si dělat poznámky do sešitu, ale ne vždy jsme byli úplně pilní. (Smích). Obědy a veškeré jídlo nám tam z Baťova²⁸⁴ vozili. Vzpomínám si, že jedna učitelka byla pověřená tím, že dělala snídaně, ale jinak nám obědy a večere dováželi.²⁸⁵

Vzpomínky Jiřího Klatovského

Jiří Klatovský se narodil ve Zruči nad Sázavou 23.června 1929. Rodina Klatovských byla ve Zruči známá především díky pekařské a krupařské živnosti, která byla po roce 1948 utlumována a později zcela zlikvidována.

Rozhovor se uskutečnil 28. března 2014. Délka stopáže činí 45:76 minut.

²⁸³ V té době (rok 1948) již podnik Sázavan n. p. Pozn. Autorky.

²⁸⁴ Baťov je označení místním obyvatelstvem pro novou část Zruče, kterou dal vystavět p.Baťa.

²⁸⁵ Audiozáznam s pamětníkem Janem Kudrnou uložen v archívu autorky.

Veronika Loudová (dále jen VL): Jaké změny přinesla druhá světová válka do tak malého města, jako byla právě Zruč?

Jiří Klatovský (dále jen JK): Nejdříve Hitler zavedl lístkový systém. Což znamenalo výdej potravinových lístků již od počátku války. Ale jelikož byla Zruč malé město, tak si spoustu lidí pěstovalo plodiny sami a chovali dobytek. Naše rodina měla například pekařství. Takže když to bylo alespoň trochu možné, tak si lidé pomáhali, i přestože bylo některých potravin nedostatek. Další změnou, kterou nařídil Hitler, když přišel a zabral naše území, bylo „Rechtsfahren“. Do té doby se tady jezdilo pořád vlevo, po anglickém stylu. A od té doby se muselo jezdit vpravo. To i například s krávami, protože tenkrát mnoho lidí auto nemělo. A kdo nejel vpravo, tak dostal deset korun pokuty. Za války bylo také ve Zručí zřízeno německé dívčí gymnázium. Říkalo se, že tyto dívky mají zavést u nás tu čistou arijskou rasu. Byly ubytovány v hotelu Sázavan²⁸⁶, který ještě nebyl zcela dodělaný. Používaly tam pár pokojů a kuchyň, ve které jim vařili vládní vojáci. A v židovských domech, které jim mimo jiné zrestaurovali, bydleli jejich profesori. Ony ale nedokázaly pochopit, že všechno může být i jinak, protože si myslely, že všechno musí být pouze podle nich. I když holky to byly hezký. (Smích)

VL: Dočetla jsem se, že hospodářské kontroly nebyly ve Zručí tak časté. Kronika uvádí, že velkou zásluhu na tom měl vládní komisař Josef Buben. Kdo to vlastně byl?

JK: Josef Buben byl původně zámecký zahradník, který se o zahradu staral opravdu hezky. Takových květin co tam nasázel. Já jako kluk jsem totiž nosil do zámku housky z našeho pekařství, vždy jsem zazvonil, přišel si lokaj, pan Souček, vzal si čtyři housky pro pana barona Schebka. Potom jsem šel dál k Bubnům. Jeho manželka, pani Bubnová, nikdy nepromluvila ani slovo. Z košíku si vždy vybrala pečivo a já jsem pokračoval v cestě. Ona neuměla totiž vůbec česky. Byla to Rakušanka, a proto si Josefa Bubna Němci vybrali na post vládního komisaře. Protože co začali vládnout Němci, tak zrušili funkci starosty a dosadili vládního komisaře, i když jeho pravomoce byly naprosto stejné. A jako vládní komisař tu byl celou válku. Ale byl to velice solidní člověk. Rozhodně to nebyl nacista, nebyla to

²⁸⁶ Tehdy společenský dům. Jméno Sázavan dostal hotel až v 50. letech. Pozn. autorky.

pravda. On byl člověk, který dělal léta u pana Schebka, a lidé ho měli moc rádi, protože jim pomáhal a na nikoho nic neřekl. Pamatuji si, že všichni říkali, i můj tatínek, že to byl čestný člověk a nikoho nepotopil. Například ve Zruči bydleli Jedličkovi a oni dostávali mák, který vždy měli zasít, potom sklídit a odevzdat. Jednoho dne přišel pan Buben k nám a prosil na tatínkovi dva rohlíky pro svoji honící čubu, která chodila vždy s ním a povídá tatínkovi: „*Vlastíku, představ si, co se mi stalo. Ten Honza Jedličků měl odevzdat mák a neodezval. Tak ho tam vyslyšchali Němci a on jim říkal, že ho nemohl odevzdat, protože, když mu ten mák kvetl, tak přišla bouřka a uhodil do toho hrom a spálil květy a on se mu žádnéj neurodil. Když vyšel na chodbu, tak mu říkám, Ty pacholku, ty máš ale kliku, tohle Ti spolkli, tak to už nevědí vůbec nic.*“ (smích) Tak takovýhle to byl dobrý člověk. Když se něco dělo, tak vždy přišel a řekl nám, ať třeba neblbneme a radši to odevzdáme.

VL: V roce 1946 se na Místním národním výboru jednalo o rodině Jana Schebka. Výsledkem hlasování bylo vydání listu Osvědčení o národní spolehlivosti, ale přesto si někteří mysleli, že spolupracoval s Němci. Myslel jste si totéž?

JK: Kolaborant nebyl. Byl to úplně normální člověk. Zdědil po svém otci majetek a část prodal potom panu Baťovi. On byl asi dvakrát ženatý, a co si pamatuji, tak s první manželkou měl dva syny. Pamatuji si, když jsem byl malý, že za ním jeden syn přijel a ten byl u SA a druhý byl lesákem. Jeden se jmenoval Saša a druhému říkali Bubík. Tyhle syny pak vydědil. Potom měl ještě druhou manželku. Ale měl rád hezké holky. Za války, když už tu byli Němci, tak jeden profesor, co učil na dívčím německém gymnáziu, měl dceru, která měla ráda koně. Tak on kvůli ní koupil dva koně jezdecký. Vždy ze statku za ní přijel v takovém hezkém kočáře a učil ji jezdit na koni. Takže se sice s Němci stýkal, ale přeci nemusel hned být kolaborantem.

VL: Bylo zcela běžné, že když přišla Rudá armáda, tak se ubytovala v domech místních občanů. Vzpomenete si na jejich příchod?

JK: Ano, jakpak by ne. Ale nejdříve přišli vlasovci. Oni vlastně byli odrodilci sovětské armády. Pamatuji si, že jeden k nám tenkrát přišel domu a upozorňoval nás, abychom si schovali nějaké hodinky, jestli doma máme. Protože když potom přišli, tak je všem kradli. Oni je vůbec neznali a žádné neměli. Když jsem se učil řezníkem u Klatovských, tak tam bydleli dva důstojníci. Ale byli to velice vzdělaní lidé. A tito

dva důstojníci měli sluhu, který si vždycky sedl ke stolu, měl na ruce nandané hodinky a to od zápěstí až po rameno. Samozřejmě, že nakradené, kde by je jinde vzal. A on z těch hodinek úplně šílel. Vždycky je po jednom natáhl a potom je poslouchal. A pak znovu natáhl a poslouchal. Ale vlastně za to ani nemohli. Na druhou stranu byli skromní. Když třeba neměli papírky na cigarety, tak si utrhlí kousek novin a zabalili si do toho tabák.

VL: A tedy po vlasovcích přišla Rudá armáda? To byli lidé šťastní?

JK: No, tak snad ano. Nebudeme to zkreslovat, ale v tu chvíli to bylo chápáno pozitivně, protože válka končila.

VL: Pamatujete si, kolik Židů se vrátilo z koncentračního tábora?

JK: Myslím si, že se vrátili pouze dva. Jedním z nich byl Ota Reiter a druhý Svoboda.

VL: A jak jste vnímal židovské obyvatelstvo?

JK: No tak, jako všechny ostatní. Byli to slušní lidé, normálně pracovali a obchodovali. Ve Zruči bylo několik židovských rodin. Například Schulzovi, Svobodovi, Ohrensteinovi. Přijde mi to podobné tomu, že dneska má spoustu Vietnamců krámk a taky nemají lidi problém dojít k nim do obchodu a něco koupit. Tak tenkrát to bylo podobné.

VL: Znal jste pana Klenovského, který se v roce 1946 stal předsedou Svazu přátel SSSR?

JK: Ano, pana Klenovského jsem znal, i když jsem u svazu přátel nebyl. Já jsem v roce 1950 byl u odvodů a následující rok jsem narukoval k PTP, takže jsem nikdy tento svaz neuznával a nikdy jsem nebyl u strany. Ale byl to člověk, který si vzal funkci jen proto, aby z ní mohl něco vytěžit.

VL: Pocházíte z pekařské rodiny. Jak se tedy Vaše živnost vyvíjela, když se k moci dostali komunisté?

JK: Už koncem 19. století koupil tento dům, ve kterém stále bydlím, můj dědeček a zřídil tu právě pekařskou a krupařskou živnost. U nás se pekla chleba v roštové peci, čímž jsme byli jedini, kdo takto chleba pekla, protože ve Zruči byly ještě dvě pekárny, U Lišků a U Bechyňů, kde se chleba pekla v peci parní. Pro roštovou pec je typické, že se v ní pečou dvoukilové i tříkilové bochníky. Však také chleba od Klatovských byl vyhlášený a dodával se nejen zákazníkům ve Zruči, ale i v okolí. Poté v roce

1929 provádí tatínek rekonstrukci domu a rozšiřuje živnost. Vybavuje dílnu stroji na elektrický pohon (rohlíkový stroj, míchačka těsta apod.) Také byl u nás obchod s obuví. Tuto nabídku na prodej obuvi přijal tatínek od firmy Baťa. A v roce 1948 je živnost utlumována. Tatínek komunisty dvakrát vyhodil, když přišli, že zaberou pekárnu a dají ji do družstva Rozvoj Havlíčkův Brod. Otec se jich ptal, co mu za to dají, protože si to sám vybudoval a musel splácet dluhy. Ale oni mu jen odsekli, co by mu za to měli dát. Tak je tatínek znovu vyhodil. No a já jsem právě potom musel kvůli tomu narukovat k PTP, i když špatně jsem se tam neměl. Když to otcovi vzali, tak šel dělat do fabriky, což už nebyl Baťa, ale Sázavan a později pracoval opět v jedné pekárně. Komunisté z naší pekárny udělali krám a později to stejně zavřeli. Vzpomínám si, že pracovní dobu v roce 1948, než nám pekárnu zabrali, jsme měli od šesti. A to jsme tam pracovali už jen já, moje maminka a můj tatínek. Když jsme začali dělat rohlíky už za deset minut šest, tak jsme za to dostali pokutu, protože jsme nedodrželi pracovní dobu.

VL: V roce 1948 se také ve Zruči na náměstí, vlastně kousek od Vašeho domu, odehrála roztržka, zda zbourat sklepy, ve kterých byly uloženy brambory. Jak to probíhalo?

JK: Ano, to se zde odehrálo a víte, kdo za to mohl? Opět komunisti. To přišli komunisti od Baťi, v rukách měli krompáče a lopaty a šli ty sklepy zbourat. Ty sklepy tady byly kvůli tomu, že řeka nebyla regulovaná, a když byly povodně, tak zaplavily všechny domy na náměstí. A právě v těch sklepech byly schované brambory, protože to byla základní potravina života. Tady se tolik pšenice nepěstovala a brambory musel mít každý. A sklepy byly postavené tak, aby tam nedosáhla voda. No jo, ale odpoledne už to bylo zbourané.²⁸⁷

Vzpomínky Jaromíra Krýzy

Jaromír Krýza (nar. 19. ledna 1924) ve Zruči nad Sázavou strávil celý svůj život. V roce 1944 byl nasazen na nucené práce do Kuřimi u Brna do Herman Göring Werke – zbrojovka. Jako mladík se zúčastnil květnového povstání v roce 1945 ve Zruči.

²⁸⁷ Audiozáznam s pamětníkem Jiřím Klatovským uložen v archivu autorky.

Rozhovor se uskutečnil 19.dubna 2014 ve Zruči nad Sázavou. Délka stopáže činí 78:00 minut.

Veronika Loudová (dále jen VL): Byl jste přímým účastníkem květnových povstání ve Zruči nad Sázavou. Jak to tedy probíhalo?

Jaromír Krýza (dále jen JK): Pokud se chceme bavit o odboji, tak musíme začít ještě dříve než v roce 1945. Během války se začaly formovat skupinky. Byl to vlastně takový domácí drobný odboj. Bohužel na to někteří doplatili popravou. Například Gabriš byl popravený. Byla tady buňka, kterou organizovali komunisti a byli napojeni na buňku v Praze v Holešovicích. Spojku obstarával pan Hanousek. Z Prahy sem chodily ilegální noviny, které se vydávaly za války. Já jsem je nosil do Ledče a do Kácova. Aktivně jsem se tedy účastnil odboje již dříve.

Nejprve se ve Zruči ale vytvořily dvě názorové skupiny lidí na konec války. Jedna byli starozručáci a druhá skupina byli ševci.²⁸⁸ U ševců byli ve vedení staří chlapi, tak ve staré Zruči to byli dvacetiletí kluci. Shromažďovali jsme se na místě dnešního Památníků padlých. 4. května jsme se shromáždili u Památníku ve staré Zruči, panovala již revoluční nálada a jako průvod jsme se vydali s československou vlajkou k Baťově továrně. Cestou se k nám přidávali další lidé, až vznikl docela slušný průvod. Také jsme potkali několik německých vojáků, ale bylo vidět, že se bojí, protože se na nás ani nepodívali. V továrně jsme se chtěli zkontaktovat s učňovskou mládeží Baťovy školy práce, kteří tam byli ubytovaní. Ale vstupu do továrny nám zabránili vrátní. Proto se průvod vrátil zpět.

5. května jsme se opět sešli na Malé straně a dostala se k nám zpráva o povstání v Praze. Pro nás, mladé kluky, to byly vzrušující události. Po zprávě o pražském povstání vyšli asi čtyři nebo pět četníků z jejich stanice a šli směrem na nádraží. Tak jsme se vydali za nimi. Viděli jsme, že tam stojí několik vagónů a že jsou tam i Němci. Na peróně diskutovala skupina železničářů s dvěma Němci. Asi dvacet vlasovců tvořilo posádku na dvou osobních vagónech a na jednom plošinovém. Na dalších třech vagónech, které stály na vlečce u cihelny, byly protiletecké kanóny. Zde bylo asi 15 vojáků. Celkově tam bylo tedy asi 30 železničářů, četníci, lidé z okolí, ale i skupina nás, zvědavých mladíků.

²⁸⁸ Označení místním obyvatelstvem pro zaměstnance firmy Baťa. Poznámka autorky.

V dostatečné vzdálenosti od nádraží stál větší počet lidí, kteří byli zvědaví, jak to dopadne. Vše ale dopadlo dobře. Vlasovci byli Rusové, kteří bojovali na straně Němců a vzdali se celkem ochotně. Nyní potřebovali získat co nejdříve civil. Tím, že se vlasovci vzdali, jsme získali první vojenské zbraně. Ale vyjednávání s německými vojáky, kteří tvořili posádku dělového vlaku, nebylo vůbec lehké. Vlak jsme tedy obklíčili a pohrozili, že do nich narazí rozjeté vagóny z nádraží. Poté se Němci vzdali a my jsme získali tři opancéřované vlaky. Německé vojáky jsme odváděli do Baťova, kde bylo dle mého názoru kolem 80 zajatců. Po odvedení Němců jsme šli zpět na nádraží. Vlaky jsme prohledávali a v jednom vagónu byly v dece objeveny závěry ke kanónům. Nyní jsem měl výhodu v tom, že jsem byl totálně nasazen ve zbrojovce Brno, kde jsme museli vyrábět právě tyto hlavnové systémy ke kanónům, uměl jsem závěry vrátit zpět. Samozřejmě jsme hned jeden kanón vyzkoušeli. (Smích).

V tuto chvíli už bylo vytvořeno velitelství, kde se rozhodovalo o různých úkolech. Občané s dobrovolníky budovali zátarasy, aby zamezili přístupu do města. Ještě tento den přišla navečer zpráva, že na Zruč míří vojenský transport. Jelikož vyjížděl ze stanice Sázava, rozhodlo se, že bude zastaven pod Chabeřickými skalami. V jednom úseku byly rozebrány koleje, aby nemohl vlak vycouvat, a někteří občané obsadili skály. Vlak se podařilo odzbrojit, ale pamatuji si, že při této akci byl zraněn pan Roub, který přišel o nohu. Velitelství poté rozhodlo, aby se vlak vydal do Ledče nad Sázavou. Zde byl ubytován menší vojenský oddíl. Do Ledče tedy byla poslána lokomotiva, dva vagóny s kanóny, vagón s dělem a služební vůz. Po příjezdu do Ledče bylo už téměř šero a nakonec se změnil celý plán. Nejen, že se německá ubikace nacházela hluboko pod trať a děla by se nedala tolik sklopit, ale obyvatelé Ledče byli proti jakékoliv ozbrojené akci. Německý velitel chtěl totiž v případě napadení vypálit město. Proto jsme se vrátili zpět do Zruče.

Následující den jsme se všichni opět shromáždili na nádraží. Zahlédli jsme německé letadlo „Čáp“. Než jsme ale vystřelili, bylo pryč. Večer jsme se doslechli, že se město vzdá. Další den²⁸⁹ už jsme měli všichni odevzdat zbraně. Někteří tak učinili, ale někteří se rozprchli do okolních lesů a zbraně si nechali. Já jsem se připojil k ozbrojené skupině ve Vlastějovicích. Společně jsme kontrolovali pohyb Němců. Naši skupinu vedl strážmistr z místní stanice. Domů jsem se vrátil asi za dva dny, tedy 9. května. To už bylo téměř povstání u konce a přicházeli rudoarmějci.

²⁸⁹ 7.května. Pozn. autorky.

VL: Poté se již objevovali první sovětsí vojáci?

JK: Ano, myslím, že hned druhý den se tu objevil první voják. Prý na zručském náměstí zastavilo osobní auto, vystoupil voják a měl na čepici rudou hvězdu. Ale byli tu i ti vlasovci. Dva dokonce byli ve Zručí zastřeleni. Ale jinak jsme samozřejmě rudoarmějce vítali, asi jako všude. Zůstali tu tak dva měsíce. Bydleli různě po domech u lidí, například u nás bydlely tři ruské lékařky. V průběhu července se vraceli do své země.

VL: A naopak jaký byl ústup Němců?

JK: Tak ústup trval asi tři dny a šli směrem na Čechtice. Šli obrovským proudem po celé silnici. Po cestě ničili i auta, takže přibývalo vraků, střílelo se. U Pohledě ustupující Němci zastřelili přihlížející skupinku lidí. Jeden muž byl z Lazišť, druhý z Pertoltic, které jsem znal. Byl také ustanoven Revoluční národní výbor, který vysílal lid proti Němcům. Byly to doslova večerní hony. Samozřejmě jich při tom pár padlo. Při jedné akci byl zastřelen i Vlasovec Loktil.

VL: Po skončení války se řešilo, kdo byl či nebyl německý sympatizant a kolaborant. Znal jste osobně někoho, koho se to dotýkalo?

JK: Tak samozřejmě se nejvíc ve Zručí řešil baron Schebek, jelikož se stýkal s Němci a měl německou manželku, a vládní komisař Buben, který měl za manželku Rakušanku. Schebek byl ale vcelku hodný člověk, choval se slušně a myslím si, že ani nic špatného neudělal. Komisař Buben dokonce zachránil Zruč před různými pokutami a kontrolami. Byl to Schebka zahradník, ale i důvěrník. Já o něm opravdu nemůžu říct nic špatného. Tenkrát tam hrály roli i peníze. Když byl někdo bohatý, tak se na něj tlačilo. Je ale těžké říct, že byl někdo kolaborant, protože se kamarádil s Němci. Já a moji kamarádi jsme také chodili za německými dívkami, které tady byly dočasně ubytované na hotelu, a rozhodně jsme kolaboranti nebyli. (Smích).

VL: V roce 1946 byl založen Svaz přátel SSSR, v jehož čele byl pan Antonín Klenovský. Byl tento svaz u lidí oblíbený?

JK: Pana Klenovského jsem znal velmi dobře. Byl to výborný řemeslník a velice se věnoval spolupráci se Sovětským svazem. Díky němu se Svaz rozrostl a měl mnoho členů, zejména u Bati ve fabrice, takže členů měl opravdu dost a tedy oblíbený byl.

VL: V témže roce navštívil obuvnický podnik 1. náměstek předsedy vlády Klement Gottwald. Byl jste u toho?

JK: Nebyl, ale slyšel jsem to od zaměstnanců. Byl se podívat ve firmě a poté měl proslov před Společenským domem. Byl tam, aby propagoval komunismus. Nic zvláštního tam nedělal.

VL: Ve volbách v roce 1946 zvítězili i ve Zruči komunisté s velkou převahou. Čím se to dá vysvětlit?

JK : To nebylo ale vůbec nic zvláštního. Protože ve Zruči už k roku 1930 či 1935 byla komunistická strana nejsilnější. A až do toho roku 1945 byli hlavní představitelé komunistů intelektuálové. Také celá Baťova továrna byla komunistická. Bylo to tady zcela normální. Zkrátka tu byli lidi, kteří se snažili uvést všechno do souladu se životem a pak ti, kteří chtěli hvězdičku na klop a dobré místo.²⁹⁰

Vzpomínky Josefa Sůvy

Josef Sůva (narozen 30. října 1924) pochází z malé vesničky Kněž v blízkosti Zruče nad Sázavou. Jako dvacetiletý mladík byl povolán do Německa na nucené práce, z nichž se vrátil na přelomu roku 1944/1945. Byl přímým účastníkem květnových událostí v Praze a aktivním odpůrcem komunistického převratu. Dnes Pan Sůva žije v obci Dubina spadající pod Zruč nad Sázavou .

Rozhovor proběhl dvakrát, ve dnech 8. dubna 2012 a 27.dubna. 2014. Délka stopáže činí 113:71 minut.

Veronika Loudová (dále VL): Jste narozen roku 1924, takže jste byl povolán na nucené práce. Jaký byl příchod do Německa?

Josef Sůva (dále JS): V lednu r. 1944 jsem byl povolán k totálnímu nasazení do Německa. V Norimberku jsem byl umístěn do lágru, kde bylo asi 20 osob. Převážně české národnosti, ale i Francouzi, Ukrajinci a Poláci. Belgičané a Jugoslávci byli v zaplacených maringotkách pod záštitou Červeného kříže. U Ukrajinců jsme viděli hlavně muže – starce, ženy a děti. Naštěstí jsme neměli velkou nouzi o jídlo. Chleba jsme měli dost, ale každý den jsme dostávali kramle.²⁹¹ K tomu byla podávána

²⁹⁰ Audiozáznam s pamětníkem Jaromírem Krýzou uložen v archivu autorky.

²⁹¹ Těstovinová kolínka. Pozn. Autorky.

omáčka z řepy. Další potraviny byly například salát a karfiol, které se podávaly neoprané, plné hmyzu, což jsme si sami oplachovali, abychom to mohli sníst. Kávu jsme dostávali z kaštanů. No, dobré to vlastně vůbec nebylo, ale člověk si musel zvyknout.

VL: Vzpomínáte si na nějakou událost, která byla i v tak těžkém období pro Vás výjimečná?

JS: Určitě útěk domů, protože jsem viděl opět moje rodiče. Vzhledem k tomu, že bylo přísně zakázáno mít u sebe jakékoliv písemné doklady, přesto jsem se odvážil vzít s sebou mapu Čech, nepodlepenou, kterou jsem uložil na dno kufru černotiskem dolů, aby ji kontrola neobjevila. Protože nastaly velikonoční svátky a to znamenalo 4 dny volna, rozhodl jsem se se skupinou 4 kamarádů, že navštívíme domov. Podle mapy jsem určil směr k domovu. Několik dnů jsem očima stále hledal, jak se dostaneme přes oplocení ven, až jsem spatřil blízkou truhlárnu, že když uděláme z našich těl žebřík, takže za vzájemné pomoci vysazením jednoho na druhého dosáhneme na střechu, která stála blízko oplocení, odkud už bylo možné přeskočit přes plot. Tak jsme vzájemnou pomocí překonali první překážku, díky Pánu Bohu bez úrazu. Pak jsme šli volně, abychom nevzbudili podezření na nádraží. Nemohli jsme si koupit jízdenku, protože pokladny byly stále hlídány německou kontrolou. Jedině ti, kteří byli totálně nasazení, měli v okruhu 10 km povolené vycházky a toho jsem využil den předem a zakoupil jsem peronky. Čekali jsme na nádraží na 3. hodinu ranní, kdy přijede rychlík a nastoupili jsme sice do vagonu, ale zůstali jsme v chodbičkách.

Ale protože vagon byl přeplněný, nemohla se dostavit kontrola a to pro nás znamenalo další štěstí. Schwandorf - tam zastavil rychlík, my jsme rychle vyskákali na opačnou stranu nádraží a už nás zaměstnanci nádraží naváděli, kterým směrem utíkat, protože už bylo slyšet volání „halt, halt“. My jsme utíkali do stráně nahoru, kde už v nedaleké vzdálenosti byly naše protektorátní hranice. Padal sníh, mapu jsem měl uschovanou na prsou, v lese jsme se báli. Uslyšeli jsme štípání dřeva, a to dva staříci němečtí dělali dříví. Požádal jsem o směr na Domažlice, oni ukázali cestu a my jsme se rychle vzdalovali. Po chvíli mě napadlo, jestli to nebyla na nás léčka, tak jsme se oklikou vrátili a oni nás opět navedli na směr Domažlice. Přes lesy jsme se dostali na vlakovou zastávku Milavče, kde čekala na vlak paní s nůši housat. Když se vyptávala odkud a kam jedeme, říkali jsme, že také sháníme housata a jestli neví,

kdy bychom je sehnali, protože jsme měli strach, aby nás neudala. Schovali jsme se do takové boudy vedle nádraží. Vyšel četník, ale my jsme oběhli vlak a naskákali do vlaku z druhé strany.

Ve vlaku jsme usnuli, přišla česká průvodčí, my ji prosili, že nemáme jízdenky, ať udělá co chce. Odešla. Byli jsme vydáni osudu. Za chvíli se vrátila a přinesla několik namazaných krajíců chleba. Dojeli jsme až do Plzně. V Plzni jsme zůstali mezi ohromným davem lidí, báli jsme se a bezradně se rozhlíželi. Jak se asi dostaneme dál, když jízdenky nemáme. Najednou jsem spatřil jednoho muže, zdál se mi známým, tak jsem na něho mával a on přišel, byl to pan Böhm z Jiřic u Zruče nad Sázavou, který pracoval v Plzni. Požádal jsem, jestli by nám mohl pomoci a zakoupit nám jízdenky do Prahy, ale že půjdu do ústraní a on mi je tajně předá, aby nás někdo tajně nepozoroval. V Praze jsme se rozešli – Holub Josef do Českého Brodu, kde měli pohřební ústav, Tonda Krása do Kutné Hory, kde měli drogerii, a ostatní už si nepamatuji. Já jsem měl v Praze bratrance Antonína Nešpora a Josefa Nešpora, šel jsem tedy k nim. Dostal jsem peníze na další cestu a jel jsem do Kácova. Z Kácova přes louky a lesy jsem došel do Kněže. Tam nastalo pozdvižení, nikdo mě nečekal a rodiče se báli, aby mě nechytla kontrola. Třetí den jsem už zase šel do Kácova a jel k bratranci do Prahy k Toníčkovu Nešporovi, který zastával u dráhy vysoké místo. Odvezl mě okamžitě na nádraží do Vršovic, zakoupil mi jízdenku do Norimberku a předal mě strojvůdci, ten že mě vysadí v Plzni a předá mě dalšímu německému strojvůdci a ten mě vysadí v Norimberku. Další strojvůdce už mi ale nemohl pomoci, protože nastala nějaká výměna, a tak mi doporučil, abych nastoupil do prvního vagonu za mašinou. Zároveň mi doporučil, abych si nakoupil cigarety, že na to kontroly slyší. Z ničehož nic jsem uviděl pana doktora Roštíka z Uhlířských Janovic, který k mým rodičům jezdil, a on mi doporučil kupé, do kterého jsem se ale nemohl dostat. Musel jsem tedy doprostředka. Tam přišla kontrola, použil jsem cigarety a to mě zachránilo.

VL: A naopak vzpomínáte na nějaký velmi negativní zážitek?

JS: V Norimberku jsem zažil několik těžkých náletů. V blízkosti ubytovny byl na dvoře vybudován protiletectký kryt dlouhý asi 30 a výška asi 2 metry. Zасыпан zeminou. Při jednom těžkém náletu v sobotu dopoledne spojeneckým letectvem stíhaček a bombardérů byla shozena bomba asi 20 metrů od lágru, kde byla drážní vlečka do fabriky. Způsobila jámu o průměru 6 m do šířky a do hloubky 3 m. Jedna

kolejnice se přerazila, žárem ohnula do tvaru hole. Kamení, které lítalo do povětří, padalo na střechu lágru. Střecha byla ze slabých prkének potažená lepenkou. Jenom jeden kamarád zůstal v lágru a padající kámen tak poranil částečně jeho hlavu. Omdlel a padl na zem. Zakrátko se probрал a snažil se odplížit do krytu. Protože tam bylo více lágrů, nevěděli jsme, o koho jde, až po zvolání Sůvo, Josefe, rozhodli jsme se s kamarádem z Kněže Josefem Karlem, že mu musíme pomoci. Uvnitř dveří do krytu hlídali dva němečtí muži, kteří měli na prsou kožené tašky s označením Červeného kříže. Uvnitř obvazový materiál. Požádal jsem o otevření dveří, načež oba odmítli. Po poradě s kamarádem „vezmeš jednoho, odstrčíš ho na stranu, já vezmu druhého a odstrčím na stranu druhou“, tak se i stalo.

Vyběhli jsme ven, uchopili a přinesli kamaráda do krytu, kde oba zdravotníci provedli základní ošetření a zastavili krvácení. Druhý den byl kamarád odeslán na ošetřovnu a ponechán na ubikaci 2 – 3 dny. Tento kamarád byl jediný na lágru, který se silně rouhal. Nemohl jsem už dále poslouchat jeho hrubé urážky, ale po této události se nám slušně omluvil.

VL: Vrátil jste se ještě před koncem války. Návrat domů byl v tuto dobu možný?

JS : Starosta Kněže Jan Petrásek na žádost mého tatínka, který byl ve stavu nemocných, napsal žádost na Ing. Jana Blažka z Čentic, který pracoval na Okresním národním výboru Kutná Hora o mé propuštění z Norimberka k výpomoci v zemědělství a přeložení do fabriky na výrobu zbraní u Brna, kam jsem byl přeložen. Ale blížil se konec války, proto nebylo nutné nastoupit , zůstal jsem pracovat doma v zemědělství. Díky Ing.Blažkovi jsem se dostal z lágru.

VL: Jak tedy probíhal konec války, když už jste byl opět doma?

JS: V roce 1945 nebylo ještě v naší vesnici rádio a o všem, co se dělo, jsme věděli pouze od starosty, který měl sluchátka, díky kterým jsme dostávali informace. Když Praha volala o pomoc, tak právě starosta svolal alarm. Po příchodu k němu domů nám začal vše vysvětlovat, jelikož byl opravdu velmi schopný a hodný člověk. Věděli jsme, že Němci přijeli do Prahy a začali tam střílet, i když mnozí ještě nevěděli, že to znamená opravdu konec války, i když se lidé začali shlukovat na Václavské náměstí. Pan Ing. Blažek z Čentic byl důstojník v záloze, vycestoval z Kutné Hory, dostal instrukce a ve vojenském oblečení přijel k nám domů. Určil mě

jako spojku do Čestína. Za dvě hodiny jsem tam dojel a hned jsem dostal vzkaz, abych se vrátil zpátky, jelikož se německá armáda pohybuje po silnicích. Nikdo se neměl shlukovat, aby nedošlo k nějakému neštěstí. Museli jsme jít směrem na Zruč, dělat záseky, porážet stromy, aby se německá armáda zdržela. Pamatuji si, že nikdo ze starších mužů nechtěl jít, dokonce i jeden legionář, který byl ve válce, odmítl. Tenkrát jsem měl doma československou vlajku, kterou jsme přibyli na kaštan a zazvonili jsme.

Provedli jsme sběr vajec a chleba, protože jsme dostali informaci, že pojedou do Prahy auto, které to vezme s sebou. Později jsem se dozvěděl, že to auto tam ani nedojelo a skončilo v Uhlířských Janovicích. A protože jsem měl z Německa naši vlast velmi ohodnocenou, tak jsme se s kamarády rozhodnuli, že pojedeme do Prahy na kolech. Z přihlášených pěti, třem rodiče zabránili, jsme jeli pouze dva. Moji rodiče byli též nešťastní a prožívali velký nárek, jelikož to už jednou zažili, když jsem se vracel na Velikonoce do lágru. Oba dva jsme měli příbuzný v Praze, takže jsme Prahu velmi dobře znali. Vzali jsme s sebou bochník chleba a litrový hrnek sádla od babičky. Jeli jsme pořád a vůbec si nás nikdo nevšiml. Až za Kostelcem jela velká vojenská armáda, ale nevěděli jsme, kdo to je. Ptali se nás, kam jedem. Jelikož jsem trochu uměl německy, tak jsem řekl „nach Prag“. Oni nám porozuměli, vzali naše kola a společně s námi nás vysadili na uhlí, které právě převáželi.

Vystoupili jsme ve Strašnicích, kde už byla revoluční garda. Neustále jsme slyšeli střelení, které vycházelo z věžičky u jednoho domu. Stříleli opatrně, protože jsem neviděl, že by nějakého vojáka zastřelili. Když jsme večer přemýšleli, kam půjdeme, tak jsem zjistil, že mi kolo někdo ukradl. Byl jsem si jistý, že to byli ale naši lidi. Poté jsem odešel za svým bratrancem Toníčkem Nešporem do Vršovic na nádraží, který dělal šéfa osídlovacího tělesa drah. Tam se mi naskytl tak hrozný pohled. Na uhlí ležely mrtvoly. To byl hrozný obraz. Ale byl jsem trochu otupělý z Německa, kde jsem to viděl, takže jsem to bral jako válku. Večer jsme společně odešli k nim do panelového bytu a přišel domovník, že mají všechny byty a chodby zůstat odemčeny, protože přijde Rudá armáda a mohou se ubytovat, kde budou chtít.

Přišel nějaký důstojník společně s vojákem a ukázal, že budou spát v obývacíku na gauči. Ráno už ale byli zase pryč i s mojí peněženkou, kterou jsem si nechal na stole. Ale abych řekl pravdu, tak to se mnou tenkrát ani nehnulo. Uslyšeli jsme střelení a rány. Rudoarmějci totiž vůbec neznali budíky a byli z nich naprosto

unešení. Jeden tam nakradl plný batoh. Jenže mu začal jeden zvonit a on se tak lekl, že začal do batohu střílet. Tak jsme byli v šoku, co to je za lidi. Když to skončilo, tak jsme jeli domů vlakem a cestou jsme potkali lidi ze Zruče, co se vraceli z koncentračního tábora.

VL: A znal jste některé?

JS: No jistě, oni přijeli od Benešova a já od Prahy, takže jsme se potkali v Čerčanech a najednou jsem je viděl. Krásný štofový šaty, košile, fungl nový oblečení. Americká armáda je vybavila. Kufry, do toho jim dali konzervy. Oni odjížděli domů, jako kdyby jeli ze svatby. Ze Zruče jich bylo kolik, co jsem osobně znal.

VL: Věděl jste za války, co se s nimi dělo a kam je Němci zavezli?

JS: Věděl jsem to po návratu od Horákové Aničky, která byla v ženském koncentračním táboře. Ale za války jsme to vůbec nevěděli. Já jsem věděl, že se s Židama něco děje, protože když jsem chodil do třetí měšťanky, tak se mnou chodila Věra Schulzová do třídy. Ráno jsme přišli do školy a pan učitel Bíla říkal, že už se nám nevrátí jedna žákyně Věra Schulzová.

VL: Jak jste tedy Vy vnímal Rudou armádu po těchto zážitcích?

JS: No, když jsme v té Praze byli na Václavském náměstí, tak jsme dostali zprávu, ať se lidi přemístí k Prašné bráně. A tam přijel první vojenský ruský tank. Já jsem v životě neviděl tolik bílých šeráků, jak tehdy od toho 5. - 11. května. A ženy je nosily vojákům, kteří seděli na tanku a volali sláva, sláva. Takže v tu chvíli byli opravdu slavnostně vítáni.

VL: V roce 1946 vznikl ve Zruči svaz přátel SSSR. Věděl jste o tom?

JS: Ne, to jsem opravdu nevěděl, protože já jsem už začátkem roku 1946 narukoval na vojnu a tam jsem poznal, čeho jsou komunisté schopní. Byl jsem na vojně v Chomutově a tam už řádila komunistická mafie. Bylo nařízeno, že po 22. hodině je večerka a nikdo nesmí promluvit. A najednou večer ležíme a slyšel jsem, že někdo mluví. Já říkám: „*Kamarádi, nemluvte, proč mít zle, aby někdo přišel do naší ubikace to vyšetřovat?!*“. No jo, ale on to byl pan velitel, který si dovolil mluvit. Já jsem byl poslán dolů k desátníkům kvůli tomu, že jsem si dovolil říct, proč mluví. Tam byl velitel štábní kapitán Tománek a byl to západní důstojník. Jenže po něm šli jak psi. A asi třetí nebo čtvrtý den jsem se na cvičišti zeptal, kde je ten štábní kapitán? No tím jsem si přisolil, aniž bych si toho byl vědom. No dopadlo to tak, že

jsem byl určený na levou stranu do posledního křídla. To bylo křídlo, kde byli lidi určený k potrestání. A čekal jsem, co mi řeknou. Musel jsem se dostavit do kanceláře i s vojenskou knížkou, v níž mi všechno přeškrtnali. A to už jsem byl jmenovaný jako staršina roty a jako velitel družstva. Jenom proto, že jsem se zeptal, kam zmizel štábní kapitán.

VL: Dotkla se Vás či Vaší rodiny vlna znárodnění po nástupů komunistů k moci?

JS: Jistě a velmi. Protože celá rodina od pradávna byla zemědělského charakteru, ale zároveň lesního hospodářství, protože už pradědeček tahal dříví, tatínek, strýcové. Opravdu celá rodina. A babičky sestra měla v Hostovicích u Čáslavi menší hospodářství a u toho měla malý obchod. Prodávala i sirky a nějaký fabrikant ji před válkou, ještě tou první světovou, za ní přišel, že o sirky bude bída, tak jestli by jim vzali sirky do stodoly. Tak tam navezl jednu celou plíveň sirek, který za války opravdu nebyli. A podařilo se jim ze sirek strašně zbohatnout. Koupili v Čáslavi velké hospodářství na dluh. A právě, když komunisté začali znárodnovat, tak byli teta a strýc povoláni na okresní národní výbor do Čáslavi. Ale strýc odmítl své hospodářství odevzdat, proto ho nařídili zatknout. Takže já když jsem tohle všechno prošel a prožil, tak jsem nemohl nikdy vstoupit do strany. Když mi byla nabídnuta přihláška, tak jsem ji roztrhal.

VL: Jak lid vnímal únorový komunistický převrat? Přeci jen to byla poměrně krátká doba mezi koncem války a nástupem další vládnoucí moci.

JS: Na to přeci nemohl být nikdo připraven. Ani na válku se nejde připravit. Člověk musí jednat tak, jaké má schopnosti, aby se uhájil. A ten rok 1948 to už se všechno zformovalo tak, že se každý bál. Tady už byl jen strach. Všechno fungovalo jako vazba, že rodiče nejsou spolehliví, tak se potrestaly děti třeba tím, že nemohly na školu. Takový to bylo nespravedlivý.²⁹²

²⁹² Audiozáznam s pamětníkem Josef Sívou uložen v archivu autorky.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Příloha č. 2: Erb města Zruče nad Sázavou

Příloha č. 3: Zručské náměstí v roce 1900

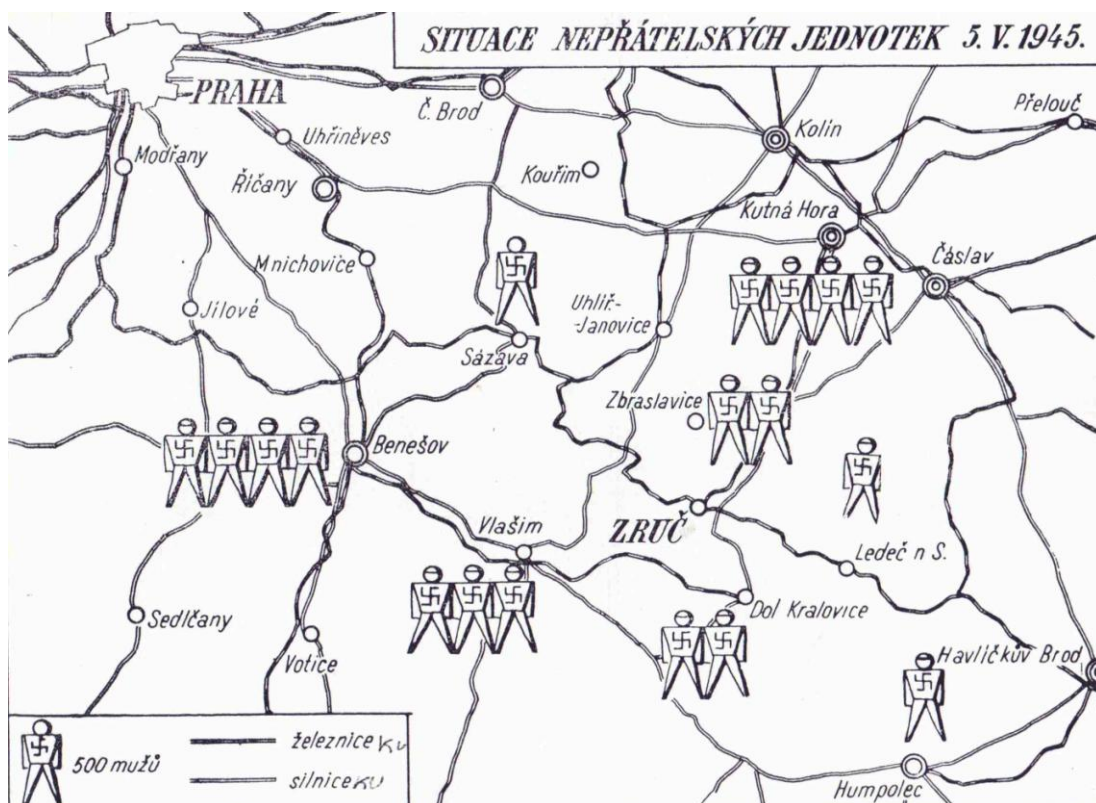
Příloha č. 4: Fotografie Františka Gabriše, člena zručského ilegálního hnutí.

Příloha č. 5: Fotografie Josefa Šubrt, člena zručského ilegálního hnutí.

Příloha č. 6: Nástup zaměstnanců továrny Baťa k místnímu odboji

Příloha č. 7: Rozmístění německých vojsk v okolí města Zruč

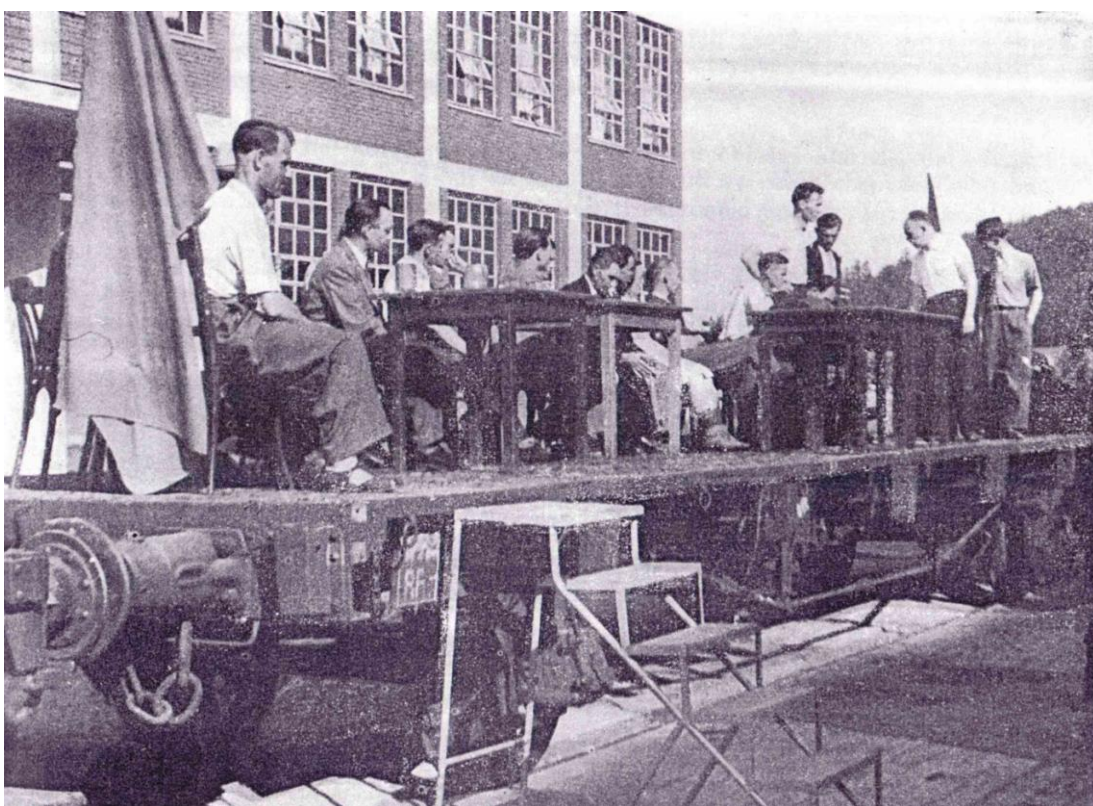
Příloha č. 8: Odzbrojení dvou německých vlaků na zručském nádraží

Příloha č. 9: Příchod prvního sovětského vojáka do Zruče nad Sázavou

Příloha č. 10: Ústup německé armády z městečka

Příloha č. 11: Volba revolučního závodního výboru ve firmě Baťa

Příloha č. 12: Odstranění kamenných sklepů z náměstí

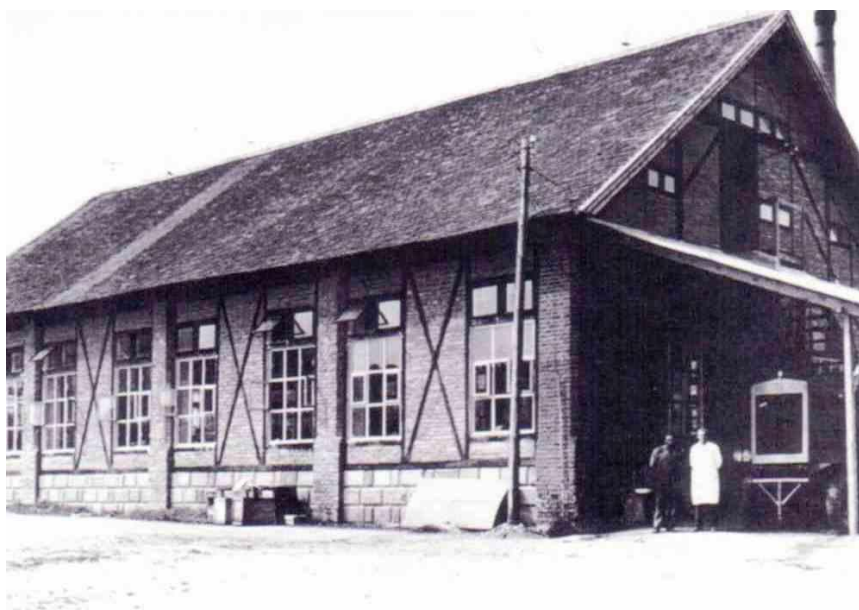
Příloha č. 13: Návštěva Klementa Gottwalda ve zručské továrně

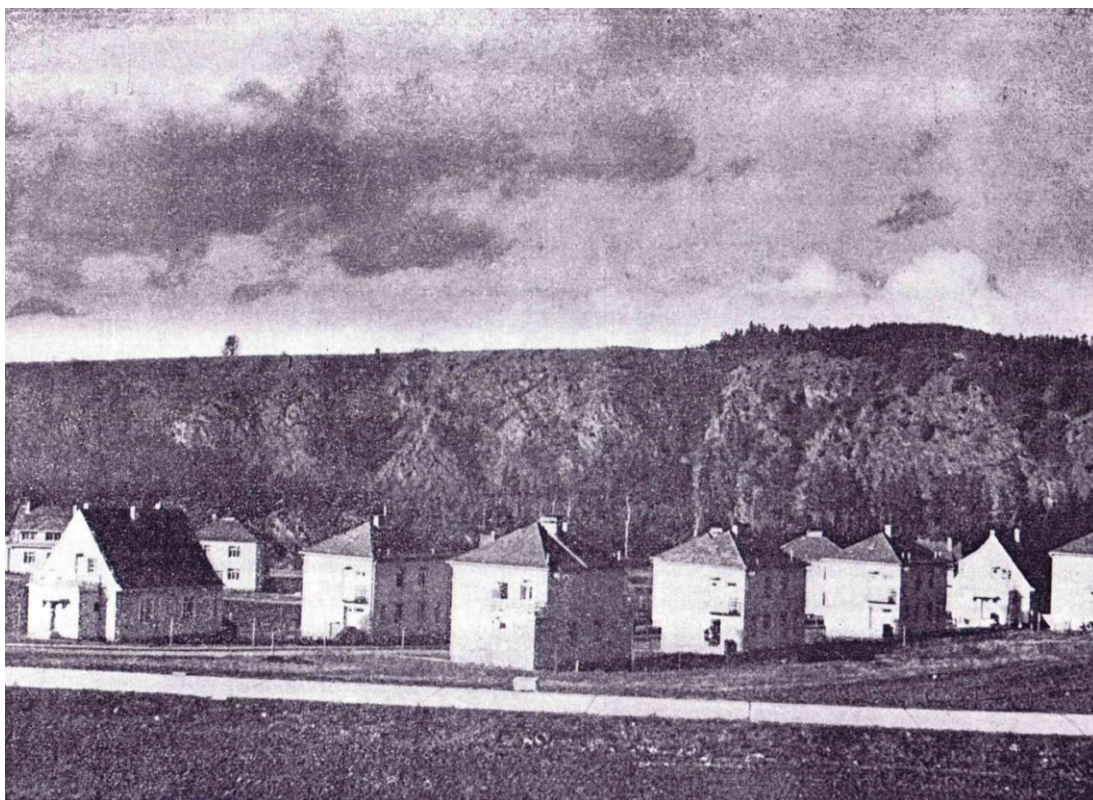
Příloha č. 14: Památník obětí druhé světové války

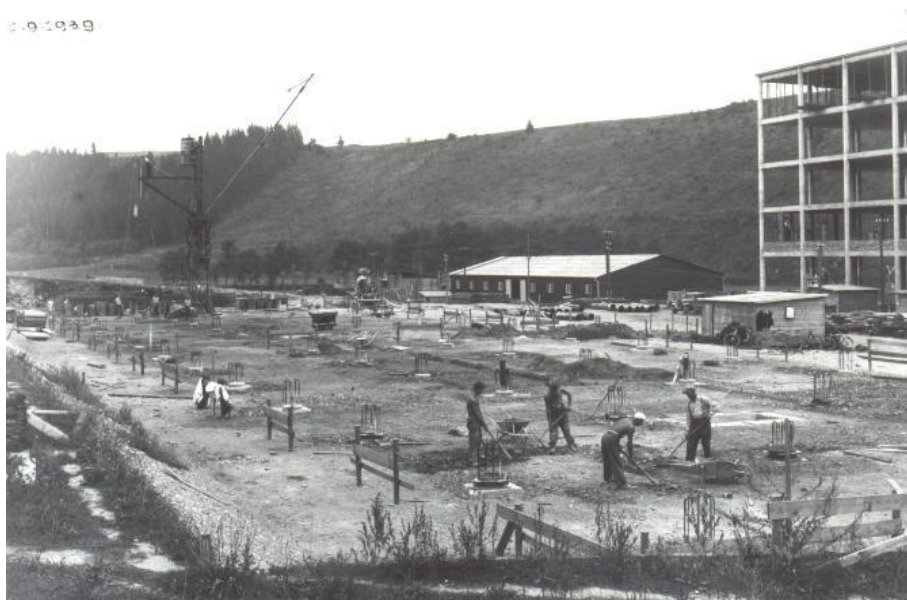
Příloha č. 15: Památník rudoarmějců

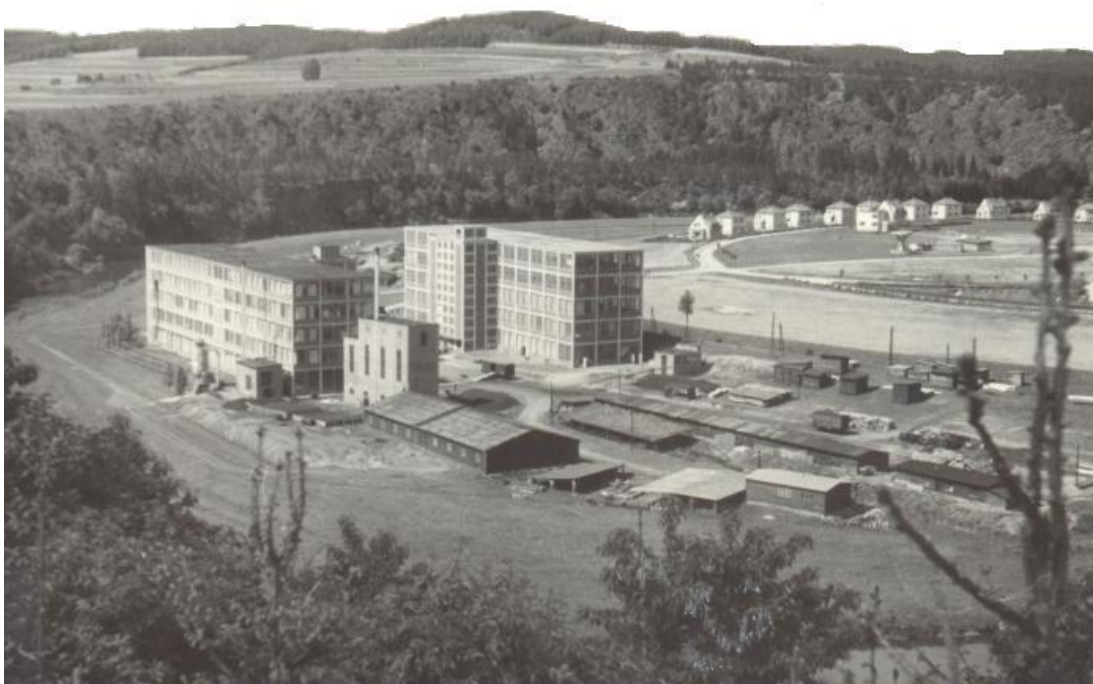
Příloha č. 16: Budova špýcharu, ve které byla provozována první obuvnická dílna firmy Baťa v roce 1939

Příloha č. 17: Rodinné domky vystavené firmou Baťa

Příloha č. 18: Výstavba továrních komplexů v roce 1939

Příloha č. 19: Pohled na tovární areál firmy Baťa

Zruč nad Sázavou, dne 12.12.1949.

Titl.

Krajský národní výbor,
kraj.vel.národ.bezpečnosti,
trestní nalézací komise,

J i h l a v a ,
Tolstého šp.14.

V ě s t : Posudek na Kristinu Schebkovou.

Kristina Schebková, nar. 6.7.1905 v Praze, za svou bodna Zintlová, byla členkou NSDAP, jejíž odznak nosila na klopě, mimo to chodila oblékající v nacistickém úboru, t.zv.širndl, ve Zručí nad Sázavou byla vedoucí „Winterhilfe“.

Podle záznamu MNV ve Zručí n.S. bylo toto prokázáno tím, že byly nalezeny spisy, kde byla na seznamu členů NSDAP, že pořádala hostiny pro nacisty, což je uvedeno v protokolu št.strážm. Rudolfa Melicha, na kterýžto protokol upozorňujeme jako na pravdivý a na nějž se odvoláváme.

Protokol, který se nalézá ve spisech při MNV, kde jmenovaná společně se svojí matkou darovaly entomologickou sbírku, považujeme za projev německého vlasteneckého citění, jelikož tento dar byl darován v roce 1944.

Spisy, které mluví v její prospěch jsou od lidí, kteří s ní nebydleli ve Zručí n.Sáz. v době okupace, nemohou tudíž jmenovanou dobře posouditi. Týká se i protokolu Dr.Jarosl.Nebesáče.

Zdejší obyvatelstvo považovalo ji za Němku a také se jí jako takové obdivovalo.

V poslední době, nevíme z jakého pramene, rozšířila se zde pověst, že jmenovaná jest zaměstnána na ministerstvu jako tlumočnice, což ve veřejnosti učinilo veliký rozruch a jsme neustále napadáni otázkami o jejím osudu. Žádáme o sdělení, kde jmenovaná se zdržuje, kde jest zaměstnána a zakládá-li se tato informace na pravdě.

Zůstáváme s pozdravem

Pětiletce zdar!

jednatel :

předseda:

ADVOKÁT
JUDr. JAROSLAV NEBESÁŘ
PRAHA II., Dr.N/
čp. 1981
TELEFON 430-91.
Konto u pošt. spoř. 10.559.

PRAHA, dne 3.června 1945.

N á r o d n í m u v ý b o r u

ve

Z r u č i n. Sáz.

Jménem pí. Kristiny S c h e b k o v é, choti
velkostatkáře ve Zruči sděluji Vám, že jsem podal právě
žádost na ministerstvo vnitra o uznání její příslušnosti
čsl. a práva pobytu v Československu.

Prosím, abyste to vzali na vědomí a zařídili, aby
jejím majetkem nebylo nakládáno, jako s majetkem ne-
přátelským tudíž, aby na majetku tomto nevznikly žádné
škody.

S veškerou úctou

Doporučeně.

Schekner

OBEČNÍ ÚŘAD MĚSTEČKA	
Zručín Sáz.	
Čís. jedn.	1298 185
Došlo: 4 VI. 1945	Přilicly: ✓

Příloha č. 21: Zpráva Místnímu národnímu výboru ve Zruči nad Sázavou o
československé příslušnosti Kristiny Schebkové